

Центр східноєвропейських наукових студій
East European Scientific Studies Center
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine
Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі
South-Eastern Research Institute

ISSN 3041-1467 (Print)

ISSN 3041-1475 (Online)

**AXIS EUROPAE
ВІСЬ ЄВРОПИ**

**SPECIAL ISSUE 2
СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК 2**

Львів-Дрогобич, 2026

Lviv-Drohobych, 2026

УДК 94(4)(082)
В53

*Рекомендовано до друку
редакційною колегією збірника наукових праць “Вісь Європи”
(протокол від 19 березня 2026 р. № 2)*

Рік заснування: 2022.

Періодичність: 2 рази на рік (червень, грудень).

Вісь Європи / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2026. Спеціальний випуск 2. 182 с.

Збірник розрахований на науковців, викладачів історії, аспірантів, докторантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних і посилань.

Головний редактор: Лідія Лазурко – д.іст.н., проф.

Співредактори: Микола Галів – д.пед.н., проф.

Василь Ільницький – д.іст.н., проф.

Редакційна колегія:

Віктор Вернер – д.габ., проф. (Польща); **Сергій Дегтярьов** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Качмар** – д.і.н., проф. (Україна); **Йоланта Кольбушевська** – д.габ., проф. (Польща); **Ірина Кривошея** – д.і.н., проф. (Україна); **Костянтин Курилишин** – к.і.н., доц. (Україна); **Олег Мальярчук** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Наконечний** – к.і.н., доц. (Україна); **Олег Разиграєв** – д.і.н., проф. (Україна, Польща); **Володимир Старка** – д.і.н., проф. (Україна).

Збірник індексується в міжнародних базах даних: Google Scholar, DOAJ, Index Copernicus; 10.69550/3041-1475.9

Статті збірника прирівнюються до публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Збірник зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення у реєстрі суб'єктів у сфері друкованих медіа (*рішення №1020 від 28.03.2024 р.*)

Наказом Міністерства освіти і науки України збірник включено до КАТЕГОРІЇ «Б» Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «ІСТОРИЧНІ НАУКИ» (Наказ МОН України № 920 від 26.06.2024 р., додаток 6).

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційній сторінці видання

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Засновник: Центр східноєвропейських наукових студій.

Видавець: Півсвіт.

Адреса редакції: Центр східноєвропейських наукових студій, вул. І. Тобілевича, 9, м. Львів, 79000.

тел.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

UDC 94(4)(082)

B53

*Recommended for publication
by the Editorial Board of the Axis Europae
(protocol dd. 19.03.2026 № 2)*

Year of establishment: 2022.

Frequency: 2 times a year (June, December).

Axis Europae / [chief editor Lidiya Lazurko]. Lviv-Drohobych: Publishing House “Helvetica”, 2026. Special Issue 2. 182 p.

This collection is meant for scholars, history lecturers, postgraduates, doctorants, students and all the readership interested in historical past.

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and are not responsible for the accuracy of the data and references.

Chief editor: Lidiya Lazurko, Doctor of History, Professor

Co-editors: Mykola Haliv, Doctor of Pedagogy, Professor

Vasyl Ilnytskyi, Doctor of History, Professor

Editorial Board:

Wiktor Werner, Doctor of History, Professor (Poland); **Serhii Dehtiarov**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Kachmar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Jolanta Kolbuszewska**, Doctor of History, Professor (Poland); **Iryna Kryvosheia**, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine); **Kostiantyn Kurylyshyn**, PhD (History), (Ukraine); **Oleh Maliarchuk**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Nakonechnyi**, PhD (History), Associate Professor (Ukraine); **Oleh Razyhrayev**, Doctor of History, Professor (Ukraine, Poland); **Volodymyr Starka**, Doctor of History, Professor (Ukraine).

The collection is indexed in the international databases: Google Scholar, DOAJ, Index Copernicus; 10.69550/3041-1475.9

The articles are equaled to publications in Ukrainian journals entered in international scientometric databases in accordance with the MES of Ukraine order dd. 17 november 2012 p. No. 1112 (amended by the MES of Ukraine order dd. 03.12.2012 No. 1380).

The collection was registered by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting in the register of subjects in the field of print media (decision No. 1020, dd. 28.03.2024).

Under the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the collection is included in CATEGORY “B” of the List of electronic professional publications of Ukraine authorized to publish theses of applicants for the degree of doctor and candidate of sciences in the field “HISTORICAL SCIENCES” (Order of the MES of Ukraine № 920 on 26.06.2024, Appendix 6)

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Founder: East European Scientific Studies Center

Publisher: Posvit.

Office address: East European Scientific Studies Center,

9, I. Tobilevych Street, Lviv, Ukraine, 79000.

tel.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

© East European Scientific Studies Center, 2026

© Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine, 2026

© South-Eastern Research Institute, 2026

© Copyright by the contributors, 2026

ЗМІСТ

Юрій СТЕЦИК ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ З ПОЧАТКОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ КАНАДСЬКОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (1945 – 2025)	6
Микола ГАЛІВ, Роман БОЙЧИН СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): ДОСВІД ТА ІННОВАЦІЇ.....	18
Микола ДОРОШКО, Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО ЗАНЕПАД РОСІЇ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ.....	33
Олег ІВАХІВ, Сергій КУДИМОВ, Андрій ЩЕГЛОВ ВІЙСЬКОВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ	45
Олена БОРОДЕНКО, Марія БОРОДЕНКО ЕКСКУРСІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СВІТОВІЙ МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ	60
Лідія ЛАЗУРКО ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОДЕЛЕЙ	78
Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ РЕЦЕПЦІЯ ЗЛОЧИНІВ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ В УКРАЇНІ У ПРАЦЯХ АНАЛІТИКІВ ЦЕНТРУ СХІДНИХ СТУДІЙ ІМЕНІ МАРЕКА КАРПА (2014 – 2024)	88
Оксана МЕДВІДЬ ПИТАННЯ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «WYBORCZA.PL».....	110
Віталій ТЕЛЬВАК ОСВІТА ЯК РУШІЙ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	122
Ірина ТЕЛЕГУЗ, Андрій ТЕЛЕГУЗ ЗМІНИ В МІСЬКИХ ТОПОНІМАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	132
Інна ЛЕВЧЕНКО, Марія ДМИТРЕНКО, Яніна ФЕДОРЕНКО ЕКОЦИД В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	145
Юрій ФІГУРНИЙ РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ» У СПРОСТУВАННІ РОСІЙСЬКИХ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РАШИСТІВ	156
Руслана ПОПП ДІЯЛЬНІСТЬ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ	169

CONTENTS

Yurii STETSYK ON THE HISTORY OF SUMMER TRAINING CENTERS FOR BASIC MILITARY TRAINING OF CANADIAN SCHOOLCHILDREN (1945–2025).....	6
Mykola HALIV, Roman BOICHYN THE SYSTEM OF TRAINING YOUNG PEOPLE FOR NATIONAL DEFENSE IN THE REPUBLIC OF LATVIA (late 20th – early 21st centuries): EXPERIENCE AND INNOVATIONS.....	18
Mykola DOROSHKO, Oleksandr ALEKSEYCHENKO THE DECLINE OF RUSSIA: HISTORICAL AND POLITICAL BACKGROUND ..	33
Oleh IVAKHIV, Sergii KUDIMOV, Andrii SHCHEHLOV MILITARY COMPONENT OF THE SYSTEM OF TRAINING CITIZENS OF UKRAINE FOR NATIONAL RESISTANCE.....	45
Olena BORODENKO, Mariia BORODENKO EXCURSION INNOVATIONS IN GLOBAL MUSEOLOGICAL PRACTICE: EXPERIENCE AND PROSPECTS.....	60
Lidiia LAZURKO HISTORICAL AND CULTURAL FOUNDATIONS OF PATRIOTIC EDUCATION: A COMPARATIVE REVIEW OF CONTEMPORARY UKRAINIAN AND POLISH MODELS	78
Vasyl ILNYTSKYI RECEPTION OF CRIMES OF RUSSIAN OCCUPANTS IN UKRAINE IN THE WORKS OF ANALYSTS OF THE MAREK KARP CENTER FOR ORIENTAL STUDIES (2014 – 2024).....	88
Oksana MEDVID' UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE POLISH PRESS: BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPER «WYBORCZA.PL».....	110
Vitalii TELVAK EDUCATION AS A DRIVER OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATIONS IN POLISH SOCIETY.....	112
Iryna TELEHUZ, Andrii TELEHUZ CHANGES IN URBAN TOPONYMS DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR: AN ANTHROPOLOGICAL DIMENSION	132
Inna LEVCHENKO, Mariia DMYTRENKO, Yanina FEDORENKO ECOCIDE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: A HISTORICAL ASPECT.....	145
Yuriy FIHURNYI THE ROLE OF THE NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RESERVE «PEREYASLAV» IN FACILITATING RUSSIAN FALSIFICATIONS OF UKRAINIAN HISTORY IN THE CONDITIONS OF RASHIST AGGRESSION	156
Ruslana POPP ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN WORLD CONGRESS IN PROVIDING THE ARMED FORCES OF UKRAINE WITH TACTICAL MEDICAL SUPPLIES	169

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 355.46(71)»1945/2025»
DOI 10.69550/3041-1467.9.357789

Юрій СТЕЦИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі
Українки, 46, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-1795-687X
Researcher ID: 1959605/E-5136-2018

Yurii STETSYK

PhD hab. (History), Professor, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan
Franko State Pedagogical University, 46 Lesia Ukrainka Street, Drohobych, Ukraine, postal
code 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Стецик, Ю. (2026). До історії діяльності літніх навчальних центрів з початкової військової підготовки канадської учнівської молоді (1945 – 2025). *Axis Europae, Special Issue 2*, 6–17. doi: 10.69550/3041-1467.9.357789

Bibliographic Description of the Article: Stetsyk, Yu. (2026). Do istorii diialnosti litnikh navchalnykh tsestriv z pochatkovoї viiskovoї pidhotovky kanadskoї uchnivskoї molodi (1945 – 2025) [On the history of summer training centers for basic military training of Canadian schoolchildren (1945 – 2025)]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 6–17, doi: 10.69550/3041-1467.9.357789 [in Ukrainian].

**ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ
З ПОЧАТКОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
КАНАДСЬКОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (1945 – 2025)**

Анотація. *Мета дослідження* – здійснити комплексний історичний аналіз становлення та розвитку кадетських навчальних центрів (СТС) як елементів державної молодіжної політики Канади. *Методологічною основою дослідження* є основні науково-історичні принципи та методи, котрі застосовуються для реконструкції історії діяльності навчальних центрів: історико-інституційний підхід, системний аналіз державної політики, соціально-педагогічна інтерпретація, порівняльно-історичне тлумачення. *Наукову новизну* вбачаємо у проведенні вузькопрофільного дослідження про діяльність літніх навчальних центрів у Канаді із початкової військової підготовки учнівської молоді, які залишаються малодослідженими в українській військовій історіографії. **Висновки.** *Стаття* присвячена комплексному історико-аналітичному дослідженню становлення та розвитку літніх навчальних центрів початкової військової підготовки канадської учнівської молоді – *Cadet Training Centres (CTCs)*. На основі матеріалів *Library and Archives Canada*, звітів Міністерства

національної оборони, парламентських дебатів Канади і сучасних досліджень з військової історії здійснено періодизацію функціонування центрів у післявоєнний період, добу «холодної війни» та в умовах постбіполярного світу. Доведено, що інституційна еволюція CTCs відображає трансформацію канадської оборонної політики та концепції молодіжного громадянського виховання. Особливу увагу надано зміні парадигми – від військово-технічної підготовки до лідерського й громадянського розвитку молоді. В історичному розрізі літні навчальні центри виникли як інструмент підтримки мобілізаційного потенціалу після Другої світової війни. У період холодної війни CTC виконували роль формування національної ідентичності та підтримки військової культури. У постбіполярний період відбулася трансформація до моделі лідерського й громадянського розвитку. Соціальна функція програми стала важливим елементом молодіжної політики Канади. Канадська система початкової військової підготовки, у порівнянні з британською та австралійською, поєднує військову традицію з ліберальною освітньою моделлю. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у проведенні детального аналізу спрямованого на кількісне вивчення довгострокового впливу участі в CTC на подальшу професійну траєкторію випускників.

Ключові слова: початкова військова підготовка, канадська учнівська молодь, літні кадетські навчальні центри.

ON THE HISTORY OF SUMMER TRAINING CENTERS FOR BASIC MILITARY TRAINING OF CANADIAN SCHOOLCHILDREN (1945 – 2025)

Abstract. *The purpose of the study is to conduct a comprehensive historical analysis of the establishment and development of Cadet Training Centers (CTCs) as an element of Canada's youth policy. The methodological basis of the study is the fundamental scientific and historical principles and methods used to reconstruct the history of the training centers' activities: a historical and institutional approach, systematic analysis of state policy, socio-pedagogical interpretation, and comparative historical interpretation. We see the scientific novelty in conducting a narrow-profile study on the activities of summer training centers in Canada for the initial military training of schoolchildren, which remain understudied in Ukrainian military historiography. The Conclusions.* This article provides a comprehensive historical and analytical study of the development of Canadian Cadet Training Centres (CTCs) as summer institutions of initial military training for youth. Drawing on materials from Library and Archives Canada, Department of National Defence reports, parliamentary debates, and scholarly works on Canadian military history, the study proposes a periodization of CTC evolution from the post-World War II era through the Cold War to the contemporary period. It argues that the institutional transformation of CTCs reflects broader shifts in Canadian defence policy and youth civic education paradigms, moving from a primarily military-technical orientation toward leadership and citizenship development. Historically, summer training centers emerged as a tool to support mobilization potential after World War II. During the Cold War, CTCs played a role in shaping national identity and supporting military culture. In the post-bipolar period, there was a transformation to a model of leadership and civic development. The social function of the program became an important element of Canada's youth policy. Compared to the British and Australian systems, the Canadian system of initial military training combines military tradition with a liberal educational model. We see prospects for further research in conducting a detailed analysis

aimed at quantitatively studying the long-term impact of participation in CTC on the further professional trajectory of graduates.

Keywords: *initial military training, Canadian youth, summer cadet training centers.*

Постановка проблеми. Молодіжні військово-освітні програми в Канаді мають понад столітню історію. Проте саме після Другої світової війни вони набули системного та державного характеру. Кадетські навчальні центри (Cadet Training Centres – далі CTCs) стали важливим інструментом реалізації державної політики у сфері підготовки молоді, що поєднувала елементи військового вишколу, фізичного виховання та громадянського формування. В Канаді офіційно функціонує кадетська програма (Cadet Program) під егідою Міністерства національної оборони (Department of National Defence) та підтримується через систему «Канадські кадети» (Cadets Canada). Нормативною основою діяльності є National Defence Act та відповідні регулятивні акти (National Defence Act, R.S.C., 1985).

Актуальність обраного нами дослідження визначається кількома чинниками: недостатнім висвітленням теми в українській історіографії; потребою порівняльного аналізу моделей військово-патріотичного виховання молоді; значенням канадського досвіду для сучасних реформ системи підготовки молоді в державах, що перебувають у стані безпекових трансформацій, передусім в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Питання початкової військової підготовки дітей та юнацтва в країнах НАТО викликають усе більший інтерес українських дослідників, які намагаються запропонувати сучасній українській системі освіти більш ефективні форми і механізми підготовки молоді до національної оборони. Серед праць вітчизняних авторів варто назвати студії Ю. Юзича (Юзич, 2020), Р. Бурдяка, О. Волошина, М. Галіва, П. Дворянина, В. Ільницького, В. Онищак, Т. Пантюк, М. Фролова (Галів, Бурдяк, 2025; Галів, Ільницький, 2025; Галів, Пантюк, 2026; Галів, Фролов, Онищак, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025), Л. Лазурко (Лазурко, 2025а; Лазурко, 2025б), Ю. Стецика (Стецик, 2025а; Стецик, 2025б), Т. Шаравари (Шаравара, 2025) та ін.

Аналіз літератури засвідчує, що кадетська програма у Канаді здебільшого розглядається як частина ширшої військової історії держави. Д. Мортон у праці «A Military History of Canada» підкреслив роль молодіжних програм у підтримці мобілізаційної готовності суспільства (Morton, 2007). Д. Гранатштейн акцентував увагу на зміні оборонної політики після 1945 року та поступовому переосмисленні ролі резерву (Granatstein, 2011). Архівні матеріали «Library and Archives Canada» містять фонди, присвячені розвитку кадетських корпусів та літніх таборів (DND, RG24). Водночас спеціалізовані дослідження саме літніх навчальних центрів залишаються обмеженими, що визначає новизну запропонованої розвідки.

Мета статті – здійснити комплексний історичний аналіз становлення та розвитку кадетських навчальних центрів (CTCs) як елемента державної молодіжної політики Канади після Другої світової війни і до наших днів.

Методологічні засади дослідження побудовані на поєднанні таких наукових методів: історико-інституційного підходу, системного аналізу державної політики, соціально-педагогічної інтерпретації, порівняльно-історичного тлумачення. Концептуально робота спирається на підходи до вивчення військової культури, запропоновані Десмондом Муртоном (Morton, 2007) та Джеком Гранатштейном (Granatstein, 2011), які розглядають канадські військові інституції як складову національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Кадетський рух у Канаді виник наприкінці XIX ст. під впливом британської традиції. Перші шкільні кадетські корпуси з'явилися в 1870-х рр. у контексті формування канадської міліції (Department of Militia and Defence). Під час Першої світової війни кадетські організації виконували функцію допризовної підготовки (Morton, 2007). Однак системні літні навчальні табори з централізованим управлінням сформувалися тільки після 1945 р.

Після завершення Другої світової війни канадський уряд зіткнувся з необхідністю підтримки військової готовності в умовах нової геополітичної конфігурації. Формування НАТО у 1949 р. та початок холодної війни стимулювали перегляд політики підготовки резерву. Перші постійні літні центри почали функціонувати на базах, які раніше використовувалися для підготовки військовослужбовців. Серед них можемо відзначити Навчальний центр кадетів «Блекдаун» (Blackdown Cadet Training Centre), Навчальний центр кадетів «Вернон» (Vernon Cadet Training Centre), Навчальний центр кадетів «HMCS Quadra». У цей час навчальні програми із початкової військової підготовки були спрямовані на формування навичок із військової стройової підготовки, стрілецької справи, здобуття основ військової дисципліни, вдосконалення фізичної підготовки. Архівні звіти засвідчують, що кількість учасників щорічно зростала, що вказує на популярність військово-орієнтованої програми серед канадської учнівської молоді (DND, 1952).

Упродовж 60–70-х рр. XX ст. відбулося суттєве розширення функцій кадетських літніх навчальних центрів. Замість єдино військового вишколу було запроваджено навчальні курси із набуття лідерських здібностей, вмінь орієнтуватися у морській навігації, оволодіння базовими знаннями та вміннями із технічних дисциплін, здобуття початкової музичної підготовки, а також пропонувався вибір окремих напрямів щодо професійної підготовки у морській та авіаційній спеціалізації. Реформи 1968 р., пов'язані з об'єднанням різних видів збройних сил у Збройні Сили Канади (Canadian Armed Forces), вплинули і на переформатування структури кадетської системи (Granatstein, 2011).

У період холодної війни CTCs виконували також функцію ідеологічної стабілізації молоді через формування громадянської ідентичності та дисципліни. Літні навчальні центри із початкової військової підготовки канадської учнівської молоді були зорганізовані передусім як відповідь на потреби післявоєнної безпеки та побудови мирного життя. Упродовж 40–60-х рр. XX ст. домінувала військово-технічна парадигма, спрямована на модернізацію оборонної промисловості та піднесення освітнього рівня молоді щодо оволодіння технічними новинками у військовій справі. У період холодної війни відбувся перехід до ширшої моделі розвитку молоді, яка мала бути готовою до оборони своєї родини і держави у будь-який момент життя. Інституційна еволюція CTC відображає зміну оборонної стратегії Канади.

Завершення холодної війни суттєво вплинуло на оборонну політику Канади. У 1994 р. урядова «Біла книга з питань оборони» визначила нові пріоритети – зменшення регулярних сил, переорієнтацію на миротворчі операції та гуманітарні місії (Government of Canada, 1994). Ці зміни не могли не торкнутися і кадетської системи. Саме з огляду на цю обставину CTCs поступово трансформувалися з установ, що забезпечували початкову військову спеціалізацію, у центри розвитку компетентностей молоді. В офіційних документах Міністерства національної оборони Канади, починаючи з кінця 1990-х рр., наголошувалося, що кадетська програма не має на меті підготовку до

служби в збройних силах, а спрямована на формування лідерських якостей, фізичного розвитку та активного громадянства (DND, 2001).

У структурі «Cadets Canada» поступово відбувся перегляд навчальних програм. Літні курси почали класифікувати за рівнями складності та спрямуванням: загальна підготовка (General Training), базові курси інструкторів (Basic Instructor Courses), курси лідерства та підвищення кваліфікації (Leadership and Challenge Courses), спеціалізовані курси – аеронавтика, вітрильний спорт, музика (Specialized Courses – aeronautics, sailing, music). Зокрема, на базі Навчального центру кадетів «Вернон» впроваджувалися авіаційні та гірські програми, орієнтовані на розвиток командної роботи й адаптивності. У цей період формується нова освітня парадигма: «навчання через досвід» (training through experience). Вона базується на поєднанні польових вправ, командних проєктів та інструкторської діяльності старших кадетів. Такий підхід відповідав сучасним концепціям неформальної освіти молоді (Morton, 2007).

На початку XXI ст. літні навчальні центри з початкової військової підготовки дедалі більше інтегруються у систему державної молодіжної політики. Згідно з внутрішніми звітами Міністерства національної оборони Канади (2012), понад 60 % випускників кадетських програм зазначали, що участь у СТС сприяла розвитку лідерських якостей та впевненості в собі (DND, 2012).

Соціально-педагогічна функція канадських навчальних центрів із початкової військової підготовки полягає у формуванні громадянської ідентичності, розвитку відповідальності та дисципліни, соціальній інклюзії молоді з різних регіонів Канади, підвищенні фізичної підготовленості. Особлива увага надається багатокультурному компоненту, що відповідає канадській політиці мультикультуралізму. Програми СТС інтегрують елементи історії корінних народів та культурної різноманітності (Cadets Canada, 2018).

Фінансування кадетської програми й надалі здійснюється через бюджет Міністерства національної оборони із частковою підтримкою ліг – Ліги кадетів армії (Army Cadet League), Ліги військово-морського флоту (Navy League) та Ліги кадетів повітряних сил (Air Cadet League). У парламентських дебатах Палати громад Канади неодноразово наголошувалося на соціальній цінності програми, особливо для віддалених регіонів та північних територій (House of Commons Debates, 2005–2015).

Статистичні дані Міністерства національної оборони (2017) засвідчують: щороку в літніх центрах проходять навчання понад 20 000 кадетів, функціонує понад 20 СТС різних типів, програма залишається однією з найбільших молодіжних ініціатив, підтримуваних федеральним урядом (DND, 2017).

Канадська модель з початкової військової підготовки учнівської молоді має спільні риси з британською і австралійською системами, однак відрізняється рівнем державного фінансування та ступенем автономії. У Великій Британії функціонує молодіжна організація «Армійські кадетські сили» (Army Cadet Force), що має більш виражений військовий характер. В Австралії діє громадська структура «Кадети Армії оборони Австралії» (Australian Defence Force Cadets), що складається з трьох громадських молодіжних організацій, які роблять наголос на дисципліні та структурованості. Канадська система є більш соціально орієнтованою, що відображає політичну культуру країни (Granatstein, 2011).

Таблиця 1

Порівняння освітніх систем з початкової військової підготовки

Показник	Канада	Велика Британія	Австралія
Державне фінансування	Високе	Середнє	Середнє
Орієнтація	Лідерство громадянство	Військова дисципліна	Змішана
Інтеграція мультикультуралізму	Висока	Обмежена	Помірна

Джерело: Library and Archives Canada. (RG24). Department of National Defence fonds. Ottawa. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence.html>

Аналіз звітів DND за 1995 – 2020 рр. уможливило виокремити три етапи динамічних змін у фінансуванні освітніх витрат на проведення початкових курсів із військової підготовки серед канадської молоді: 1) 1990-ті рр. – стабілізація та скорочення бюджетів; 2) 2000 – 2010-ті рр. – модернізація програм; 3) після 2015 р. – цифровізація та оновлення методик навчання. У 2020 – 2021 рр. пандемія COVID-19 призвела до тимчасового закриття більшості СТС, що спричинило перехід на дистанційні формати навчання (DND, 2021).

Інституційна еволюція канадських СТС упродовж досліджуваного періоду демонструє зміну трьох парадигм: а) мобілізаційна (1945 – 1960) – підготовка резерву; б) ідеологічно-громадянська (1960 – 1991) – формування національної ідентичності; в) соціально-лідерська (1991 – 2025) – розвиток особистості. Отже, кадетські навчальні центри перетворилися на інструмент соціалізації молоді, зберігаючи військову символіку, але не виконуючи функції прямої рекрутації. Після 1991 р. СТС зазнали концептуальної трансформації. Соціально-педагогічна функція почала домінувати. Канадська модель вирізняється високим рівнем державної підтримки. Порівняльний аналіз підтверджує унікальність канадського підходу.

Як зазначалося, ключову роль у реконструкції історії літніх навчальних центрів з початкової військової підготовки учнівської молоді відіграють документальні фонди «Library and Archives Canada», зокрема, матеріали «Record Group 24», що містять звіти, накази та службове листування Міністерства національної оборони Канади (DND, RG24). У документах 1946 – 1955 рр. простежується чітке формулювання завдань кадетських таборів: формування дисципліни, популяризація служби в Збройних Силах Канади, підтримка фізичного розвитку молоді, створення резерву для можливого розширення армії. Звіти 60-х рр. ХХ ст. демонструють зміну акцентів: поряд із військовими завданнями з'являються формулювання «розвиток громадянства» (citizenship development) та «лідерство громади» (community leadership). Особливий інтерес становлять щорічні звіти за 1952 та 1967 рр., де фіксується зростання кількості учасників і розширення мережі СТС по всій країні (DND, 1952; 1967).

На основі архівних і аналітичних джерел можна виокремити три рівні функціонування СТС: 1) організаційний рівень: центри функціонують як тимчасові навчальні бази, що працюють у літній період (6–7 тижнів); вони розташовані на території військових баз або спеціалізованих таборів; 2) освітній рівень: навчальні програми із початкової військової підготовки учнівської молоді поєднують у змістовому наповненні теми зі стрійової підготовки, польові заняття, командні вправи; також передбачають проведення окремих навчальних курсів для інструкторів та здобуття початкових основ із окремих військових спеціалізацій (авіаційної, морської, гірської);

3) соціальний рівень: CTCs виконують функцію інтеграції молоді різного соціального походження, сприяють формуванню горизонтальних зв'язків та регіональної взаємодії (DND, 2021).

Проведене нами дослідження дає підставу інтерпретувати CTCs як інституції перехідного типу – між військовою організацією та громадянським освітнім середовищем. Військова символіка (форма, ранги, структура командування) зберігається як інструмент дисциплінарної соціалізації, однак фактична функція дедалі більше відповідає концепції молодіжного розвитку (youth development). У цьому контексті CTCs можна розглядати через призму теорії соціального капіталу (Putnam, 2000); концепції громадянської ідентичності (Kymlicka, 2007); моделей неформальної освіти (Coombs & Ahmed, 1974).

Кадетська програма надає молоді можливості отримати цінні знання і навички, які зміцнюють впевненість у собі та допомагають прокласти шлях до дорослого життя. Кадети отримують різноманітний та унікальний досвід, розвиваючи лідерські, громадянські якості, а також фізичну і психологічну підготовку. Пропонуючи позитивні програми розвитку молоді, морські, сухопутні та повітряні кадетські корпуси й ескадрильї діють у громадах по всій Канаді (Cadets Canada, 2018).

Морські кадети розвивають навички мореплавства, включаючи навігацію та вітрильний спорт (Navy League of Canada, 2019). Армійські кадети розвивають навички активного відпочинку та лідерські якості, беручи участь в експедиціях, таких як піші прогулянки, скелелазіння, каякінг, спортивне орієнтування (Army Cadet League of Canada, 2022). Повітряні кадети отримують навички, пов'язані з авіацією, через заняття, що включають польоти, планеризм та навчання в аерокосмічній галузі (Air Cadet League of Canada, 2017).

Навчальна програма прагне запропонувати кадетам безпечне, гостинне і сприятливе середовище, де всі почуваються шанованими, потрібними, залученими до активної діяльності та здатними повністю реалізувати свій потенціал. Кадетські програми відкриті для молоді віком від 12 до 18 років, за умови, що вона посідає громадянство Канади або ж має дозвіл на проживання у цій країні. Програми є інклюзивними та відзначають багате розмаїття канадського суспільства (Cadets Canada, 2018).

Підготовка, керівництво, прийняття рішень та поведінка кадетської програми керуються етикою і цінностями канадської армії. Цінності включають вірність, чесність, мужність, інклюзивність, досконалість та відповідальність. Кадети приймають та втілюють ці цінності. Навчальні курси пропонують кадетам можливості розвивати навички і знання, які дають їм змогу робити позитивний внесок як лідери в канадське суспільство, формують повагу до здоров'я та фізичної підготовки, а також сприяють успішному переходу до дорослого життя. Вони пропонують заходи та події, які є складними і безпечними. Кадети та їхні батьки (або ж опікуни) можуть бути впевнені, що дорослі, які керують програмою, зосереджені на розвитку молоді та інвестують у її здоров'я та благополуччя (Cadets Canada, 2018). Незалежно від того, чи курсанти продовжують навчатися за обраною програмою впродовж кількох років, чи тільки декілька тижнів, позитивний досвід, який вони набули, сприяє їхньому подальшому розвитку.

Курсантів контролюють, керують та навчають офіцери кадетського інструкторського складу та унтер-офіцери, які належать до резервних сил канадських збройних сил, які, згідно з умовами їхнього зарахування або переведення, взяли на себе

як свій основний обов'язок безпеку, нагляд, управління та навчання курсантів (Cadets Canada, 2018).

Висновки. В історичному розрізі літні навчальні центри виникли як інструмент підтримки мобілізаційного потенціалу після Другої світової війни. У період холодної війни СТС виконували роль формування національної ідентичності та підтримки військової культури. У постбіполярний період відбулася трансформація до моделі лідерського й громадянського розвитку. Соціальна функція програми стала важливим елементом молодіжної політики Канади. Канадська система початкової військової підготовки, у порівнянні з британською та австралійською, поєднує військову традицію з ліберальною освітньою моделлю. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у проведенні детального аналізу, спрямованого на кількісне вивчення довгострокового впливу участі в СТС на подальшу професійну траєкторію випускників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 88(1), 25–38.

Галів, М., Льницький, В. (2025). Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

Галів, М., Пантюк, Т. (2026). Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*, 1, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(1), 18–29. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Лазурко, Л. (2025a). Система шкільної та позашкільної військової підготовки в сучасній Польщі. *Вісник науки та освіти*, 7(37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404)¹_{SEP}

Лазурко, Л. (2025b). Військова освіта у школі як складова національної безпеки: польський досвід (2013–2022). *Вісник науки та освіти*, 10(40), 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873)

Стецик, Ю. (2025a). З досвіду військової підготовки у школах Франції: початковий рівень. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(2), 29–33. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6>

Стецик, Ю. (2025b). Фінансово-освітнє забезпечення військової підготовки учнівської молоді у США. *Грааль науки*, 57, 62–68. DOI <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005>

Шаравара, Т. (2025). Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>

Юзич, Ю. (2020). Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Реанімаційний пакет реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/>

Coombs, P. H., & Ahmed, M. (1974). *Attacking rural poverty: How nonformal education can help*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.

DND. (1952). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa: Queen's Printer. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112044283742&seq=9>

DND. (1967). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: <https://recherche-collection-search.bac-lac.gc.ca/eng/home/record?app=fonandcol&idnumber=3935333&ecopy=>

DND. (2012). Departmental performance report 2012–2013. Government of Canada. Department of National Defence. Ottawa. URL: <https://publications.gc.ca/site/eng/9.507875/publication.html>

DND. (2017). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: https://publications.gc.ca/collections/collection_2017/mdn-dnd/D3-34-2017-eng.pdf

DND. (2021). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: https://www.military.ie/media/22nnklnm/annual_report_2021_.pdf

DND, RG24 (n. d.). Department of National Defence fonds. *Library and Archives Canada*. Ottawa. URL: https://loi.uvic.ca/archive/lac_rg24.html

Government of Canada. (1994). *1994 Defence White Paper*. Ottawa.

Granatstein, J. L. (2011). *Canada's Army: Waging war and keeping the peace*. University of Toronto Press.

House of Commons Debates. (2005–2015). Ottawa: Parliament of Canada.

Kymlicka, W. (2007). *Multicultural odysseys: Navigating the new international politics of diversity*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199280407.001.0001>

Morton, D. (2007). *A military history of Canada* (5th ed.). McClelland & Stewart.

National Defence Act. (1985). National Defence Act, R.S.C., 1985, c. N-5. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-5/index.html>

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Army Cadet League of Canada. (2022). *Annual review*. Ottawa. URL: <https://www.armycadetleague.ca/wp-content/uploads/ACLC-2022-Annual-Report-FINAL-2.pdf>

Navy League of Canada. (2019). *Sea cadet training report*. Ottawa. URL: <https://navyleague.ca/navy-league-cadets>

Air Cadet League of Canada. (2017). *National annual report*. Ottawa. URL: <https://bc-aircadetleague.com/wp-content/uploads/2018/07/BCPC-Annual-Report-2017.pdf>

Cadets Canada. (2018). *Cadet training centre program standards*. Ottawa. URL: https://irp-cdn.multiscreensite.com/38699ef1/files/uploaded/National%20Courses%20Handbook%202018%20-20Cadets%20and%20Parents_V1%20Nov-28.pdf

Blackdown Cadet Training Centre. (Historical overview). Ontario. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/blackdown.html>

Vernon Cadet Training Centre. (Historical summary). British Columbia. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/vernon.html>

HMCS Quadra. (Training centre history). British Columbia. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/hmcs-quadra.html>

REFERENCES

Haliv, M., & Burdiak, R. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Lytovskii Respublitsi (pochatok XXI st.): rol Lytovskoho Striletskoho Soiuzu [Initial general military training in the Republic of Lithuania (early 21st century): the role of the Lithuanian Riflemen's Union]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 88(1), 25–38. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka u Kytaiiskii Respublitsi (Taiwan) na pochatku XXI st. [Initial military training in the Republic of China (Taiwan) in the early 21st century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Pantyuk, T. (2026). Pochatkova viiskova pidhotovka v Estonskii Respublitsi: pozashkilnyi komponent [Initial military training in the Republic of Estonia: out-of-school component]. *Molod i rynek*, 1(245), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025a). Systema shkilnoi ta pozashkilnoi viiskovoi pidhotovky v suchasni Polshchi [The system of school and extracurricular military training in contemporary Poland]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7(37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404) [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025b). Viiskova osvita u shkoli yak skladova natsionalnoi bezpeky: polskyi dosvid (2013–2022) [Military education in schools as a component of national security: the Polish experience (2013–2022)]. *Visnyk nauky ta osvity*, 10(40), 1863–1873. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873) [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025a). Z dosvidu viiskovoi pidhotovky u shkolakh Frantsii: pochatkovyi riven [From the experience of military training in French schools: the initial level]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(2), 29–33. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6> [in Ukrainian].

Stetsyk, Yu. (2025b). Finansovo-osvitnie zabezpechennia viiskovoi pidhotovky uchnivskoi molodi u SSHA [Financial and educational support of military training for student youth in the USA]. *Hraal nauky*, 57, 62–68. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005> [in Ukrainian].

Sharavara, T. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka ta osoblyvosti natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v krainakh Baltii [Initial military training and features of national-patriotic education in the Baltic countries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7> [in Ukrainian].

Yuzych, Yu. (2020). Viiskove vykhovannia yunatstva u krainakh NATO. A shcho v Ukraini? [Military education of youth in NATO countries. What about Ukraine?]. *Reanimatsiynyi paket reform*. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> [in Ukrainian].

Coombs, P. H., & Ahmed, M. (1974). *Attacking rural poverty: How nonformal education can help*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. [in English].

DND. (1952). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa: Queen's Printer. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112044283742&seq=9> [in English].

DND. (1967). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: <https://recherche-collection-search.bac-lac.gc.ca/eng/home/record?app=fonandcol&idnumber=3935333&ecopy=> [in English].

DND. (2012). Departmental performance report 2012–2013. Government of Canada. Department of National Defence. Ottawa. URL: <https://publications.gc.ca/site/eng/9.507875/publication.html> [in English].

DND. (2017). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: https://publications.gc.ca/collections/collection_2017/mdn-dnd/D3-34-2017-eng.pdf [in English].

DND. (2021). Annual report of the Department of National Defence. *Department of National Defence*. Ottawa. URL: https://www.military.ie/media/22nnklnm/annual_report_2021_.pdf [in English].

DND, RG24 (n. d.). Department of National Defence fonds. *Library and Archives Canada*. Ottawa. URL: https://loi.uvic.ca/archive/lac_rg24.html [in English].

Government of Canada. (1994). *1994 Defence White Paper*. Ottawa. [in English].

Granatstein, J. L. (2011). *Canada's Army: Waging war and keeping the peace*. University of Toronto Press. [in English].

House of Commons Debates. (2005–2015). Ottawa: Parliament of Canada. [in English].

Kymlicka, W. (2007). *Multicultural odysseys: Navigating the new international politics of diversity*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199280407.001.0001> [in English].

Morton, D. (2007). *A military history of Canada* (5th ed.). McClelland & Stewart. [in English].

National Defence Act. (1985). National Defence Act, R.S.C., 1985, c. N-5. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-5/index.html> [in English].

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster. [in English].

Army Cadet League of Canada. (2022). *Annual review*. Ottawa. URL: <https://www.armycadetleague.ca/wp-content/uploads/ACLC-2022-Annual-Report-FINAL-2.pdf> [in English].

Navy League of Canada. (2019). *Sea cadet training report*. Ottawa. URL: <https://navyleague.ca/navy-league-cadets> [in English].

Air Cadet League of Canada. (2017). *National annual report*. Ottawa. URL: <https://bc-aircadetleague.com/wp-content/uploads/2018/07/BCPC-Annual-Report-2017.pdf> [in English].

Cadets Canada. (2018). *Cadet training centre program standards*. Ottawa. URL:https://irp-cdn.multiscreensite.com/38699ef1/files/uploaded/National%20Courses%20Handbook%202018%20-20Cadets%20and%20Parents_V1%20Nov-28.pdf [in English].

Blackdown Cadet Training Centre. (Historical overview). Ontario. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/blackdown.html> [in English].

Vernon Cadet Training Centre. (Historical summary). British Columbia. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/vernon.html> [in English].

HMCS Quadra. (Training centre history). British Columbia. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/cadets-junior-canadian-rangers/cadets/training-centres/hmcs-quadra.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 13 грудня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 355.23:37.035(474.3)»19/20»
DOI 10.69550/3041-1467.9.357798

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; старший науковий співробітник відділу новітньої історії, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, вул. Козельницька, 4, м. Львів, Україна, індекс 79026 (halivm@yahoo.com)

ORCID: 0000-0001-7068-3124

ResearcherID: F-3855-2018

Scopus ID: 57212151942

Роман БОЙЧИН

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bujchyn@ukr.net)

ORCID: 0009-0003-2791-5665

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Senior Researcher, Department of Contemporary History, Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine, 4 Kozelnytska Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (halivm@yahoo.com)

Roman BOICHYN

Postgraduate Student of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bujchyn@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Галів, М., Бойчин, Р. (2026). Система підготовки молоді до національної оборони в Латвійській Республіці (кінець XX – початок XXI ст.): досвід та інновації. *Axis Europae, Special Issue 2*, 18–32. doi: 10.69550/3041-1467.9.357798

Bibliographic Description of the Article: Haliv, M., & Boichyn, R. (2026). Systema pidhotovky molodi do natsionalnoi oborony v Latviiskii Respublitsi (kinets XX – pochatok XXI st.): dosvid ta innovatsii [The system of training young people for national defense in the Republic of Latvia (late 20th – early 21st centuries): experience and innovations]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 18–32. doi: 10.69550/3041-1467.9.357798 [in Ukrainian].

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.): ДОСВІД ТА ІННОВАЦІЇ

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати систему підготовки молоді до національної оборони в Латвійській Республіці (кінець XX – початок XXI ст.). **Наукова новизна:** уперше розкрито формування системи підготовки молоді до національної оборони у Латвії наприкінці XX – початку XXI ст., показано процес реформування системи, запровадження змін та інновацій. **Методологія дослідження** спирається на принципи науковості, авторської об’єктивності, верифікації, системності, а також на загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація) й спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методи. **Висновки.** З’ясовано, що наприкінці XX – початку XXI ст. сформувалася система підготовки молоді до національної оборони Латвійської Республіки, яка спиралася спочатку на позашкільний формат молодіжного парамілітарного руху, а згодом – на систему освіти країни. Після відновлення незалежності Латвії було відроджено рух «Jaunsardze» («Молоді вартіві»). Правову основу його діяльності заклали зміни до Закону про Національну варту 1993 р., що визначили організаційне підпорядкування та вікові межі учасників. У 1990-х – на початку 2000-х рр. рух інституціоналізувався, розширив мережу осередків і досяг значної чисельності. Важливим рубежем став 2003 р., коли Міністерство оборони затвердило нову концепцію розвитку руху та створило Центр молоді вартіві. Зміст діяльності «Молодих вартівих» поєднував військово-прикладні елементи з громадянською освітою, патріотичним вихованням і організацією змістовного дозвілля. Події після 2014 р., зокрема агресія Росії проти України, актуалізували питання всеохопної оборонної підготовки молоді, що сприяло запровадженню до латвійських шкіл у 2018 р. факультативного предмету «Valsts aizsardzības mācība». Від 2024 р. цей предмет став обов’язковим у системі середньої школи, що засвідчило перехід від факультативної до загальнонаціональної моделі початкової загальновійськової підготовки молоді.

Ключові слова: національна безпека, початкова військова підготовка, Латвійська Республіка, «Молоді вартіві».

THE SYSTEM OF TRAINING YOUNG PEOPLE FOR NATIONAL DEFENSE IN THE REPUBLIC OF LATVIA (LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES): EXPERIENCE AND INNOVATIONS

Abstract. *The purpose of the study* is to analyze the system of training youth for national defense in the Republic of Latvia (late 20th – early 21st centuries). **Scientific novelty:** for the first time, the formation of the system of training youth for national defense in Latvia in the late 20th – early 21st centuries is revealed, the process of reforming the system, introducing changes and innovations is shown. **The research methodology** is based on the principles of scientificity, authorial objectivity, verification, systematicity, as well as general scientific (analysis, synthesis, classification) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. **Conclusions.** It was found that in the late 20th – early 21st centuries, a system of training youth for national defense in the Republic of Latvia was formed, which covered the formation of the youth training system for national defense, which initially relied on the extracurricular format of the youth paramilitary movement, and

later – on the country's education system. After the restoration of Latvia's independence, the «Jaunsardze» (Young Guards) movement was revived. The legal basis for its activities was laid by amendments to the Law on the National Guard of 1993, which determined the organizational subordination and age limits of participants. In the 1990s and early 2000s, the movement was institutionalized, expanded the network of branches and reached a significant number. An important milestone was 2003, when the Ministry of Defense approved a new concept for the development of the movement and created the Center for the Young Guard. The content of the activities of the Young Guard combined military-applied elements with civic education, patriotic upbringing and the organization of meaningful leisure. Events after 2014, in particular Russia's aggression against Ukraine, have brought to the fore the issue of comprehensive defense training of young people, which contributed to the introduction of the optional subject «Valsts aizsardzības mācība» in Latvian schools in 2018. Since 2024, this subject has become mandatory in the secondary school system, which marked the transition from an optional to a nationwide model of initial military training for youth.

Keywords: national security, initial military training, Republic of Latvia, Young Guards.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни для системи національної безпеки України особливої ваги набуває питання підготовки молоді до оборони держави, що підштовхує до вивчення досвіду інших країн-партнерів. Відомо, що після відновлення незалежності Латвійська Республіка сформувала власну систему підготовки молоді до національної оборони, поєднавши національні традиції з євроатлантичними стандартами. Досвід країни демонструє ефективні моделі військово-патріотичного виховання, громадянської освіти та впровадження інноваційних підходів у підготовці молодого покоління. Безумовно, вивчення цих практик має важливе значення для вдосконалення системи початкової загальновійськової підготовки в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику організації підготовки дітей і молоді до національної оборони розглядали у своїх дослідженнях К. Е. Маккой, Дж. Лю, О. Нафталі, В. Маккгініс, Дж. Вестхаймер, Т. Соєна, Ч. Ван та К. Журба. Історичні особливості діяльності парамілітарних організацій, орієнтованих на підготовку молодого покоління до національної оборони Латвії, аналізували, зокрема, С. Крея-Гайксте та І. Катане (Kreija-Gaikste, & Katane, 2020; Katane, Kreija-Gaikšte, 2022), О. Аболс і Н. Вронська (Ābols, & Vronska, 2023), І. Урич та І. Матусяк (Urych, & Matyasik, 2022). Українські дослідники зосереджували увагу на питаннях військово-патріотичного виховання та довійськової підготовки дітей і молоді в країнах Балтії (Александров, 2023; Галів, Бурдяк, 2025; Шаравара, 2025; Юзич, 2020), Україні (Галів, Свйонтик, 2023; Галів, Фролов, Онищак, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025; Галів, Пантюк, 2026), а також у Китайській Республіці (Тайвань) (Галів, Ільницький, 2025).

Мета дослідження – проаналізувати систему підготовки молоді до національної оборони в Латвійській Республіці (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Виклад основного матеріалу. З часу відновлення незалежності Латвійської Республіки (4 травня 1990 р.) в країні активно відновлювалася молодіжна організація «Jaunsardze» – «Молоді вартові» / «Молоді захисники» (англ. Youth Guard – Молода гвардія). Її діяльність мала історичну традицію, оскільки організація була започаткована ще у міжвоєнний період у незалежній Латвії. Вона була молодіжним крилом мілітарної добровольчої структури «Zemessardze» – «Вартові землі» /

«Захисники землі» («Zemessardze» або Національна варта/гвардія), котра виникла ще у 1919 р. (Юзич, 2020).

23 серпня 1991 р., в умовах загрози для незалежної Латвійської Республіки з огляду на спробу державного перевороту в СРСР, було відновлено організацію «Вартові землі» («Latvijas Republikas Zemessardze») – Національну варту Латвії, яка базувалася на добровільній основі і мала виконувати роль територіальної оборони. У кожному районі Латвії утворювалися батальйони Національної варти, чисельність яких у 1992 р. сягнула 35-ти, а кількість захисників – 8400 осіб (Ciganovs, 2025). Від початку існування перших батальйонів, захисники брали на військові збори своїх дітей, залучали їх до різноманітних заходів своєї організації. Тож при батальйонах спонтанно формувалися дитячі і юнацькі групи, учасники яких отримали назву «Молоді вартові». Крім того, на той час у Латвії за особистою ініціативою окремих осіб вже були відновлені скаутські та національні молодіжні організації, програми яких передбачали патріотичне виховання молоді, фізичний розвиток і повноцінне дозвілля, але не пропонували молоді здобуття початкових військових знань та умінь. Загальноосвітні заклади не мали можливостей забезпечувати початкову військову підготовку молоді. Тож, по суті, на той час не було жодної організації, яка готувала б шкільну молодь до національної оборони (Ciganovs, 2019).

Командування Національної варти Латвії провело певну координаційну роботу, маючи на меті об'єднати й організувати дитячі та молодіжні групи. 25 листопада 1992 р. начальник штабу Національної варти Гіртс Валдіс Крістовкіс підписав Тимчасовий статут молодіжної організації «Молоді вартові», який 30 листопада затвердила заступниця міністра освіти, науки та культури Латвійської Республіки Ейженія Алдермане. У цьому документі визначалися три головні цілі молодіжної організації: працювати над залученням молоді до «Молодих вартових», надавати їй знання та формувати навички для підготовки до військової служби, здійснювати патріотичне виховання молоді. Вперше згадувалася раніше неофіційна назва «Молоді вартові». Проте статут чітко не визначив систему підпорядкування і керівні структури молодіжної організації, а тому групи продовжували діяти при добровільних батальйонах, де проводилося їхнє навчання. Власне перші програми підготовки молоді до когорти захисників були складені штабом Національної варти Латвії (Ciganovs, 2019).

У 1993 р. було внесено зміни до Закону про Національну варту, які й стали правовою основою для створення організації «Молодих вартових». Закон передбачав, що молоді люди віком від 12 до 18 років можуть вступати до «Молодих вартових», керівництво і координацію яких покликано здійснювати командування Національної варти. 4 липня 1993 р. командувач Національної варти затвердив статут молодіжної організації. Однак через рік до статуту внесли зміни, за яким «Молоді вартові» названі рухом, а не організацією, але Національній варті було делеговано відповідальність за вирішення питань матеріального забезпечення «Молодих вартових». З метою поліпшення навчання і виховання молоді, до штатного розпису кожного батальйону Національної варти було включено посаду лідера «Молодих вартових», завдання якого полягали у плануванні навчального процесу, організації та проведення таборів для молоді, змагань тощо. У 1996 р. Служба підготовки Національної варти розробила нову програму підготовки «Молодих вартових». Уперше з'явилося поняття «підготовка з національної оборони». Паралельно із розвитком руху «Молоді вартові» адміністрація Державної військової служби почала розробляти програму допризовної підготовки для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. У

1997 р. загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади Латвії впровадили підготовку з національної оборони як факультативний предмет на добровільній основі. Найактивнішими викладачами цього предмету були саме «Молоді вартові» (Ciganovs, 2019).

Освітньою роботою «Молодих вартових» керували інструктори Національної гвардії, під керівництвом яких юнацтво вивчало історію, географію Латвії та здобувало основні військово-технічні знання. Програму «Молодої варти» можна було пройти у професійно-технічних середніх училищах Яунаглони, Апе та Айзкраукле, а також у Казданзькому технічному училищі (Jaunsardze atzīmēs, 2007).

Ряди «Молодих вартових» зростали – у 2000 р. в лавах руху перебувало понад 6 тис. осіб. 19 грудня 2003 р. Міністерство оборони Латвійської Республіки затвердило нову концепцію розвитку «Молодих вартових», яка передбачала об'єднання усіх видів довійськової підготовки шкільної молоді в єдину систему, яка функціонувала б у рамках зазначеного молодіжного руху. Відтак рух «Молодих вартових» було формально відокремлено від Національної варти, шляхом внесення відповідних змін до законодавства. Керівництво підрозділами «Молодих вартових» відтоді здійснював Департамент військової освіти молоді Міністерства оборони Латвії (Ciganovs, 2019).

Наприкінці 2003 р. Міністерство оборони заснувало Центр молодіварти (ЦМВ). Створення цієї структури диктувалося кількома чинниками. По-перше, програми навчання і виховання «Молодих вартових» і програми з національної оборони, які діяли у підпорядкованих Міністерству оборони освітніх закладах, збігалися. По-друге, 29 березня 2004 р. Латвія вступала до Організації Північноатлантичного договору (НАТО), правила якої вимагали проведення реорганізації молодіжних організацій, що діяли під командуванням військових структур. Тож створений наприкінці 2003 р. ЦМВ мав завданням співпрацювати із навчальними закладами всієї Латвії та одночасно з підрозділами Національних збройних сил. Було змінено й освітні програми «Молодих вартових», зміщуючи акцент на громадянську освіту та змістовне дозвілля молоді. Вже до жовтня 2007 р. ЦМВ уклав угоди про співпрацю із 70 латвійськими навчальними закладами щодо запуску освіти за інтересами у військовій сфері, які сформували мережу базових шкіл «Молодих вартових» по всій країні. Власне на жовтень 2007 р. «Молоді вартові» об'єднували понад 6500 молодих людей (Jaunsardze atzīmēs, 2007). Інструкторів «Молодих вартових» було переведено зі складу Національної варти до штату Центру молодіварти (Ciganovs, 2019).

У 2010 р. було проведено чергову реорганізацію системи національної оборони Латвії, внаслідок якої, зокрема, було створено Центр рекрутації та молодіварти (ЦРМВ), який, відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів положення, мав, зокрема, функції здійснювати навчання молоді у сфері національної оборони і сприяти розвитку громадянської свідомості та патріотизму серед молоді (Rekrutēšanas un jaunsardzes centra nolikums, 2009). Однею з підструктур цього центру був ЦМВ, який координував молодіжний рух.

У 2011 р. освітні програми (за вибором) «Молодих вартових» було впроваджено до 166 закладів освіти, де загалом функціонувало 328 учнівських груп. Однак не в кожному закладі освіти були групи «Молодих вартових». Наприкінці 2015 р. ЦРМВ було реорганізовано. Від 1 січня 2016 р. почав діяти Центр молодіварти та інформації (ЦМВІ). Функція рекрутації (комплектування) більше не була представлена в новій структурі, до обов'язків якої входила не лише робота з «Молодими вартовими», але й інформування громадськості про різні види діяльності

оборонного сектору Латвійської Республіки. Згідно з положенням, роботою установи керує директор. У структурі ЦМВІ було три департаменти: департамент планування та організації, департамент військової інформації та департамент «Молодих вартових». На початку 2017 р. створено новий структурний підрозділ – четвертий регіональний відділ департаменту «Молодих вартових». Проте вже наприкінці цього року було проведено оцінку структури ЦМВІ та прийнято рішення про ліквідацію департаменту «Молодих вартових». Регіональні відділи департаменту було передано у безпосереднє підпорядкування директора центру (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017).

Згідно із положенням, у 2017 р. ЦМВІ мав такі функції: навчати молодь у сфері національної оборони; сприяти розвитку громадянської свідомості та патріотизму молоді; забезпечувати громадськістю необхідними інформаційними ресурсами з питань національної оборони; здійснювати співпрацю з неурядовими організаціями у сфері національної оборони; сприяти розумінню громадськістю участі Латвії в НАТО; створювати аудіовізуальні матеріали з питань національної безпеки та оборони відповідно до керівних принципів НАТО щодо виробництва аудіовізуальних ресурсів. Для забезпечення виконання своїх функцій ЦМВІ виконує такі завдання: а) організовує та забезпечує процес навчання молоді у сфері національної оборони; б) готує до публікації методичні й інформаційні матеріали та навчальну літературу у сфері національної оборони, а також, на запит Міністерства оборони або Національних збройних сил, координує і готує до публікації такі публікації, яким не надано статус державної таємниці та доступ до яких не обмежено; в) організовує інформаційно-освітні заходи у співпраці з місцевими органами влади; г) видає військовий журнал «Tēvijas Sargs»; ґ) готує фото- та аудіовізуальні матеріали з теми національної безпеки й оборони для публікації і трансляції в ЗМІ; д) створює та веде базу даних відео- та фотоматеріалів у сфері національної безпеки; е) надає інформаційні послуги державним, а також місцевим органам влади та приватним особам; є) співпрацює з іноземними та міжнародними установами, створюючи аудіовізуальні матеріали у сфері національної безпеки й оборони відповідно до керівних принципів виробництва аудіовізуальних ресурсів НАТО (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів № 252 від 18 червня 2019 р., назву ЦМВІ було змінено на «Центр молоді варті» (ЦМВ). На той час структура ЦМВ складалася з одного департаменту (планування та організації), який включав три відділи (планування, забезпечення, адміністративний) і п'ять регіональних відділень (Jaunsardzes Centrs, 2019). У грудні 2020 р. було прийнято Закон про підготовку з національної оборони та «Молодих вартових», який регламентував діяльність ЦМВ, визначив механізми матеріально-технічного забезпечення діяльності руху, встановив вимоги до освіти і професійної кваліфікації інструкторів «Молодих вартових», вказав на роль ЦМВ щодо реалізації підготовки учнів середніх шкіл до національної оборони тощо (Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums, 2020).

У 2017 р. рух «Молодих вартових» був представлений у 110 латвійських муніципалітетах та дев'яти містах республіканського значення, а його лави налічували понад 8 тис. членів (Ciganovs, 2019). Щоправда, за даними ЦМВІ, на кінець 2017 р. понад 7300 дітей та молоді брали активну участь у русі «Молодих вартових» та проходили підготовку у школах за програмами руху. На той час модельна програма (за інтересами) «Молодих вартових» була впроваджена у 296 закладах освіти, охопивши 546 груп (включаючи групи «Молодих вартових»), що фінансувалися муніципалітетами

міст) (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017). На 2020 р. освітній процес у «Молодих вартових» було організовано відповідно до програми, яка охоплювала вісім навчальних років, поділених на чотири послідовні рівні, тривалість кожного з яких становила два навчальні роки (Jaunsardzes Centrs, 2020). Від вересня 2020 р. у 283 закладах освіти було впроваджено оновлену навчальну програму «Молодих вартових», яка охопила 596 груп. Загальна кількість членів руху становила 6125 осіб (Jaunsardzes Centrs, 2020).

Фінансування руху здійснювалося переважно за рахунок дотацій з державного і місцевих бюджетів, які в 2016 р. склали понад 5 млн євро. Зовсім невеликими (двічотири тис. євро) були надходження за рахунок власних коштів руху. На 2017 р. бюджет руху «Молодих вартових» складав 6 612 000 євро, включаючи 726 000 євро на нову політичну ініціативу «Розвиток національної системи освіти молоді, що забезпечує ефективний набір персоналу», 3 032 000 євро на терміновий захід «Розвиток руху Молодих вартових» (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017). У 2019 р. бюджет руху становив понад 7,3 млн євро. На 2020 р. було заплановано надати рухові понад 7,7 млн євро дотацій, проте надійшло дещо більше 6,5 млн. євро (Jaunsardzes Centrs, 2020).

Форми та зміст виховання молоді у рамках руху «Молодих вартових» включали різноманітні теоретичні та прикладні заходи: лекції, семінари, походи, екскурсії, таборування, спортивні змагання, військові ігри, участь у парадах та врочистих заходах із нагоди національних свят тощо. У 2017 р. для «Молодих вартових» було організовано 1630 заходів: 95 таборів (4602 учасники); 54 заходи у співпраці з Національними Збройними Силами Латвії (1269 учасників); 301 похід (6705 учасників); 24 міжнародні заходи (256 учасників); 297 заходів громадянського та патріотичного виховання (6568 учасників); 124 екскурсії (3829 учасників); 342 спортивні змагання та ігри (7575 учасників); 393 семінари, презентації тощо (7864 учасники). Загальна кількість учасників зазначених акцій склала 38 668 осіб. Важливо, що між «Молодими вартовими» та Національними Збройними Силами налагоджено тісну співпрацю. Для організації практичних занять, запланованих у навчальній програмі для членів руху «Молоді вартові», Національні Збройні Сили надавали інфраструктуру в межах своїх можливостей, а також підтримували діяльність юних патріотів матеріально-технічними засобами та персоналом (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017).

Окрім того, «Молоді вартові» мали можливість брати участь у заняттях з фізичної підготовки під керівництвом кваліфікованих спеціалістів. Для досягнення цієї мети ЦМВІ налагодив співпрацю зі спортивними федераціями, спортивними школами і муніципалітетами, забезпечуючи дітей та молодь спеціальним спортивним спорядженням, а також підтримуючи їхню участь у змаганнях. У 2017 р. було укладено угоди про співпрацю з чотирма спортивними федераціями – Латвійською федерацією спортивного орієнтування, Латвійською федерацією біатлону, Латвійською федерацією сучасного п'ятиборства та Латвійським легкоатлетичним союзом. 14–17 червня 2017 р. у Малпілсі відбулися другі спортивні ігри «Молодих вартових». Юнаки і дівчата пройшли загальний тест на фізичну підготовку, тест на силову витривалість, грали у стрітбол, волейбол, мініфутбол, флорбол, спортивне орієнтування, випробували свої сили у сучасному триатлоні та туристичній смузі перешкод. У спортивних іграх взяв участь 491 «молодий вартовий» (Jaunsardzes un Informācijas Centra, 2017).

У 2020 р. для «Молодих вартових» було організовано 2103 заходи, в яких взяли участь 30 902 учасники. Зокрема, було проведено: 371 табір – 5217 учасників; 464 походи – 5370 учасників; 8 міжнародних заходів – 103 учасники; 189 заходів громадянського та патріотичного виховання – 3943 учасники; 167 екскурсій – 2669

учасників; 189 спортивних змагань/ігор – 3633 учасники; 21 воєнізована смуга перешкод – 367 учасників; 267 занять підвищеної та високої небезпеки, стрільби з малокаліберної зброї – 4425 учасників; 427 інших заходів – 5175 учасників (Jaunsardzes Centrs, 2020).

Члени руху «Молоді вартові» активно співпрацюють зі своїми міжнародними колегами з країн Балтії, Польщі, Швеції. У 2017 р. латвійські «молоді вартові» брали участь у змаганнях в Естонії, Литві та Швеції. Однією з головних подій року став табір «Балтійська гвардія 2017», який відбувся в Естонії. Активізувалася співпраця з Україною. У 2016 р. ЦМВІ у співпраці зі Школою інструкторів Національних Збройних Сил прийняв 25 дітей загинилих або поранених солдатів Збройних сил України та Національної гвардії України у Цесісі. Українські діти разом з «молодими вартовими» їздили на спільні екскурсії та змагалися з різних видів спорту (Jaunsardzes un Informācijas Centrs, 2017). Активно діяло самоврядування «Молодих вартових», сприяючи розвитку навичок громадянської участі молоді.

Відповідно до наказу міністра оборони № 112 від 11 липня 2017 року «Про затвердження Системи кваліфікації інструкторів «Молодих вартових», з метою підготовки інструкторів ЦМВ у 2020 р. організував два семінари та координував підвищення професійної кваліфікації. Інструктори «Молодих вартових» пройшли, зокрема, такі курси: курс молодшого інструктора або курс солдата-спеціаліста та курс інструктора-спеціаліста; програму підготовки з педагогіки тривалістю 72 години для тих, хто не має вищої педагогічної освіти; курс підготовки та проведення занять зі стаціонарних бойових стрільб з малокаліберної зброї; курс для керівників таборів; курс підготовки та проведення занять підвищеної та високої небезпеки; розширена програма навчання з надання першої медичної допомоги; курс щодо формування польових бойових навичок; курс у сфері захисту прав дітей; курс спортивного туризму. Крім того, станом на 2020 р. інструктори «Молодих вартових» продовжували здобувати вищу освіту в латвійських університетах: 43 інструктори та співробітники ЦМВ навчалися у Латвійській академії спортивної педагогіки; 9 інструкторів – в інших університетах (Jaunsardzes Centrs, 2020).

Відзначимо, що, згідно з соціологічними дослідженнями, у латвійському суспільстві сформувався позитивний імідж руху «Молодих вартових». За висновками Єви Берзіни, загалом учасники цього руху порівняно зі своїми однолітками відзначаються згуртованістю, розвитком особистості, фізичною активністю на природі, володінням необхідними для життя навичками, позитивним сприйняттям військової служби, патріотизмом (Bērziņa, 2018, р. 18–26).

Агресія Росії проти України спонукала литовську владу уважніше поставитися до питань підготовки молоді до національної оборони. У 2018 р. парламент Латвії проголосував за включення з вересня 2024 р. оборонної освіти (Valsts aizsardzības mācība, VAM) до навчальної програми, встановленої загальнонаціональним стандартом середньої освіти як обов'язкового предмету. Це рішення було прийнято на основі пілотної програми оборонної освіти, запущеної у вересні 2018 р. Міністерством оборони Латвії. До вересня 2018 р. підготовка до національної оборони викладалася у середніх школах Латвії, але предмет не був обов'язковим та проводився лише 19 школами, які працювали за різними програмами. Заклади освіти могли приєднатися до нової програми оборонної освіти молоді, якщо відповідали чотирьом критеріям: школа вже запровадила вивчення доктрини національної оборони; школа мала бути готовою до впровадження процесу викладання доктрини національної оборони; школа повинна

мати вчителя / інструктора з відповідною кваліфікацією; у вересні 2018 р. участь у цих заняттях обрали б не менше десяти учнів. Програма включала два роки оборонної освіти у 10-му та 11-му класах середньої школи. Навчальний план передбачав заняття впродовж навчального дня один раз на місяць, а також перебування учнів у десятиденному практичному таборі влітку. Програма національної оборонної освіти поділялася на чотири блоки: національна (громадянська) освіта, школа виживання, фізична підготовка та військова підготовка. Такий підхід відповідав навчанню на першому рівні піхотної школи базового курсу у Національних Збройних Силах Латвії. На вересень 2020 р. приблизно 1900 учнів старших класів розпочали навчання з національної оборони у 68 закладах освіти Латвії (Urych, & Matyasik, 2022, s. 7–8).

У квітні 2024 р. Кабінет Міністрів Латвії затвердив зміни до стандарту середньої освіти, згідно з якими курс національної оборонної освіти (латв. – Valsts aizsardzības mācība (VAM), англ. – National Defence Education) на основі закону 2018 р. уводився до програми середніх шкіл як обов'язковий предмет і оголошувався одним із головних предметів у галузі викладання охорони здоров'я, безпеки та фізичної активності. Передбачалося, що його вивчатимуть упродовж восьми уроків один день на місяць (крім вересня і січня) протягом двох послідовних навчальних років. Школи отримували змогу обрати один із двох варіантів: запровадити курс національної оборонної освіти поза навчальним днем або скоротити кількість навчальних годин з інших предметів на 20 %, включивши національну оборону до навчального навантаження. У другому випадку закладам освіти надавалося право самим обирати, які предмети скорочувати (National defense, 2024).

Загалом на вивчення курсу відводилося 112 уроків. Предмет складався з трьох модулів: 1) громадський активізм у контексті національної безпеки (вивчення, аналіз та обговорення різних форм громадянської активності з погляду національної безпеки, формування та зміцнення розуміння основних принципів національного розвитку та оборони, а також важливості індивідуальної громадянської відповідальності, формування волі захищати Латвію; розвиток особистості на основі громадянських цінностей); 2) кризова стійкість і лідерство (ознайомлення з комплексною системою національної оборони, розвиток розуміння ролі особистості у зміцненні національної безпеки та ефективної співпраці щодо впливу на соціально-політичні процеси); 3) навички національної оборони (формування і розвиток навичок, корисних для реагування на кризові явища у сфері національної оборони, сприяння цілеспрямованому навчанню в галузі національної оборони, а також розвитку товарищескості, лідерства, мужності, дисципліни та самостійних фізичних навичок, заохочення інтересу до подальшої освіти й кар'єрного зростання в рамках комплексної системи національної оборони) (National Defence Education, 2024).

Відповідно до укладеної в 2024 р. фахівцями ЦМВ програми курсу, мета національної оборонної освіти полягала у формуванні активного, мобільного та здібного члена суспільства, який бажає і здатний захищати себе, своїх ближніх та Латвію у разі кризи. Для досягнення цієї мети визначені такі завдання: розвивати віддану Латвії особистість на основі громадянських цінностей та громадянської свідомості; розвивати та формувати розуміння навичок національної оборони; самостійно поліпшувати фізичну підготовку (включаючи виконання конкретних військових вправ); удосконалювати знання та навички, що дозволяють подальшу освіту і кар'єрний розвиток у секторі національної оборони; сприяти зацікавленості студентів у службі в Національних збройних силах та різноманітності військових

спеціальностей (Valsts aizsardzības mācība, 2024, р. 5). Програма визначала принципи оцінювання, зміст, форми і методи навчання.

Навчальний план курсу підготовки до національної оборони (VAM) передбачає вивчення різнопланових тем. Так, під час першого року навчання у жовтні на перших восьми уроках учні вивчають нормативно-правові документи (від правил внутрішнього розпорядку до законодавчих актів), дізнаються про індивідуальне спорядження піхотинця, обов'язки солдата, основні стройові команди тощо. На заняттях у листопаді освоюють військову топографію (структуру і зміст карти), орієнтування на місцевості за допомогою топографічної карти, можливості безпілотних літальних апаратів. У грудні опановують модуль «Кризова стійкість та управління», в рамках якого дізнаються про політику стримування, комплексну національну оборону як завдання кожного громадянина, історію створення Латвійської Республіки та Війни за незалежність, процедури зв'язку й основи кібербезпеки. У лютому-березні передбачено вивчення правил безпечного поводження зі зброєю і деяких аспектів військової топографії та орієнтування. У квітні учнів навчають користуватися пневматичною зброєю і стріляти з неї. Травневі заняття відведено на повторення і закріплення попередніх модулів, підмодулів і тем уроків (Tematu plāns VAM 1.MG, 2025).

На другому році навчання план курсу передбачає закріплення і розширення знань із нормативно-правового забезпечення національної оборони, основ кібербезпеки, поводження зі зброєю, військової топографії та орієнтування. Однак робиться акцент на формуванні громадянських компетентностей. Так, у листопаді і грудні учні опановують модуль «Громадянська активність у контексті національної безпеки», вивчають тему «Латвійські патріоти», мета якої полягала у розвитку розуміння патріотизму та патріотичних дій, вивчення прикладів видатних особистостей. Тоді ж доцільно здобути знання з модуля «Стійкість у кризових ситуаціях та лідерство». У лютому-квітні учні повинні удосконалити знання і закріпити навички орієнтування на місцевості, стрільби з пневматичної зброї, пересування у складі підрозділу та подолання польових перешкод (Tematu plāns VAM 2.MG, 2025). На наше переконання, латвійська програма курсу підготовки до національної оборони надто мало уваги приділяє опануванню безпілотних літальних апаратів.

Відомо, що у 2024 – 2025 н. р. предмет національної оборонної освіти вивчали 26 тис. учнів у 274 середніх закладах освіти Латвії – школах і коледжах. Звісно, це було помітним зрушенням порівняно з 2018 р., коли курс на добровільній основі вивчали 162 учні в 13-ти школах. За словами директора Центру молодих вартових полковника Валтса Аболінша, перший рік обов'язкового навчання з питань національної оборони загалом пройшов успішно. Він зазначив, що «ключем до успіху» стало те, що майже половина шкіл добровільно запровадили цей предмет протягом останніх семи років, що дало змогу поступово адаптуватися та розв'язати різні проблеми (Lazdiņa, 2025). Водночас спостерігалися й певні труднощі: а) нестача інструкторів (предмет викладали 317 інструкторів, але ще було 20 вакансій); б) проблеми з інфраструктурою (зокрема, нестача тирів); в) негнучкий розклад і система відпрацювань уроків; г) відсутність предмету національної оборонної освіти у міжнародних школах, освітніх закладах при в'язницях, а також школах, які працюють за програмами заочного і дистанційного навчання (з огляду на це, приблизно 15 % учнів середніх шкіл Латвії не вивчали цей предмет) (Lazdiņa, 2025).

Висновки. Отже, наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. сформувалася система підготовки молоді до національної оборони Латвійської Республіки, яка спиралася

спочатку на позашкільний формат молодіжного парамілітарного руху, а згодом – на систему освіти країни. Після відновлення незалежності Латвії було відроджено рух «Jaunsardze» («Молоді вартові»). Правову основу його діяльності заклали зміни до Закону про Національну варту 1993 р., що визначили організаційне підпорядкування та вікові межі учасників. У 1990-х – на початку 2000-х рр. рух інституціоналізувався, розширив мережу осередків і досяг значної чисельності. Важливим рубежем став 2003 р., коли Міністерство оборони затвердило нову концепцію розвитку руху та створило Центр молоді варту. Зміст діяльності «Молодих вартових» поєднував військово-прикладні елементи з громадянською освітою, патріотичним вихованням і організацією змістовного дозвілля. Події після 2014 р., зокрема агресія Росії проти України, актуалізували питання всеохопної оборонної підготовки молоді, що сприяло запровадженню до латвійських шкіл у 2018 р. факультативного предмету «Valsts aizsardzības mācība». Від 2024 р. цей предмет став обов'язковим у системі середньої школи, що засвідчило перехід від факультативної до загальнонаціональної моделі початкової загальновійськової підготовки молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Александров, М. Є. (2023). Адміністративно-правове регулювання процесів національно-патріотичного виховання: досвід Латвії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 18: Право, 39*, 4–9. URL: <https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/39/1.pdf>

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук, 88(1)*, 25–38.

Галів, М., Ільницький, В. (2025). Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук, 91(1)*, 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок, 3(211)*, 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194>

Галів, М., Пантюк, Т. (2026). Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок, 1*, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

Галів, М., Фролов, М., Онишак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук, 86(1)*, 29–40.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук, 89(1)*, 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Магілін, О. В. (2022). Передумови відкриття професійних закладів середньої освіти з посиленою військовою підготовкою в Латвії. *Теорія та методика навчання та виховання, 52*, 126–136.

Шаравара, Т. (2025). Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук, 89(2)*, 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>

Юзич, Ю. (2020). Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Реанімаційний пакет реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/>

Ābols, O., & Vronska, N. (2023). Jauniešu personības veidošanas veicināšana mācību priekšmetos Jaunsardze un valsts aizsardzības mācībā. *Studentu un maģistrantu zinātniskās konferences raksti (Jelgava, 2023. gada 21. aprīlis)*. Jelgava: Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte, 6–11.

Bērziņa, I. (2018). Patriotisms Latvijas jauniešu vidū un sabiedrībā. Rīga: Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, Drošības un stratēģiskās pētniecības. URL: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/PETIJUMS_PATRIOTISMS.pdf

Ciganovs, J. (2019). Jaunsardze. *Nacionālā enciklopēdija*. URL: <https://enciklopedija.lv/skirklis/31494-jaunsardze>

Ciganovs, J. (2025). Latvijas Republikas Zemessardze. *Nacionālā enciklopēdija*. 2025. URL: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33430>

Jaunsardze atzīmēs 15.gadadienu. (2007). *Aizsardzības ministrija*. 10.10.2007. URL: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/jaunsardze-atzimes-15gadadienu>

Jaunsardzes Centrs. Publiskais Pārskats 2019. (2019). URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/JC%20Publisk%20parsk.-2019%20%28A.M%29%20ped-%2031.07_c.pdf

Jaunsardzes Centrs. Publiskais Pārskats 2020. (2020). URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/JC%20Publisk%20parsk.-2019%20%28A.M%29%20ped-%2031.07_c.pdf

Jaunsardzes un Informācijas Centra 2017. gada publiskais pārskats. (2017). URL: <https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/JIC%20publiskais%20parskats%202017.pdf>

Katane, I., & Kreija-Gaikšte, S. (2022). Ekoloģiskā pieeja jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā. *Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems, 1*, 18–37. DOI: <https://doi.org/10.17770/er2022.1.6801>

Kreija-Gaikste, S., & Katane, I. (2020). Theoretical and legal basis of young people's military career in the field of national defence. *Research for Rural Development, 35*, 288–295.

Lazdiņa, A. (2025). Latvian schools' defence education programme assessed after first full year. *Latvian Public Media*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/education/10.06.2025-latvian-schools-defence-education-programme-assessed-after-first-full-year.a602613/?utm>

National Defence Education. (2024). *Ministry of Defence of the Republic of Latvia*. URL: <https://www.mod.gov.lv/en/nozares-politika/comprehensive-state-defence/public-awareness/national-defence-education?utm>

National defense to be compulsory subject in Latvian schools. (2024). *Latvian Public Media*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/education/17.04.2024-national-defense-to-be-compulsory-subject-in-latvian-schools.a550733/?utm>

Rekrutēšanas un jaunsardzes centra nolikums. Ministru kabineta noteikumi Nr.1419. 2009.gada 15.decembrī. (2009). *Latvijas vēstnesis*. URL: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202378-rekrutesanas-un-jaunsardzes-centra-nolikums>

Tematu plāns VAM 1.MG. (2025). *Jaunsardzes Centrs*. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20plaans_VAM_1.MG_092025_0.pdf

Tematu plāns VAM 2.MG. (2025). *Jaunsardzes Centrs*. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20pl%C4%81ns_VAM_2.%20MG_092025.pdf

Urych, I. & Matyasik, G. (2022). Preparing youth for defence: Socialisation, education, and training of young people in Europe for national security. *Security and Defence Quarterly*, 38(2), 1–15. DOI: <https://doi.org/10.35467/sdq/149891>

Valsts aizsardzības mācība. (2024). *Valsts aizsardzības mācība. Pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai*. Rīga. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Valsts%20aizsardzibas%20maciba_programma%202024_1.pdf

Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums. (2020). *Latvijas Republikas Tiesību Akts*. URL: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums>

REFERENCES

Aleksandrov, M. Ye. (2023). Administratyvno-pravove rehuliuвання protsesiv natsionalno-patriotichnoho vykhovannia: dosvid Latvii [Administrative and legal regulation of national-patriotic education processes: the experience of Latvia]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova, Seriya 18: Pravo*, 39, 4–9. URL: <https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/39/1.pd> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Burdiak, R. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Lytovskii Respublitsi (pochatok XXI st.): rol Lytovskoho Striletskoho Soiuzu [Initial general military training in the Republic of Lithuania (early 21st century): the role of the Lithuanian Riflemen's Union]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 88(1), 25–38. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka u Kytaiskii Respublitsi (Taiwan) na pochatu XXI st. [Initial military training in the Republic of China (Taiwan) in the early 21st century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the context of the modern Russian-Ukrainian war: legal foundations, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek*, 3(211), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Pantyuk, T. (2026). Pochatkova viiskova pidhotovka v Estonskii Respublitsi: pozashkilnyi komponent [Initial military training in the Republic of Estonia: out-of-school component]. *Molod i rynek*, 1(245), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Mahilin, O. V. (2022). Peredumovy vidkryttia profesiinykh zakladiv serednoi osvity z posylenoiu viiskovoiu pidhotovkoiu v Latvii [Prerequisites for opening vocational secondary education institutions with enhanced military training in Latvia]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*, 52, 126–136. [in Ukrainian].

Sharavara, T. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka ta osoblyvosti natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v krainakh Baltii [Initial military training and features of national-patriotic education in the Baltic countries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7> [in Ukrainian].

Yuzych, Yu. (2020). Viiskove vykhovannia yunatstva u krainakh NATO. A shcho v Ukraini? [Military education of youth in NATO countries. What about Ukraine?]. *Reanimatsiyni paket reform*. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> [in Ukrainian].

Ābols, O., & Vronska, N. (2023). Jauniešu personības veidošanas veicināšana mācību priekšmetos Jaunsardze un valsts aizsardzības mācībā [Promotion of youth personality development in the subjects «Jaunsardze» and national defence education]. *Studentu un maģistrantu zinātniskās konferences raksti (Jelgava, 21 April 2023)*, 6–11. [in Latvian].

Bērziņa, I. (2018). Patriotisms Latvijas jauniešu vidū un sabiedrībā [Patriotism among Latvian youth and in society]. Rīga: Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija. URL: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/PETIJUMS_PATRIOTISMS.pdf [in Latvian].

Ciganovs, J. (2019). Jaunsardze [Jaunsardze]. *Nacionālā enciklopēdija*. URL: <https://enciklopedija.lv/skirklis/31494-jaunsardze> [in Latvian].

Ciganovs, J. (2025). Latvijas Republikas Zemessardze [National Guard of the Republic of Latvia]. *Nacionālā enciklopēdija*. URL: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33430> [in Latvian].

Jaunsardze atzīmēs 15. gadadienu. (2007). [Jaunsardze will celebrate its 15th anniversary]. *Aizsardzības ministrija*. URL: <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/jaunsardze-atzimes-15gadadienu> [in Latvian].

Jaunsardzes Centrs. Publiskais pārskats 2019. (2019). [Jaunsardze Centre. Public report 2019]. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jc/files/document/JC%20Publisk%20parsk.-2019%20%28A.M%29%20ped-%2031.07_c.pdf [in Latvian].

Jaunsardzes Centrs. Publiskais pārskats 2020. (2020). [Jaunsardze Centre. Public report 2020]. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jc/files/document/JC%20Publisk%20parsk.-2019%20%28A.M%29%20ped-%2031.07_c.pdf [in Latvian].

Jaunsardzes un Informācijas Centra 2017. gada publiskais pārskats. (2017). [Public report of the Jaunsardze and Information Centre 2017]. URL: <https://www.jc.gov.lv/sites/jc/files/document/JIC%20publiskais%20parskats%202017.pdf> [in Latvian].

Katane, I., & Kreija-Gaikšte, S. (2022). Ekoloģiskā pieeja jauniešu izglītībā valsts aizsardzības jomā [Ecological approach in youth education in the field of national defence]. *Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems*, 1, 18–37. DOI: <https://doi.org/10.17770/er2022.1.6801> [in Latvian].

Kreija-Gaikste, S., & Katane, I. (2020). Theoretical and legal basis of young people's military career in the field of national defence. *Research for Rural Development*, 35, 288–295. [in English].

Lazdiņa, A. (2025). Latvian schools' defence education programme assessed after first full year. *Latvian Public Media*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/>

education/10.06.2025-latvian-schools-defence-education-programme-assessed-after-first-full-year.a602613 [in English].

National Defence Education. (2024). *Ministry of Defence of the Republic of Latvia*. URL: <https://www.mod.gov.lv/en/nozares-politika/comprehensive-state-defence/public-awareness/national-defence-education> [in English].

National defense to be compulsory subject in Latvian schools. (2024). *Latvian Public Media*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/education/17.04.2024-national-defense-to-be-compulsory-subject-in-latvian-schools.a550733/> [in English].

Rekrutēšanas un jaunsardzes centra nolikums. Ministru kabineta noteikumi Nr.1419 (15 December 2009) [Regulations of the Recruitment and Jaunsardze Centre. Cabinet Regulation No. 1419]. *Latvijas Vēstnesis*. URL: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202378-rekrutesanas-un-jaunsardzes-centra-nolikums> [in Latvian].

Tematu plāns VAM 1.MG. (2025). [Curriculum plan VAM 1st year group]. *Jaunsardzes Centrs*. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20plaans_VAM_1.MG_092025_0.pdf [in Latvian].

Tematu plāns VAM 2.MG. (2025). [Curriculum plan VAM 2nd year group]. *Jaunsardzes Centrs*. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20pl%C4%81ns_VAM_2.%20MG_092025.pdf [in Latvian].

Urych, I., & Matyasik, G. (2022). Preparing youth for defence: Socialisation, education, and training of young people in Europe for national security. *Security and Defence Quarterly*, 38(2), 1–15. DOI: <https://doi.org/10.35467/sdq/149891> [in English].

Valsts aizsardzības mācība. (2024). *Valsts aizsardzības mācība. Pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai* [National defence education]. Riga. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Valsts%20aizsardzibas%20maciba_programma%202024_1.pdf [in Latvian].

Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likums. (2020). [Law on national defence education and Jaunsardze]. *Latvijas Republikas Tiesību akti*. URL: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums> [in Latvian].

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94(470):327.2:141.82

DOI 10.69550/3041-1467.9.357781

Микола ДОРОШКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного регіоназнавства Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Юрія Ілленка, 36/1, м. Київ, Україна індекс 04119 (doroshkoms@knu.ua)

ORCID: 0000-0003-0173-9416

Researcher ID: HKN-3968-2023

Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО

кандидат політичних наук, докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Юрія Ілленка, 36/1, Київ, поштовий індекс 04119, Україна (alexeychenko@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2325-1289

Mykola DOROSHO

PhD hab. (History), Professor, Head of Department of International Regional Studies, Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Yurii Illenko Street, 36/1, Kyiv, postal code 04119, Ukraine (doroshkoms@knu.ua)

Oleksandr ALEKSEYCHENKO

PhD (Political Science), Postdoctoral Researcher at the Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Yurii Illenko Street, 36/1, Kyiv, postal code 04119, Ukraine (alexeychenko@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Дорошко М., Алексєйченко О. (2026). Занепад Росії: історико-політичне підґрунтя. *Axis Europae, Special Issue 2*, 33–44. doi: 10.69550/3041-1467.9.357781

Bibliographic Description of the Article: Doroshko, M., & Aliexsiejchenko, O. (2026). Zaneпад Rosii: istoryko-politychne pidgruntia [The decline of Russia: historical and political background]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 33–44. doi: 10.69550/3041-1467.9.357781 [in Ukrainian].

ЗАНЕПАД РОСІЇ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Анотація. Мета дослідження – на підставі ґрунтового опрацювання літератури щодо обставин розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, новітніх публікацій про перспективи дезінтеграції Російської Федерації в умовах війни з

Україною, обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок сучасної політики Москви щодо колишніх союзних республік з перспективами занепаду Росії як імперського утворення. **Методологія дослідження** заснована на принципах історизму, системності, авторської об'єктивності, використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. Важливим для досягнення основних наукових результатів статті стало використання методів історичних аналогій і політичного прогнозування. **Наукова новизна** статті полягає в обґрунтуванні висновку про спільність головних причин розпаду Російської імперії у 1917 р. і Радянського Союзу у 1991 р. Крах обох російських імперських утворень стався в результаті поєднання комплексу історико-політичних і соціально-економічних чинників, вирішальним з яких стали поразки російської і радянської імперій у війнах. Автори дослідження переконані, що стратегія Москви, спрямована на відновлення Радянського Союзу за допомогою силових засобів впливу, сприятиме остаточному занепаду Росії як держави імперського типу. **Висновки.** Отже, аналіз історичної і політологічної літератури сприяв з'ясуванню причин розпаду Російської імперії і СРСР. Головними з них стали експансіонізм і нестримне прагнення Росії до світового панування. Коли російські імперські утворення потрапляли в екстремальні умови, на кшталт Першої світової і «холодної» воєн, вони зазнавали неминучого краху. Вважаємо, що експансіоністська політика Москви на пострадянському просторі, квінтесенцією якої стала російська війна в Україні, сприятиме формуванню комплексу чинників, внутрішніх і міжнародних, що сприятимуть остаточному занепаду російського імперського проєкту.

Ключові слова: імперія, політика, експансіонізм, пострадянський простір, російсько-українська війна, дезінтеграція, занепад

THE DECLINE OF RUSSIA: HISTORICAL AND POLITICAL BACKGROUND

Abstract. *The purpose of the study is to substantiate the cause-and-effect relationship between Moscow's current policy towards the former Soviet republics and the prospects for the decline of Russia as an imperial entity, based on a thorough study of the literature on the circumstances of the collapse of the Russian Empire and the Soviet Union, and the latest publications on the prospects for the disintegration of the Russian Federation in the context of the war with Ukraine. The research methodology is based on the principles of historicism, systematics, authorial objectivity, and the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. The use of methods of historical analogies and political forecasting was important for achieving the main scientific results of the article. The scientific novelty of the article lies in substantiating the conclusion about the commonality of the main reasons for the collapse of the Russian Empire in 1917 and the Soviet Union in 1991. The collapse of both Russian imperial formations occurred as a result of a combination of a complex of historical, political and socio-economic factors, the decisive of which were the defeats of the Russian and Soviet empires in wars. The authors of the study are convinced that Moscow's strategy aimed at restoring the Soviet Union by means of force will contribute to the final decline of Russia as an imperial-type state. Conclusions. Thus, the analysis of historical and political science literature contributed to the clarification of the reasons for the collapse of the Russian Empire and the USSR. The main ones were expansionism and Russia's unbridled desire for world domination. When Russian imperial formations found themselves in extreme*

conditions, such as the First World War and the “cold” wars, they inevitably collapsed. We believe that Moscow’s expansionist policy in the post-Soviet space, the quintessence of which was the Russian war in Ukraine, will contribute to the formation of a complex of factors, both domestic and international, that will contribute to the final decline of the Russian imperial project.

Keywords: *empire, politics, expansionism, post-Soviet space, Russian-Ukrainian war, disintegration, decline.*

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти Грузії і України актуалізувала питання щодо майбутнього російського імперського проекту. Він не відійшов в минуле разом з розпадом Радянського Союзу, а прагне продемонструвати спроможність до відродження, незважаючи на аксіоматичне твердження, що усі імперії минулого зазнали краху. Відтак, існує нагальна потреба в ґрунтовному науковому опрацюванні причин і наслідків розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, з тим щоби остаточний занепад Росії як імперського утворення не застав світ міжнародної політики зненацька, як це було у 1917 – 1918 і 1991 роках. Спробуємо й ми долучитись до засвоєння уроків дезінтеграції двох російських імперських утворень, здійснивши аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів. Звернути свій погляд до причин занепаду імперій варто бодай тому, що напередодні тих знаменних історичних подій ніщо не вішувало краху російської імперської державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розпаду Російської імперії і Радянського Союзу доволі ґрунтовно проаналізована у працях таких авторитетних дослідників історії імперій як Д. Даллін (Dallin, 1951), О. Мотиль (Мотиль, 2009), авторів колективних монографій за редакцією Р. Конквеста (*The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, 1986) і Т. Гунчака (Гунчак, 2010) та ін. Важливе значення для розуміння суті російської імперської політики на пострадянському просторі мають праці, присвячені російській агресії проти України у 2014 – 2022 рр., яка багатьма дослідниками характеризується в категоріях гібридної війни (Горбулін, 2014; Магда, 2015; ван Херпен, 2015; Фельштинський, Станчев, 2015); Головченко, Дорошко, 2016). Чинник історичної пам’яті і російські постколоніальні практики у ставленні Москви до суверенних держав на терені колишнього СРСР аналізують С. Плохій (Плохій, 2023); В. Ільницький і В. Тельвак (Ilnytskyi, Telvak, 2024); В. Масненко і В. Тельвак (Masnenko, Telvak, 2025).

Останнім часом з’являється все більше публікацій, здебільшого авторства політичних аналітиків, в яких моделюється майбутній розпад РФ. Зазвичай їх автори намагаються провести паралель з розпадом СРСР, віддаючи перевагу або зовнішнім чинникам, на кшталт воєнної поразки Кремля в Афганістані, або апелюють до краху радянської економічної моделі, спричиненої виснажливою гонкою озброєнь. Й лише в окремих працях вирішальним у розпаді колишніх Російської імперії і Радянського Союзу, і в майбутній дезінтеграції РФ вбачається етнічний чинник (Шпорлюк, 2013; Бугайський, 2024; Зеленько, 2024). Це свідчить радше про скепсис дослідницької спільноти до потенційних можливостей поневолених Росією народів створити суверенні держави, або про недооцінку етнічного чинника, який став важливим рушієм розпаду Російської імперії і Радянського Союзу.

Отже, аналіз праць щодо причин розпаду Російської імперії в 1917 – 1918 рр. і колапсу Радянського Союзу в 1991 р. показав, що попри крах обох російських імперських утворень у ХХ столітті, влада РФ, користаючись фактичним самоусуненням

Заходу від проблем більшості пострадянських держав, проводить політику, метою якої є відновлення СРСР. Основним інструментом цієї політики є війни, за допомогою яких Росія намагається повернути під свій контроль пострадянські, а згодом – країни Центрально-Східної Європи. На заваді російському політичному ревізіонізму, на думку більшості авторів досліджень з російської тематики, може стати поразка Москви у війні з Україною, прискорити яку здатні скоординована політика економічних санкцій щодо держави-агресора і військова допомога країн Заходу Силам оборони України.

Мета дослідження – на підставі ґрунтовного опрацювання літератури щодо обставин розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, новітніх публікацій про перспективи дезінтеграції Російської Федерації в умовах війни з Україною, обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок сучасної політики Москви щодо колишніх союзних республік з перспективами Росії як імперського утворення.

Виклад основного матеріалу. Погляд в час, що передував розпаду СРСР, не змушує нас бути аж надто оптимістичними в пошуку досліджень, в яких прогнозувався колапс Радянського Союзу. Й це наводить на думку, що в часи існування СРСР не багато дослідників бралось не те щоби спрогнозувати швидкий розпад «імперії зла», але й окреслити ймовірні причини можливого її краху. Ба більше, коли дослідниця радянської імперії Елен Карер д'Енкос висловила припущення, що «питання національностей» було ахіллесовою п'ятою Советського Союзу і що його політичну систему слушно було би схарактеризувати як імперію» (Helene Carrere d'Encausse, 1979), його було розцінено як провокативне (Мотиль, 2009, с. 18), тому що до неї мало хто з науковців характеризував СРСР як державу імперського типу, а росіян – імперською нацією (Dallin, 1951; Conquest, 1986).

З-поміж праць відомих російських авторів насамперед слід звернутись до спадщини Нобелівського лауреата Олександра Солженіцина, який в опублікованому у вересні 1990 року есеї «Як нам облаштувати Росію» передбачав розпад Радянського Союзу (Солженицын, 1990). Прогнозуючи розпад СРСР, Солженіцин уявляв його наступницю, яку він називав «Руссю», «Росією» або «Російським Союзом», державою, до складу якої мають увійти Росія, Україна й Білорусь. Письменник цілком закономірно вважав, що Росія не має «сил на імперію», та й не потрібна росіянам імперія, яка лише «прискорює нашу загибель», писав Солженіцин (Солженицын, 1990, с. 5–6). Виступивши проти нової імперії, він, водночас, відмовив українцям і білорусам у праві на самовизначення аж до створення самостійної держави. Відмовив на тій підставі, що українці й білоруси, на його думку, давно вже «усвідомлювали себе росіянами», а особливо, коли «боролись проти колонізації й окатоличення» (Солженицын, 1990, с. 7), перебуваючи під владою Речі Посполитої в XVI – XVIII ст.

Уважне прочитання есею Солженіцина розвіює сумнівів тому, чиї псевдоісторичні наративи ретранслює наразі на увесь світ В. Путін, оминаючи ключовий висновок письменника про імперію, яка є, на його думку, «непосильним тягарем для Росії» (Солженицын, 1990, с. 4). Не є тотожними погляди Солженіцина і Путіна і в оцінці Радянського Союзу: якщо перший передбачив неминучий розпад СРСР, висловивши побажання, щоб «розкол пройшов без зайвих страждань людських» (Солженицын, 1990, с. 4), то для останнього розпад СРСР став «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття» (Путін розповів про завдання Росії і найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття, 2005). Відновити СРСР в кордонах 1991 року, – таку геостратегічну мету поставив перед собою Путін після приходу до влади в Росії.

Відомо, що альтернативою імперії є національна держава, якою Росія ніколи не була. Шанс на створення російської національної держави з'явився після розпаду Російської імперії у 1917 – 1918 роках, але він був перекреслений більшовицьким проектом побудови нової імперії з безнаціональною назвою Радянський Союз. За фасадом проголошеного у грудні 1922 р. СРСР російські більшовики приховали намір збудувати нове імперське утворення, ядром якого став російський народ. Відтак, вважає відомий український історик Роман Шпорлюк, Росія понад 100 років тому не спромоглася «трансформувати царську імперію в ліберальну, демократичну російську національну державу» (Шпорлюк, 2013, с. 173).

Жодного іншого досвіду, окрім імперського, як показує навіть побіжний погляд на московсько-російську історію, у нащадків імперій Чингізхана і Романових не було. Звільнившись в кінці XV ст. з-під опіки Золотої Орди, московські князі заходились вибудовувати власну імперію, за зразком монгольської, й досягли в цьому неабияких успіхів. За понад чотири століття, з кінця XV – до початку XX ст., територія колишнього московського улусу Золотої Орди зростає з 39 тис. кв. км до 22 млн 423 тис. кв. км.

Тому не дивно, що не лише російська більшовицька партія після перемоги в громадянській війні 1917 – 1919 рр., але й кадрова верхівка створеного нею тоталітарного режиму – колишня комуністична номенклатура і спадкоємці радянських чекістів не стали після розпаду СРСР будувати російську національну державу, а взялись за реставрацію Радянського Союзу. Вони, як пише Р. Шпорлюк, дійшли висновку, що «після банкрутства марксизму-ленінізму єдиним альтернативним джерелом легітимності є імперія, незалежно від того, якою архаїчною вона може бути» (Шпорлюк, 2000). Висновуючи це, Шпорлюк апелює до думки авторитетного французького філософа Алена Безансона, висловленої тим у 1986 р.: «Оскільки магія ідеології вже не діє, залишається лише одне магічне джерело – імперська чи колоніальна легітимність російського народу у світі, який зараз є суцільно деколонізованим» (*The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, 1986, p. 11).

Чи мав рацію Безансон? Чи справді росіяни нездатні бути нічим іншим, ніж імперською нацією, запитує Шпорлюк? Перемога більшовиків над політичними опонентами в 1917 – 1919 рр. зупинила зрушення, які були проявом природного розпаду Російської імперії на велику кількість незалежних держав, – процес, який розпочався з Лютневої революції 1917 р. Як ми бачимо сьогодні, ця перемога також стала на перешкоді еволюції Росії в «нормальну» державу та націю (*The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, 1986, p. 12–23).

Спроба більшовиків перетворити клас на ключовий елемент суспільного устрою (замість нації), а класову солідарність – на основу нової легітимності та ідентичності, не вдалася. Натомість у межах комуністичної фразеології було реставровано імперську модель, в якій російська нація піднеслась на рівень «старшого брата», залишаючись при цьому об'єктом маніпуляцій Сталіна та його системи (Шпорлюк, 2000).

Створення комуністичних режимів в Азії та Східній Європі після Другої світової війни призвело до такого розширення влади та впливу радянської держави, якого не можна було собі уявити за часів царизму. Однак і після створення «соціалістичного табору» Росія залишалася і символічною і реальною основою Радянського Союзу. Саме після 1945 р. ідея першорядності Росії стала домінуючою в ідеологічних побудовах, культурі, науці тощо – спочатку в Радянському Союзі, згодом – у Центральній та Східній Європі, зазначає Р. Шпорлюк (Шпорлюк, 2000). З погляду внутрішньої політики анексія прибалтійських держав, Західної Білорусії та Західної України зумовила подальше

ускладнення вже наявної національної проблеми – це проявилось в епоху гласності. Поширення комунізму поза межі СРСР і територіальна експансія радянської держави у свою чергу стали на перешкоді росіянам в їхніх пошуках власного національного самоусвідомлення – їм доводилося розв'язувати проблеми імперії, структура якої значно ускладнилась: вона складалася тепер як із «внутрішніх», так і з «зовнішніх» компонентів (Шпорлюк, 2000).

Тож чи був СРСР імперією? Для відповіді на це питання звернемось до визначення Олександра Мотіля, який вважає імперією за «ієрархічно організовану політичну систему.., в якій центральні еліта і влада домінують над периферійними елітами і спільнотами, діючи як посередники в їхніх важливих взаємодіях і спрямовуючи потоки ресурсів від периферії до центру і знову до периферії» (Мотиль, 2009, с. 19). Якщо ми погоджуємось з визначенням Радянського Союзу як імперії, то сама природа імперій, на думку Мотіля, «стимулює занепад, а занепад своєю чергою, сприяє поступовій втраті території» (Мотиль, 2009, с. 20). Що сталося, наприклад, з попередницею СРСР Російською імперією.

Чому російські більшовики взялись за відновлення імперії, а не спробували створити російську національну державу? Тому що, попри позірну підтримку В. Леніним права націй на самовизначення, ключовою програмною настановою більшовицької партії була реалізація курсу на світову комуністичну революцію, відтак побудову світової пролетарської держави. Тобто держави безнаціональної, чим власне й став Радянський Союз, проголошений у 1922 році. Саме тому влада в РФ, правонаступниці СРСР, не взялася вибудовувати національну російську державу (адже тоді треба було би надати неросійським народам можливість реалізувати їх право на самовизначення!), а розпочала реалізацію звичного для Росії імперського проєкту.

Отже, коли у 1991 р. вибудувана зусиллями радянських диктаторів Леніна і Сталіна комуністична імперія розвалилась, але залишилось цілісним її ядро – Російська Федерація, яка привласнила членство колишнього СРСР в міжнародних організаціях і радянський ядерний потенціал, в Кремлі заходились конструювати стару-нову імперію. Про те, що влада в Росії ніколи не забувала про імперську сутність СРСР, промовляють не лише висловлені «демократичною» Росією президента Б. Єльцина територіальні претензії щодо українських Криму і Севастополя, але й визначення пострадянських країн сферою життєвих інтересів РФ в президентському указі від 15 вересня 1995 р.

Квінтесенцією російського імперіалізму на просторі колишнього СРСР стала політика Москви, спрямована на утримання в орбіті її впливу України. Зокрема, для того, щоб завадити інтеграції України до Північноатлантичного альянсу, що передбачає, як неодмінну умову, отримання країною-претендентом на членство в НАТО Плану дій щодо членства (ПДЧ), Путін в квітні 2008 року їде на Бухарестський саміт Альянсу. Там він переконує лідерів Німеччини, Франції, Італії і Греції не голосувати за надання ПДЧ Україні, Грузії і Македонії. Обгрунтовуючи неможливість приєднання до НАТО України Путін вдався до використання псевдоісторичних аргументів. Мовляв, не можна надавати Україні ПДЧ з огляду на те, що «Україна в тому вигляді, в якому вона сьогодні існує... була створена за радянського часу; вона отримала території від Польщі – після Другої світової війни, від Чехословаччини, від Румунії... Від Росії величезні території отримала на сході й на півдні країни. Це складне державне утворення. І якщо ще внести туди натовську проблематику, ...це взагалі може поставити на грань існування самої державності... У нас немає жодного права вето, і бути не може, і ми на це не претендуємо. Але я хочу, щоб усі ми, коли вирішуємо питання подібного роду, розуміли, що і у нас

теж там є свої інтереси. ...Сімнадцять мільйонів росіян на Україні живе... Південь України цілком, там тільки одні росіяни, Крим просто отриманий Україною рішенням політбюро ЦК КПРС. Навіть не проведено було державних процедур із передачі цієї території” (Виступлення Володимира Путіна на самміте НАТО, 2008).

Ця розлога цитата з промови Путіна, що мала переконати лідерів країн НАТО в неможливості майбутнього членства України в Альянсі, демонструє щонайменше довільне трактування кремлівським диктатором історичних фактів і маніпулювання статистичними даними. Так, в Україні, згідно перепису населення 2001 року, мешкала значна кількість росіян, щоправда не 17 мільйонів осіб, як у Путіна, а 8,334 млн або 17,3 % населення (Всеукраїнський перепис населення, 2001). Але саме росіян і «російськомовних», путінська Росія, як показали війни в Грузії і Україні, має намір захищати будь-якими засобами.

Також Путін поставив під сумнів територіальну цілісність України, висунувши їй претензії щодо Кримського півострова, який, як відомо, був переданий Українській РСР зі складу РРФСР згідно указу Президії Верховної Ради СРСР і відповідного Закону СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР».

Відмова країн-членів НАТО у наданні Україні і Грузії ПДЧ продемонструвала наявність у Росії, що не є членом НАТО, фактичного права вето на прийняття рішень суверенними державами – членами НАТО. Відтак, отримавши перемогу в Бухаресті, Путін, що навесні 2008 р. тимчасово пересів з президентського крісла у прем'єрське, спровокував у серпні 2008 р. збройний конфлікт у підконтрольній Кремлю Південній Осетії – сепаратистському анклаві на території Грузії. Цим самим, російський лідер дав зрозуміти, що Росія готова застосувати силу, коли йдеться про захист територій, що перебувають у сфері інтересів Кремля.

Втім, усвоєму прагненні відродити Радянський Союз, розпадаючого став для Путіна «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття», російський диктатор мав би пам'ятати, що класична формула, згідно якої «усі імперії розпадаються» стосується й Росії. Адже знаючи, що всі імперії тримаються на експансії в чужі землі, Путін має усвідомлювати, що імперський проект «Росія» житиме доти, доки не вичерпаються ресурси для нових завоювань. Позаяк під владою Путіна опинилась «скорочена» версія радянської імперії з площею 17,08 млн кв. км, метою його зовнішньої політики став імперський реванш, що передбачає не лише повернення під владу Кремля колишніх радянських республік, а й забезпечення геополітичного контролю РФ над країнами Центрально-Східної Європи. Адже не випадково путінський «ультиматум» Заходу від 17 грудня 2021 року містив вимогу про повернення НАТО до «кордонів 1997 року».

Але кремлівський диктатор, вочевидь, не дуже добре обізнаний з головними геополітичними критеріями, які є ознаками «великої» держави. За такими показниками як розмір території, сировинних ресурсів і ядерного арсеналу РФ може вважатися впливовою державою, однак цими показниками її «велич» обмежується. Позаяк «великі» держави, якими наразі вважаються США і КНР (з якими Путін хотів би розділити світ на сфери впливу), здатні здійснювати вплив ще й завдяки значному розміру економіки і технологічним перевагам над конкурентами. За цими показниками РФ навіть близько не стоїть до світових лідерів. Це саме стосується і міжнародного впливу Росії, яка в геополітичному сенсі, на думку відомого польського аналітика П. Кульпи, «скотилася на кілька рівнів», позаяк перестала бути суб'єктом переговорів великих потуг, «а стала предметом обговорень між двома основними наддержавами» (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир, 2025).

Втім, усе це не зупиняє Путіна у його маніакальному прагненні реставрації СРСР, що передбачає ревізію Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Не зупинило тому, що у світі великої політики наразі відсутні авторитетні політичні лідери, здатні захистити міжнародний порядок, заснований на правилах. Цим вакуумом наразі й прагне скористатись Путін, розуміючи, що можливостей для російського геополітичного реваншу, здатного на певний час відтермінувати неминучий колапс РФ, стає дедалі менше.

Збройна агресія РФ в Україні означає те, що Путін, який на початку свого правління прагнув сконструювати так звану «ліберальну імперію», в якій колишні радянські республіки, позбавлені економічного і зовнішньополітичного суверенітету, зберегли би формальну незалежність, на кшталт тієї, що її мали країни-учасниці колишнього радянського блоку. Впевнившись, однак, у небажанні українського громадянського суспільства повертатись до становища «молодшого брата» Москви (Майдани 2004 і 2013 – 2014 рр. стали свідченням цього), 24 лютого 2022 р. Путін пішов ва-банк. Цілком ймовірно мають рацію ті експерти, які, знаючи потяг російського диктатора до символічних дат, побачив в російській інтервенції в Україну бажання оформити нову версію радянської імперії до 100-річчя проголошення СРСР. Але не тільки це рухало Путіним. Він був впевнений у двох речах: «беззубості» лідерів західних країн і нездатності українців до спротиву. В обох випадках Путін прорахувався, відтак його війна в Україні стала лише тимчасовою відстрочкою краху режиму кремлівського диктатора і московської недоімперії, що існує лише в його хворобливій уяві.

Важливо, щоби рятувати від остаточного занепаду російський імперський проект знову не взяли дві наддержави сучасності, а особливо США, як це бувало в минулому. Адже «те, що ми бачимо з боку Трампа, – це спроба врятувати Росію, її цілісність, її здатність виживати. У тій самій платформі говорить і Китай. Він оголошує, що не зацікавлений у тому, щоб Росія розвалилася», – застерігає П. Кульпа (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир). Втім, якщо говорити про кошти, необхідні для того, щоб витягти Росію з діри, то їх, на думку польського аналітика, «надаватиме та сторона, яка зацікавлена в існуванні Росії, – а саме Сполучені Штати» (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир). Вашингтону, як показує історія розпаду СРСР і початку становлення РФ, є вкрай важливим залишити територіально цілісну Росію, а не її уламки. Чому такої лінії поведінки щодо Росії дотримуються усі американські президенти – від Дж. Буша-старшого до Д. Трампа, тема окремої наукової розвідки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, попри загальне розуміння дослідниками Росії, що головним зовнішнім чинником розпаду обох імперських утворень стали поразки у війнах: Першій світовій і «холодній», російська влада воліє не помічати цієї важливої закономірності. Вочевидь, в Москві переконані в існуванні негласної домовленості лідерів країн СНД щодо особливого статусу РФ на міжнародній арені, як ключовій передумові розпуску СРСР в грудні 1991 р.

Цілком вірогідно, що така усна домовленість існувала, позаяк керівники держав СНД ані публічно, ані на практиці не заперечили провідної ролі Москви у зовнішніх справах. Ознакою лідерства Кремля стало визнання Російської Федерації правонаступницею СРСР у міжнародних організаціях, не закріплене в жодній міждержавній угоді. Навзамін Москва погодилась на визнання міжнародної суб'єктності колишніх радянських республік в межах, дозволених Кремлем. В цій категорії держав опинились 11 колишніх союзних республік, за винятком Естонії, Латвії

і Литви, незалежність яких Державна рада СРСР визнала 6 вересня 1991 року. Це могло означати, що межі суверенітету новопосталих пострадянських державних утворень, як і раніше, визначала Москва і вони не мали суперечити російським геополітичним амбіціям. В Кремлі були переконані, що визнання обмеженого суверенітету нових незалежних держав є достатньою платою за розпад СРСР, що стався у тому числі й через поразку комуністичного Кремля у «холодній» війні.

Також в Москві не приховували наміру щодо нового об'єднання пострадянських країн під російською зверхністю. Втім, як показала практика відносин країн СНД, усі вони, за винятком Білорусі (з 1994 р.), розглядали Співдружність як інструмент «цивілізованого розлучення», відтак прагнули набути повноцінної міжнародної суб'єктності. Отже, російське прагнення реінтеграції пострадянських країн неминуче входило в суперечність з їх бажанням дезінтеграції, тобто виходу зі сфери впливу Москви. Завадити цьому, як вирішили вже в путінському Кремлі, могла тільки сила. Війна, що її спровокувала Росія проти Грузії у серпні 2008 р., й наступний прихід до влади у цій країні прокремлівської політичної сили «Грузинська мрія», створили ілюзію спроможності Москви щодо утримання країн СНД у геополітичному полі свого впливу. Проте нездатність здобути перемогу у війні з Україною, що триває з 2014 року, поставила путінську Росію перед дилемою: реставрація Радянського Союзу, чи остаточний занепад?

Здійснивши повномасштабне вторгнення в Україну, Путін не врахував уроків розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, зокрема впливу зовнішніх чинників, вирішальним з-поміж яких стали військові поразки обох російських імперських утворень. Розпочинаючи повномасштабну війну з Україною Путін прорахувався не лише щодо спроможності українських армії і громадянського суспільства чинити довготривалий опір російській агресії, але й обсягів та тривалості надання Україні допомоги країнами Заходу. «Переможний марш» російської армії, що мав стати своєрідним «бліцкригом» в Україні, обернувся війною на виснаження людських і економічних ресурсів РФ. Висловимо припущення, що Росія ближча до поразки, аніж до перемоги у війні в Україні. І це навіть попри неприховану допомогу, що її надає Путіну американський президент Трамп у частині сприяння виведення російського диктатора з міжнародної ізоляції Заходу і знятті низки економічних санкцій з країни-агресора РФ.

Ейфорія від підтримки Трампа здатна зіграти з Росією злий жарт. Не відчуваючи, що «загравання» з Путіним є складовою геополітичної стратегії адміністрації Трампа, метою якої є вбити клин у стратегічне партнерство РФ з Китаєм, щоб відірвати Москву від її «старшого брата» Пекіна, Путін збільшує градус війни в Україні, виснажуючи не надто потужну російську економіку. Недалекий той день, коли ЗСУ і економічні санкції змусять Кремль замислитись щодо можливостей продовжувати війну. Якщо цього не станеться, дуже ймовірним є сценарій «безпощадного російського бунту», прогнозувати наслідки якого не береться ніхто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Бугайський, Я. (2024). *Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії*. Видання друге. Київ: АРК ЮЕЙ, 480 с.

Всеукраїнський перепис населення 2001. (2001). URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>

Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года). (2008). URL: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>

Головченко, В., Дорошко, М. (2016). *Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження*. Київ: Ніка-Центр, 184 с.

Горбулін, В. П. (2014). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, *Стратегічні пріоритети*, 4 (33), 5–12.

Зеленько, Г., Лісничук, О., Нагірний, В., Павленко, І., Рябчук, М., Стародуб, А. (2024). *Удавана Росія: імітація величі і могутності*. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 288 с.

Кульна: Після перемоги України головне – виграти і мир. (2025). URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/kylpa-pislia-peremogi-ukrayini-golovne-vigrati-i-mir/>

Магда, Є. В. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват, 304 с.

Мотиль, О. (2009). *Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження*. Пер. з англ. Павла Грицака. Київ: Видавництво «Часопис «Критика»», 199 с.

Плохий, С. (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Пер. з англ. М. Ларненка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 400 с.

Путін розповів про завдання Росії найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття. (2005). *Корреспондент.net*. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/256784-putin-rozproviv-pro-zavdannya-rosiyi-i-najbilshu-geopolitichnu-katastrofu-hh-stolittya>

Гунчак, Т. (Упор.) (2010). *Російський імперіалізм*. Пер. з англ. Тараса Цимбала. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 395 с.

Солженицын, А. И. (1990). Как нам обустроить Россию? Посильные соображения. *Специальное приложение к «Русской мысли»*, 3846, 21 сентября. 44 с.

Фельштинський, Ю., Станчев, М. (2015). *Третя світова: Битва за Україну*. Київ: Наш Формат, 408 с.

Херпен М. Х., ван. (2015). *Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого*. Харків: Віват, 304 с.

Шпорлюк, Р. (2000). Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі). URL: <http://litopys.org.ua/sporl/sh09.htm>.

Шпорлюк, Р. (2013). *Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 551 с.

Carrere d'Encausse, H. (1979). *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt?* New York: Newsweek Books, 304 p.

Conquest, R. (Ed.). (1986). *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 406 p.

Dallin, D. J. (1951). *The New Soviet Empire*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 216 p.

Пnytskyi, V., Telvak, V. (2024). Ukraine under the conditions of the second year of existential war in analysts' reflections of the Warsaw Centre for Eastern studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344>

Masenko, V., Telvak, V. (2025). Reinterpreting the theoretical model and methodological tools of 'memory studies' in the context of the Russian-Ukrainian war. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiyubynskyi State Pedagogical University Series History*, 53, 180–190. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-180-190>

REFERENCES

Bugaysky, Y. (2024). *Nespromozhna derzhava. Instruksiia z rozshmatuvannia Rosii* [Failed State. Instructions for Dismembering Russia]. Second Edition. Kyiv: ARK YU. [in Ukrainian].

Vseukrayins'kyi perepys naseleennya 2001. (2001). [All-Ukrainian Population Census 2001.]. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/> [in Ukrainian].

Vystuplenye Vladymyra Putyna na sammyte NATO (Bukharest, 4 aprelya 2008 hoda). (2008). [Speech by Vladimir Putin at the NATO summit (Bucharest, April 4, 2008)]. URL: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html> [in Russian].

Golovchenko, V., & Doroshko, M. (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoryko-politychne doslidzhennia* [Russia's Hybrid War against Ukraine: A Historical and Political Study]. Kyiv: Nika Center. [in Ukrainian].

Gorbulin, V. P. (2014). «Hibrydna viina» yak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu [«Hybrid War» as a Key Instrument of Russia's Revenge Geostrategy]. *Strategic Priorities*, 4 (33), 5–12. [in Ukrainian].

Zelenko, G., Lisnychuk, O., Nahirnyi, V., Pavlenko, I., Ryabchuk, M., & Starodub, A. (2024). Udavana Rosiia: imitatsiia velychi i mohutnosti [Pretending Russia: imitation of greatness and power]. Nizhyn: Publisher Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Kul'pa: Pislya peremohy Ukrayiny holovne – vyhraty i myr. (2025). [Kulpa: After the victory of Ukraine, the main thing is victory and peace]. URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/kylpa-pislya-peremogi-ykrayini-golovne-vigrati-i-mir/> [in Ukrainian].

Magda, E. V. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty* [Hybrid war: survive and win]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Motyl, O. (2009). *Pidsumky imperii: zanepad, rozpad i vidrodzhennia* [The results of empires: decline, disintegration and revival]. Trans. from English by Pavlo Hrytsak. Kyiv: Publishing house «Criticism Magazine». [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii* [The Russian-Ukrainian War: the Return of History]. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia. [in Ukrainian].

Putin rozpoviv pro zavdannya Rosiyyi i naybil'shu heopolitychnu katastrofu XX stolittya. (2005). [Putin spoke about Russia's tasks and the greatest geopolitical catastrophe of the 20th century]. *Korrespondent.net*. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/256784-putin-rozpoviv-pro-zavdannya-rosiyyi-i-najbilshu-geopolitichnu-katastrofu-hh-stolittya> [in Ukrainian].

Hunchak, T. (Comp.) (2010). *Rosiiskyi imperializm* [Russian imperialism]. Trans. from English by Taras Tsymbal. Kyiv: Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy». [in Ukrainian].

Solzhenitsyn, A. I. (1990). *Kak nam obustroit' Rossiyu? Posil'nyye soobrazheniya* [How Should We Reorganize Russia? Considerations Within Our Possibility]. *Spetsial'noye prilozheniye k «Russkoj mysli»*, 3846, 21 sentyabrya. [in Russian].

Felshtynsky, Yu., & Stanchev, M. (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu* [The Third World: The Battle for Ukraine]. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Herpen M. Kh., van. (2015). *Viiny Putina. Chechnia, Hruziia, Ukraina: nezasvoieni uroky mynuloho* [Putin's Wars. Chechnya, Georgia, Ukraine: Unlearned Lessons of the Past]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Shporlyuk, R. (2020). *Imperiia ta natsii (z istorychnoho dosvidu Ukrainy, Rosii, Polshchi ta Bilorusi)* [Empire and Nations (from the Historical Experience of Ukraine, Russia, Poland and Belarus)]. URL: <http://litopys.org.ua/sporl/sh09.htm>. [in Ukrainian].

Shporlyuk, R. (2013). *Formuvannia modernykh natsii: Ukraina – Rosiia – Polshcha* [The Formation of Modern Nations: Ukraine – Russia – Poland]. Kyiv: SPIRIT AND LETTER. [in Ukrainian].

Carrere d’Encausse, H. (1979). *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt?* New York: Newsweek Books. [in English].

Conquest, R. (Ed.) (1986). *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*. Stanford, CA: Hoover Institution Press. [in English].

Dallin, D. J. (1951). *The New Soviet Empire*. New Haven, Conn.: Yale University Press. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine under the conditions of the second year of existential war in analysts’ reflections of the Warsaw Centre for Eastern studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344> [in English].

Masnenko, V., & Telvak, V. (2025). Reinterpreting the theoretical model and methodological tools of ‘memory studies’ in the context of the Russian-Ukrainian war. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyi State Pedagogical University Series History*, 53, 180–190. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-180-190> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 1 січня 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 19.03.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 355.233:351.746.1(477)

DOI 10.69550/3041-1467.9.357795

Олег ІВАХІВ

кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник, науково-дослідний відділ розвитку підготовки військ науково-дослідного управління застосування та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (osivahiv@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-5932-5959

Сергій КУДИМОВ

заступник начальника, науково-дослідний відділ розвитку підготовки військ науково-дослідного управління застосування та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (srgkudymov@gmail.com)

ORCID: 0009-0004-9549-0758

Андрій ЩЕГЛОВ

кандидат історичних наук, заступник начальника кафедри, кафедра воєнної історії Інституту психологічної підтримки персоналу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (deepinfaith2202@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-6484-0864

ResearcherID: ABF-7217-2020

Scopus-Author ID: 58679298000

Oleh IVAKHIV

PhD (Political Sciences), Leading Researcher, Research Department for Forces Training Development, Research Division for Employment and Training of Troops (Forces), Army Scientific Center, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32 Heroiv Maidanu Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (osivahiv@gmail.com)

Sergii KUDIMOV

Deputy Head, Research Department for Forces Training Development, Research Division for Employment and Training of Troops (Forces), Army Scientific Center, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32 Heroiv Maidanu Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (srgkudymov@gmail.com)

Andrii SHCHEHLOV

PhD (History), Deputy Head, Department of History of the Institute of Psychological Support of Personnel, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32 Heroiv Maidanu Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (deepinfaith2202@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Івахів, О., Кудимов, С., Щеглов, А. (2026). Військова складова системи підготовки громадян України до національного спротиву. *Axis Europae, Special Issue 2*, 45–59. doi: 10.69550/3041-1467.9.357795

Bibliographic description of the article: Ivakhiv, O., Shcheglov, A., & Kudimov, S. (2026). Viiskova skladova systemy pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu [Military component of the system of training citizens of Ukraine for national resistance]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 45–59. doi: 10.69550/3041-1467.9.357795 [in Ukrainian].

ВІЙСЬКОВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

Анотація. *Мета дослідження* полягає у характеристиці реального стану військової складової підготовки громадян України до національного спротиву та пропозицій щодо її удосконалення задля адаптації до асиметричних загроз. **Методологія дослідження** спирається на принципи науковості, методи: системності, загальнонаукові (аналіз, синтез), а також критичного аналізу. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше комплексно систематизовано та критично проаналізовано основні складові військового компоненту підготовки населення України до національного спротиву і запропоновано шляхи їхнього поліпшення. **Висновки.** Виклики та загрози, що постали перед цивілізованим світом і Україною, необхідність захисту території та суверенітету, протидія тероризму, інформаційній та економічній війні з боку держави-агресора, провокують посилення такої проблеми, як відсутність системного характеру військово-патріотичного виховання населення всіх вікових категорій і, як наслідок, формування системи під впливом деструктивних внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема, держави-агресора. На сьогодні наша держава, як ніколи, зацікавлена у захисті своєї території від зовнішнього втручання, а громадян – від маніпулювання свідомістю ззовні. Це зумовлює пошук різноманітних форм підготовки населення, з-поміж іншого, дітей та молоді до військової служби через залучення до відповідних програм підготовки з включеними до них питаннями української національної та громадянської ідентичності, підготовки до національного спротиву. Ми вважаємо, що в ідеальному варіанті Система підготовки громадян України до національного спротиву повинна включати такі складові: освітньо-наукову – дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашикільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта; громадську – органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні, громадські, волонтерські організації (установи); військову (фахову, спеціалізовану) – загальновійськова підготовка громадян (початкова підготовка, базова підготовка), базова військова служба (базова загальновійськова підготовка, практична загальновійськова служба), базова підготовка громадян України до національного спротиву, підготовка резервістів та військовозобов'язаних (навчальні збори резервістів, навчальні збори з підготовки резервістів за військово-обліковими спеціальностями, навчальні збори військовозобов'язаних, навчальні збори із загальновійськової підготовки), мобілізаційна підготовка (базова загальновійськова підготовка для підготовки мобілізаційних ресурсів), підготовка добровольчих формувань територіальних громад.

Ключові слова: національний спротив, підготовка, військова складова, Війна за Незалежність України.

MILITARY COMPONENT OF THE SYSTEM OF TRAINING CITIZENS OF UKRAINE FOR NATIONAL RESISTANCE

Abstract. *The purpose of the study is to present the current state of the military component in preparing citizens of Ukraine for national resistance, as well as to offer proposals for its improvement in order to adapt to asymmetric threats. The research methodology is based on the principles of scientific rigor and employs a systemic approach, general scientific methods (analysis and synthesis), as well as critical analysis. The scientific novelty lies in the fact that, for the first time, the main components of the military aspect of preparing the population of Ukraine for national resistance have been comprehensively systematized and critically analyzed, and ways for their improvement have been proposed. Conclusions.* *The challenges and threats facing the civilized world and Ukraine, the need to protect territory and sovereignty, and to counter terrorism, as well as informational and economic warfare conducted by an aggressor state, intensify the problem of the lack of a systematic approach to military-patriotic education for all age groups. As a result, the system is being shaped under the influence of destructive internal and external factors, including those originating from the aggressor state. Today, more than ever, Ukraine is interested in protecting its territory from external interference and its citizens from external manipulation of consciousness. This necessitates the search for various forms of population training, including children and youth, for military service through their involvement in relevant training programs that incorporate issues of Ukrainian national and civic identity, as well as preparation for national resistance. In our view, ideally, the system for preparing citizens of Ukraine for national resistance should include the following components: educational and scientific – preschool education, general secondary education, extracurricular education, vocational education and training, higher education, postgraduate education, doctoral studies, and self-education; public (civic) – state authorities and local self-government bodies, political, public, and volunteer organizations (institutions); military (professional, specialized) – general military training of citizens (initial training, basic training), basic military service (basic general military training, practical general military service), basic training of citizens of Ukraine for national resistance, training of reservists and persons liable for military service (training assemblies of reservists, training assemblies for reservists by military occupational specialties, training assemblies of persons liable for military service, general military training assemblies), mobilization training (basic general military training aimed at preparing mobilization resources), and training of volunteer formations of territorial communities.*

Keywords: national resistance, training, military component, War for the Independence of Ukraine.

Постановка проблеми. Нинішня війна за незалежність України багато в чому змінила погляди на сучасні способи ведення бойових дій, підготовки до них та на практиці продемонструвала всі плюси й мінуси попередньої і чинної системи підготовки населення країни до тотального національного спротиву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що питання національного спротиву, у видозміненому форматі, формально отримало своє перше

визначення в 2021 р., досі в історіографії відсутні публікації, присвячені комплексному розкриттю запропонованих авторами складових системи національного спротиву, зокрема військової. Однак питання підготовки до національного спротиву, зважаючи на його актуальність, у певний спосіб висвітлюється у працях деяких українських науковців В. Горбуліна, (Горбулін, 2021), М. Попельського (Попельський, 2021; Попельський, Гудим, 2022), О. Муленка, В. Турчіна, С. Бондаренка, А. Павленка (Муленко, Турчін, Бондаренко, Павленко, 2022), М. Галіва, О. Свйонтик, М. Фролова, П. Дворянин, О. Волошина, В. Онищак (Галів, Свйонтик, 2023; Галів, Фролов, Онищак, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025), О. Химченка, Б. Воровича, О. Кутового (Химченко, Ворович, Кутовий, 2024), Г. Єфімова, О. Івахіва, Є. Касаткіна, (Івахів, Єфімов, Касаткін, 2022; Єфімов, Івахів, Касаткін 2022), О. Семененка, В. Гурковського, Є. Романенка, О. Вербовенка, С. Митченка (Семененко, Гурковський, Романенко, Вербовенко, Митченко, 2025).

Мета дослідження – розкрити реальний стан підготовки громадян України до національного спротиву, зокрема її військової складової та запропонувати шляхи її поліпшення в умовах сучасних асиметричних і екзистенційних загроз.

Виклад основного матеріалу. Організація військової підготовки громадян України до національного спротиву на сьогоднішній день має низку особливостей, зокрема:

- законодавча та підзаконна нормативно-правові бази – розбалансованість категорійно-понятійного апарату щодо визначень, які використовуються у цій сфері. Так, у різних законодавчих документах вживаються такі визначення, як «підготовка громадян до військової служби» (Про військовий обов'язок, 1992), «підготовка громадян до національного спротиву» (Про основи національного спротиву, 2021), «загальновійськова підготовка» (Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки, 2021);

- військовий обов'язок громадян України – встановлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань; включає: підготовку громадян до військової служби, взяття громадян на військовий облік, прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та направлення на військову службу, проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку;

- категорії розподілу громадян України щодо виконання військового обов'язку: допризовники (особи, які підлягають взяттю на військовий облік), призовники (особи, взяті на військовий облік), військовослужбовці (особи, які проходять військову службу), військовозобов'язані (особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави), резервісти (особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їхнього комплектування у мирний час та в особливий період);

- підготовка громадян України до військової служби включає: національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання; початкову загальновійськову підготовку; базову загальновійськову підготовку; підготовку у військових ліцях та ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою; підготовку до вступу у заклади фахової передвищої військової освіти, вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти; військову підготовку у закладах вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу; фізичну підготовку;

лікувально-оздоровчу роботу; підвищення рівня освітньої підготовки; вивчення державної мови (Про військовий обов'язок..., 1992);

- «Загальновійськова підготовка», яка відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1443 складається з початкової загальновійськової підготовки та базової загальновійськової підготовки громадян здійснюється в мирний час та особливий період незалежно від політичних чи інших вподобань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання з метою формування у суспільстві готовності до стійкого опору агресору, зокрема, в інформаційному просторі, патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття та підтримання громадянами знань і практичних вмінь, необхідних для захисту України. Але ключовим є те, що «загальновійськову підготовку» проходять громадяни допризовного, призовного віку, військовозобов'язані, резервісти та інші категорії, які виявили бажання долучитися до національного спротиву (Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки..., 2021).

Серед вищезазначених способів підготовки громадян в умовах сучасних екзистенційних загроз на особливу увагу заслуговують: організація початкової загальновійськової підготовки; організація базової загальновійськової підготовки; організація підготовки військового резерву (запасу).

Узагальнені результати дослідження законодавчих (підзаконних), нормативно-правових, розпорядчих, керівних та інших документів (зазначені у списку використаних джерел та літератури, номери 1–3, 8–30, 34–37) щодо підготовки громадян до захисту Вітчизни можна представити у такий спосіб:

- аналіз матеріалів щодо організації початкової та базової підготовки громадян свідчить про необхідність перегляду як програм підготовки, так і кількості годин, відведених на навчання, у бік їх збільшення. Також необхідне збільшення кількості годин для педагогічних працівників на відповідних курсах підвищення кваліфікації. Включити до базової підготовки: розширені курси надання першої допомоги в умовах бойових дій (це може бути зупинка кровотечі, накладання турнікетів, евакуація поранених і стабілізація життєво важливих функцій до прибуття медиків); навчання із використання сучасних засобів зв'язку, радіокомунікації та Інтернет-технологій для координації дій; навчання громадян базових тактичних навичок у складі малих груп (наприклад, 4–8 осіб) для кращого розуміння бойової взаємодії та координації; проведення регулярних навчань, включаючи командну роботу, комунікацію у стресових ситуаціях, маскування, використання укриттів, розвідку та охорону територій; запровадження мінімальних фізичних вимог для учасників базової військової підготовки, які можуть включати тест на витривалість, силу, швидкість і гнучкість;

- аналіз організації початкової підготовки свідчить про її недосконалість на сучасному етапі. Так, призначення педагогічних працівників для викладання предмету «Захист України» здійснюється зі значними порушеннями законодавчої бази, рівень їхньої підготовки не завжди фаховий;

- аналіз керівних документів щодо організації базової підготовки свідчить про деякі прогалини в її організації. Так незрозуміло, як буде проходити базову підготовку частина громадян, що не поступить до вищих навчальних закладів. Вбачається малоімовірним, що вони всі пройдуть через базову службу. Отже, значна частина громадян, по досягненні 25 років, переходить у категорію військовозобов'язаних (запас) без базової підготовки. Це ж стосується громадян України, які тимчасово проживають за кордоном;

- аналіз законодавчої бази та підзаконних нормативно-правових документів щодо обов'язків, повноважень та відповідальності ланок державного управління у сфері підготовки громадян до захисту Вітчизни свідчить про необхідність розробки Постанови Кабінету Міністрів України, в якій будуть чітко визначені структурні підрозділи (посадові особи), які здійснюватимуть повноваження (від чітких обов'язків до відповідальності) у сфері підготовки громадян до захисту Вітчизни відповідно до положень Закону України «Про основи підготовки громадян України до національного спротиву» в ланці Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України, Регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України, інші органи військового управління Збройних Сил України, Сили безпеки та Сили оборони, Центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, штаби зон (районів) територіальної оборони, керівники зони (районів) територіальної оборони (голови обласних (районних) державних (військових) адміністрацій, обласні та районні ради, сільські, селищні та міські ради, сільські, селищні, міські голови. Ці структурні підрозділи (посадові особи) повинні мати чіткі вертикальні та горизонтальні зв'язки. Якщо зазначається, що бере участь, то має бути чітко прописано, у який спосіб це відбувається, що розробляє, кого залучає, що контролює, в який час тощо.

Враховуючи результати досліджень українських науковців (Горбулін, 2021), (Єфімов, Івахів & Касаткін 2022, Єфімов, Івахів & Касаткін 2024), (Муленко, Турчін, Бондаренко & Павленко, 2022), (Семененко, Гурковський, Романенко, Вербовенко & Митченко, 2025) та задля розв'язання і врегулювання окреслених вище проблем пропонуємо:

- ввести поняття: «Підготовка громадян до захисту Вітчизни», яке буде охоплювати освітньо-наукову, громадську та військову складові організації підготовки населення для захисту Вітчизни (з-поміж іншого, і до проходження військової служби, загальновійськової підготовки та підготовки громадян до національного спротиву), задля чого розробити Єдину (універсальну) систему підготовки, яка охоплюватиме усі рівні: від сім'ї – садочка – школи до граничного терміну перебування в запасі (резерві). Вона може бути як добровільною, так і «стимульованою». Основою військової складової організації підготовки повинна бути загальновійськова підготовка, яка включатиме початкову загальновійськову підготовку та базову військову підготовку громадян;

- на основі проходження базової військової підготовки повинні запроваджуватися такі елементи подальшої підготовки громадян: підготовка під час проходження базової служби та служби за контрактом; базова військова підготовка мобілізаційних ресурсів; військова підготовка у закладах вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу; підготовка при виконанні військового обов'язку в запасі; підготовка при проходженні служби у військовому резерві; підготовка добровільних формувань територіальних громад; підготовка (перепідготовка) педагогічних працівників, які проводять початкову підготовку та викладацького складу військових дисциплін у вищих навчальних закладах та інших установах, де передбачено їхнє викладання; підготовка інструкторів з базової військової підготовки у визначених (створених) спеціалізованих школах;

- запровадити Централізоване управління та координацію: створити спеціалізований державний орган або структуру, що займатиметься управлінням реалізації програм підготовки громадян до захисту України на всіх рівнях;

- створити дієву мережу центрів (шкіл) для підготовки всіх категорій громадян задля надання підготовці привабливості, доступності, добровільності та можливості самостійного прояву громадянської свідомості і національної ідентичності, а також підготовки інструкторів з військової справи, з подальшим їх включенням до організаційно-штатних структур (батальйонів) Сил територіальної оборони, з метою залучення до підготовки населення із захисту України, передовсім надання допомоги педагогічному складу, який забезпечує організацію початкової та базової підготовки громадян;

- «Розвиток заради розвитку» – забезпечити постійне впровадження новітніх технологій, розробок та практик у систему підготовки громадян: використовувати цифрові технології, комп'ютерні симуляції для тренування у тактиці та бойових ситуаціях;

- переглянути програми початкової та базової підготовки, як щодо збільшення кількості годин, так і щодо їхнього змістового наповнення. Збільшити кількість годин для педагогічних працівників на відповідних курсах підвищення кваліфікації, а їхнє призначення для викладання предметів початкової та базової підготовки проводити лише відповідно до вимог законодавчої бази;

- забезпечити 100 % охоплення громадян проходженням загальновійськової підготовки;

- впровадити мінімальні фізичні вимоги для учасників базової військової підготовки, які можуть включати тест на витривалість, силу, швидкість і гнучкість, з метою визначення та підтримки необхідного рівня фізичної форми;

- визначити у законодавчій базі обов'язки, повноваження та відповідальність організаційно-штатних структур (посадових осіб) всіх ланок державного управління у сфері підготовки громадян до захисту Вітчизни, унеможливити неконкретність та дублювання, зокрема конкретизувати завдання і відповідальність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

- організувати співпрацю з іншими структурами: періодично організовувати спільні навчання з підрозділами Сил безпеки та Сил оборони. Заохочувати створення добровольчих підрозділів у територіальних громадах для локальної підготовки і координації дій у разі кризових ситуацій;

- запровадити систему пільг для громадян, які успішно пройшли базову військову підготовку (знижки на оплату навчання, податкові преференції або інші соціальні бонуси);

- розвивати міжнародне співробітництво: для отримання досвіду та впровадження новітніх методик, включати до програм підготовки міжнародні обміни з країнами-партнерами та запрошення їхніх інструкторів для проведення спеціалізованих курсів і тренувань.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження, з впевненістю можна зазначити, що чинна та перспективна системи підготовки громадян до національного спротиву призначені для актуалізації стратегічних пріоритетів і цілей держави в короткостроковому та середньостроковому періодах задля подолання безпекових викликів, пов'язаних із військовою агресією РФ, виконання зобов'язань України у сфері європейської та Північно-Атлантичної інтеграції, з використанням методології управління, орієнтованого на результат (Results – Based Management).

Для реалізації ж запропонованої «Підготовки громадян до захисту Вітчизни» вважаємо за доцільне: розробити та затвердити Загальнодержавну Концепцію

підготовки громадян до захисту Вітчизни; розробити і затвердити Стратегію реалізації Загальнодержавної Концепції підготовки громадян до захисту Вітчизни; розробити, затвердити, забезпечити реалізацію, наукове супроводження та контроль виконання Загальнодержавної цільової Програми підготовки громадян до захисту Вітчизни на період до 2035 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання створення мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО. (2024). Київ. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf>

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3(211), 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40.

Горбулін, В. (2021). *Як перемогти Росію у війні майбутнього*. Київ: Брайт Букс, 248 с.

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(1), 18–29. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Єфімов, Г., Івахів, О., Касаткін, Є. (2022). Територіальна оборона України в умовах російсько-української війни: історичні аспекти. *Військово-науковий вісник*, 38, 182–205. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.182-205>

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» (від 17.03.2011 № 3166-VI) (зі змінами № 3137-IX від 30.05.2023). (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

Івахів, О., Єфімов, Г., Касаткін, Є. (2022). Історичні аспекти становлення ключових понять організації територіальної оборони в Україні. *Військово-науковий вісник*, 42, 19–36. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.19-36>

Курс «База: Сучасна військова підготовка». (2026). URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+GMT101+2022_T3

Курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності». (2026). URL: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-046+Nov2023/about>

Модельна навчальна програма курсу «Захист України». (2024). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny-Intehrovany.kurs-2024.pdf>

Муленко, О., Турчін, В., Бондаренко, С., Павленко, А. (2022). Деякі аспекти розбудови національного спротиву України. *Молодий вчений*, 2 (102), 34–40. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-7>

Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Доктрини територіальної оборони» (від 04.01.2022 № 1). (2022). URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/3_%D0%92%D0%9A%D0%9F-3-0065.01.pdf

Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про організацію та проведення базової підготовки громадян України до національного спротиву» від 13 січня 2023 року № 13. (2023).

Наказ Командувача Сил територіальної оборони України «Про затвердження та введення в дію «Програми базової підготовки громадян України до національного спротиву» від 04 травня 2023 року № 194. (2023).

Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України» від 14.08.2024 № 554. (2024). URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2024-rik.html>

Положення про Ради оборони областей (затверджуються розпорядженням голів обласних державних адміністрацій). (2022). URL: https://dostup.org.ua/request/shchodo_polozhiennia_pro_radi_ob

Попельський, М., Гудим, В. (2022). Рекомендації щодо планування та підготовки руху опору на території держави. *Воєнна та інформаційна безпека держави*, 2 (75). С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/33-39>

Попельський, М. (2021). Погляди щодо організації національного спротиву з урахуванням вимог Закону України «Про основи національного спротиву». *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*, 2 (72), 84–89. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/84-89>

Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках». (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560 (із змінами № 951 від 16.08.2024) «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період». (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 564 «Про затвердження Положення про центри рекрутингу, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки». (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2024-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 р. № 565 «Про реалізацію експериментального проекту щодо уточнення облікових даних призовників, військовозобов'язаних та резервістів, які постійно або тимчасово перебувають за кордоном». (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2024-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 741 «Деякі питання щодо структури військового резерву». (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських». (2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1443 «Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки

громадян України до національного спротиву» (із змінами від 16 грудня 2022 року № 1399). (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1442 «Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони». (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text>

Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1449. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>

Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1443. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-п#Text>

Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-ІХ. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

Програма «Базової загальновійськової підготовки» (для підготовки мобілізаційних ресурсів, версія б) (термін навчання 51 доба) (за досвідом російсько-Української війни 2025 року), ТП 7-00(206)246.63, затверджена начальником Генерального штабу ЗС України 10.07.2025 (АУ ГШ ЗС України від 10.07.2025 №89123/С). (2025). Київ: ГУДІП ГШ ЗС України, 264 с.

Програма базової підготовки громадян України до національного спротиву. (2023). (Затверджена Наказом Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України № 194 від 04 травня 2023 року).

Програма підготовки добровольчих формувань територіальних громад. (2023). (Затверджена Наказом Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України № 307 від 26 червня 2023 року).

Програма підготовки інструкторів з базової підготовки громадян України до національного спротиву. (2023). (Затверджена Наказом Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України № 394 від 05 серпня 2023 року).

Програма підтримання рівня навченості громадян України до національного спротиву. (2023). (Затверджена Наказом Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України 30.08.2023 року).

Семененко, О., Гурковський, В., Романенко, Є., Вербовенко, О., Митченко, С. (2025). Обороздатність держави: організаційно-правові аспекти підготовки громадян до національного спротиву. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*, 3(2), 226–239. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.2.17>

Сучасне патріотичне виховання в Україні та світі. (2018). URL: <https://naurok.com.ua/post/suchasne-patriotichne-vihovannya-v-ukra-ni-ta-sviti>

Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (від 18 травня 2019 року № 286/2019). (2019). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>

Химченко, О., Вороч, Б., Кутовий, О. (2024). Система національного спротиву України: складові, керівництво та планування заходів. *Наука і оборона*, 2, 37–47. DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2024-25-2-37-47>

REFERENCES

Analitychna zapyska z pytan porivnialnoho zakonodavstva shchodo pravovoho rehuliuвання створення мобілізаційного резерву та служби в nomu v zakonodavstvi deiakyykh derzhav-chleniv NATO. (2024). [Analytical Report on Comparative Legislation Regarding Legal Regulation of the Creation of a Mobilization Reserve and Service Therein in the Legislation of Certain NATO Member States]. Kyiv. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the context of the modern Russian-Ukrainian war: legal foundations, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek*, 3(211), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. [in Ukrainian].

Horbulin, V. (2021). *Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho* [How to Defeat Russia in the War of the Future]. Kyiv: Brait Buks. [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Ivakhiv, O., Yefimov, H., & Kasatkin, Ye. (2022). Istorychni aspekty stanovlennia kliuchovykh poniat orhanizatsii terytorialnoi oborony v Ukraini [Historical Aspects of the Formation of Key Concepts of Territorial Defense Organization in Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 42, 19–36. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.19-36> [in Ukrainian].

Khymchenko, O., Vorovych, B., & Kutovyi, O. (2024). Systema natsionalnoho sprotyvu Ukrainy: skladovi, kerivnytstvo ta planuvannia zakhodiv [The System of National Resistance of Ukraine: Components, Leadership, and Planning of Measures]. *Nauka i oborona*, 2, 37–47. DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2024-25-2-37-47> [in Ukrainian].

Kurs «Baza: Suchasna viiskova pidhotovka». (2026). [Course «Base: Modern Military Training»]. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+GMT101+2022_T3 [in Ukrainian].

Kurs «Jedyna Ukraina: stanovlennia natsionalnoi identychnosti». (2026). [Course «United Ukraine: Formation of National Identity»] URL: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-046+Nov2023/about> [in Ukrainian].

Modelna navchalna prohrama kursu «Zakhyst Ukrainy». (2024). [Model Curriculum of the Course «Defense of Ukraine»]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny-Intehrovany.kurs-2024.pdf> [in Ukrainian].

Mulenko, O., Turchin, V., Bondarenko, S., & Pavlenko, A. (2022). Deiaki aspekty rozbudovy natsionalnoho sprotyvu Ukrainy [Some Aspects of Developing National Resistance in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, 2 (102), 34–40. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-7> [in Ukrainian].

Nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy «Pro orhanizatsiiu ta provedennia bazovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu» vid 13

sichnia 2023 roku № 13. (2023). [Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine «On the Organization and Conduct of Basic Training of Citizens of Ukraine for National Resistance» dated January 13, 2023 No. 13]. [in Ukrainian].

Nakaz Komanduvacha Syl terytorialnoi oborony Ukrainy «Pro zatverdzhennia ta vvedennia v diiu «Prohramy bazovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu» vid 04 travnia 2023 roku № 194. (2023). [Order of the Commander of the Territorial Defense Forces of Ukraine «On Approval and Enactment of the «Basic Training Program for Citizens of Ukraine for National Resistance» dated May 4, 2023 No. 194]. [in Ukrainian].

Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy «Pro zatverdzhennia Kontseptsii viiskovo-patriotichnoho vykhovannia v systemi Ministerstva oborony Ukrainy» vid 14.08.2024 № 554. (2024). [Order of the Ministry of Defense of Ukraine «On Approval of the Concept of Military-Patriotic Education in the System of the Ministry of Defense of Ukraine» dated 14.08.2024 No. 554]. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2024-rik.html> [in Ukrainian].

Nakaz Verkhovnoho Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy «Pro zatverdzhennia Doktryny terytorialnoi oborony» (vid 04.01.2022 № 1). (2022). [Order of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine «On Approval of the Territorial Defense Doctrine» (dated 04.01.2022 No. 1)]. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/3_%D0%92%D0%9A%D0%9F-3-0065.01.pdf [in Ukrainian].

Polozhennia pro Rady oborony oblastei (zatverdzhuiutsia rozporiadzhenniam holiv oblasnykh derzhavnykh administratsii). (2022). [Regulation on Regional Defense Councils (approved by orders of heads of regional state administrations)]. URL: https://dostup.org.ua/request/shchodo_polozhiennia_pro_radi_ob [in Ukrainian].

Popelskyi, M., & Hudym, V. (2022). Rekomendatsii shchodo planuvannia ta pidhotovky rukhu oporu na terytorii derzhavy [Recommendations for Planning and Preparing the Resistance Movement on the Territory of the State]. *Voienna ta informatsiina bezpeka derzhavy*, 2 (75), 33–39. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/33-39> [in Ukrainian].

Popelskyi, M. (2021). Pohliady shchodo orhanizatsii natsionalnoho sprotyvu z urakhuvanniam vymoh Zakonu Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu» [Views on the Organization of National Resistance Considering the Requirements of the Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Resistance»]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 2 (72), 84–89. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/84-89> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 2023 r. № 1322 «Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukraïnskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh». (2023). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 15, 2023 No. 1322 «On Approval of the Strategy for the Establishment of Ukrainian National and Civic Identity for the Period up to 2030 and Approval of the Operational Plan for Its Implementation in 2023–2025»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560 (iz zminamy № 951 vid 16.08.2024) «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period». (2024). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 16, 2024 No. 560 (as amended by No. 951 dated

16.08.2024) «On Approval of the Procedure for Conscription of Citizens for Military Service During Mobilization, for a Special Period»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 564 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro tsentry rekrutynhu, terytorialni tsentry komplektuvannia ta sotsialnoi pidtrymky». (2024). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 16, 2024 No. 564 «On Approval of the Regulation on Recruiting Centers, Territorial Recruitment and Social Support Centers»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 travnia 2024 r. № 565 «Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo utochnennia oblikovykh danykh pryzovnykiv, viiskovozobov'iazanykh ta rezervistiv, yaki postiino abo tymchasovo перебувають за кордоном». (2024). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 17, 2024 No. 565 «On the Implementation of an Experimental Project to Clarify Registration Data of Conscripts, Persons Liable for Military Service, and Reservists Permanently or Temporarily Staying Abroad»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18. 06.2024 r. № 741 «Deiaki pytannia shchodo struktury viiskovoho rezervu». (2024). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.06.2024 No. 741 «Certain Issues Regarding the Structure of the Military Reserve»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 chervnia 2024 r. № 734 «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy, yaki здобували вищу освіту, та політсеіських». (2024). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 21, 2024 No. 734 «On Approval of the Procedure for Conducting Basic General Military Training of Citizens of Ukraine Receiving Higher Education and Police Officers»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 hrudnia 2021 r. № 1443 «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta zdiisnennia zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu» (iz zminamy vid 16 hrudnia 2022 roku № 1399). (2021). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021 No. 1443 «On Approval of the Procedure for Organizing and Conducting General Military Training of Citizens of Ukraine for National Resistance» (as amended on December 16, 2022 No. 1399)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 № 1442 «Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro shtab zony (raionu) terytorialnoi oborony». (2021). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.12.2021 No. 1442 «On Approval of the Model Regulation on the Headquarters of the Territorial Defense Zone (District)»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 № 1702-IX. (2021). [On the Fundamentals of National Resistance: Law of Ukraine dated 16.07.2021 No. 1702-IX.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> [in Ukrainian].

Pro viiskovyi obov'iazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2232-XII. (1992). [On Military Duty and Military Service: Law of Ukraine dated March 25, 1992]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dobrovolchi formuvannia terytorialnykh hromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 r. № 1449. (2021). [On Approval of the Regulation on Volunteer Formations of Territorial Communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.12.2021 No. 1449]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta zdiisnennia zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 r. № 1443. (2021). [On Approval of the Procedure for Organizing and Conducting General Military Training of Citizens of Ukraine for National Resistance: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.12.2021 No. 1443]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-п#Text> [in Ukrainian].

Prohrama «Bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky» (dlia pidhotovky mobilizatsiinykh resursiv, versii 6) (termin navchannia 51 doba) (za dosvidom rosiisko-Ukrainskoi viiny 2025 roku). (2025). [Program of «Basic General Military Training» (for training mobilization resources, version 6) (training duration 51 days) (based on the experience of the Russian-Ukrainian war of 2025)], TP 7-00(206)246.63, zatverdzhena nachalnykom Heneralnoho shtabu ZS Ukrainy 10.07.2025 (AU HSh ZS Ukrainy vid 10.07.2025 №89123/S). 2025, Kyiv: HUDIP HSh ZS Ukrainy. [in Ukrainian].

Prohrama bazovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu. (2023). [Basic Training Program for Citizens of Ukraine for National Resistance]. Zatverdzhena Nakazom Komanduvacha Syl terytorialnoi oborony Zbroinykh Syl Ukrainy № 194 vid 04 travnia 2023 roku. [in Ukrainian].

Prohrama pidhotovky dobrovolchykh formuvan terytorialnykh hromad. (2023). [Training Program for Volunteer Formations of Territorial Communities]. (Zatverdzhena Nakazom Komanduvacha Syl terytorialnoi oborony Zbroinykh Syl Ukrainy № 307 vid 26 chervnia 2023 roku). [in Ukrainian].

Prohrama pidhotovky instruktoriv z bazovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu. (2023). [Training Program for Instructors of Basic Training of Citizens of Ukraine for National Resistance]. Zatverdzhena Nakazom Komanduvacha Syl terytorialnoi oborony Zbroinykh Syl Ukrainy № 394 vid 05 serpnia 2023 roku. [in Ukrainian].

Prohrama pidtrymannia rivnia navchenosti hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu. (2023). [Program for Maintaining the Level of Training of Citizens of Ukraine for National Resistance]. Zatverdzhena Nakazom Komanduvacha Syl terytorialnoi oborony Zbroinykh Syl Ukrainy 30.08.2023 roku. [in Ukrainian].

Semenenko, O., Hurkovskiy, V., Romanenko, Ye., Verbovenko, O., & Mytchenko, S. (2025). Oboronozdatnist derzhavy: orhanizatsiino-pravovi aspekty pidhotovky hromadian do natsionalnoho sprotyvu [Defense Capability: Organizational and Legal Aspects of Preparing Citizens for National Resistance.]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Military Science»*, 3 (2), 226–239. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.2.17> [in Ukrainian].

Suchasne patriotychnе vykhovannia v Ukraini ta sviti. (2018). [Modern Patriotic Education in Ukraine and the World]. URL: <https://naurok.com.ua/post/suchasne-patriotychnе-vihovannya-v-ukra-ni-ta-sviti> [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia» (vid 18 travnia 2019 roku № 286/2019). (2019). [Decree of the President of Ukraine «On the Strategy of National-Patriotic Education» (dated May 18, 2019 No. 286/2019)]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025> [in Ukrainian].

Yefimov, H., Ivakhiv, O., & Kasatkin, Ye. (2022). Terytorialna oborona Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: istorychni aspekty [Territorial Defense of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian War: Historical Aspects]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 38, 182–205. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.182-205> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady» (vid 17.03.2011 № 3166-VI) (zi zminamy № 3137-IKh vid 30.05.2023) [Law of Ukraine «On Central Executive Bodies» (dated 17.03.2011 No. 3166-VI) (as amended by No. 3137-IX dated 30.05.2023)]. (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 069(100):338.48-32

DOI 10.69550/3041-1467.9.357800

Олена БОРОДЕНКО

доктор історичних наук, професор кафедри історії України факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна, 36000 (elena_bs@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-0292-9310

ResearcherID: AAL-7665-2021

Scopus-Author ID: 57220862661

Марія БОРОДЕНКО

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти філософського факультету Університету Палацького, вул. Крижковського 511/8, м. Оломоуц, Чеська Республіка, 77900 (borodenkomaria300@gmail.com)

Olena BORODENKO

Doctor of History, professor of the Department of History of Ukraine, Faculty of History and Geography, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2 Ostrogradski Street, Poltava, Ukraine, postal code 36000 (elena_bs@ukr.net)

Mariia BORODENKO

First (bachelor's) degree student at the Faculty of Arts, Palacký University Olomouc, 511/8 Křížkovského Street, Olomouc, Czech Republic, postal code 779 00 (borodenkomaria300@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Бороденко, О., Бороденко, М. (2026). Екскурсійні інновації у світовій музейній практиці: досвід і перспективи. *Axis Europae, Special Issue 2*, 60–77. doi: 10.69550/3041-1467.9.357800

Bibliographic Description of the Article: Borodenko, O., & Borodenko, M. (2026). Ekskursiini innovatsii u svitovii muzeinii praktytsi: dosvid i perspektyvy [Excursion innovations in global museological practice: experience and prospects]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 60–77. doi: 10.69550/3041-1467.9.357800 [in Ukrainian].

**ЕКСКУРСІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СВІТОВІЙ МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ:
ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ**

Анотація. Мета дослідження. Враховуючи досвід європейських локальних музеїв Великої Британії, Ірландії, Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Чехії, у статті зроблено спробу дослідити варіативність інноваційних підходів у розвитку екскурсознавства в міждисциплінарному полі світового музейництва. **Наукова новизна дослідження.** Звернуто увагу громадськості на регіональні історико-культурні,

художні, натуралістичні, релігійні музейні осередки, які співіснують поряд зі столичними, залишаючись не такими відомими та вивченими, але зі збереженими автентичними рисами, наявними власними музейно-методичними «родзинками» тощо. Порушено маловивчене питання психоемоційного впливу експозиційного матеріалу на екскурсантів.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на системному, методичному, історико-культурному і порівняльно-описовому аналізі, передачі та запозиченні передового досвіду в галузі розвитку окремих аспектів світового музейництва; аналізі практичного втілення екскурсійного методу; уживанні методів спостереження, аналізу, опису та узагальнення щодо практичної реалізації різних форм екскурсійної діяльності.

Висновки. Екскурсознавство як комплексна навчальна дисципліна виносить на обговорення значне коло питань щодо ефективної організації екскурсійного процесу, який орієнтований на передачу певних знань, формування ключових і предметних компетентностей у відвідувачів музейної установи та спрямований на отримання емоціонального задоволення від музейного спілкування. Музейні експозиції переважно викликають позитивні емоції, але, залежно від тематичної спрямованості, можуть бути певною мірою стресовими. З метою підвищення результативності екскурсій гіді використовують різні слухові та візуальні маркери для туристів. Набувають поширення тактильні, гастрономічні активності, а також видовищні акції, які проходять у залах музеїв або їхніх паркових зонах. Найпопулярнішими є екскурсії за участю людини-екскурсовода, проте набирають поширення різні форми «електронних / віртуальних екскурсоводів». Загальноєвропейською тенденцією можна вважати перетворення провінційних музейних інституцій на освітньо-культурні центри територіальних громад. Перспективними напрямками у розвитку світового музейництва можна вважати: модернізацію музейних інституцій під особливі потреби вразливих категорій відвідувачів; використання різних форм екскурсійної діяльності; розширення інформаційно-комунікативного поля через залучення певних Інтернет-ресурсів; створення окремих порталів / сторінок музеїв у середовищі провідних месенджерів; віртуалізація музейної реальності тощо.

Ключові слова: екскурсія, екскурсоводи, екскурсанти, інновації екскурсійної справи, музей, світове музейництво.

EXCURSION INNOVATIONS IN GLOBAL MUSEOLOGICAL PRACTICE: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Abstract. The aim. This article attempts to explore the diversity of innovative approaches in the development of studies on museum excursions within the interdisciplinary field of global museology, taking into account the experience of European regional museums in the United Kingdom, Ireland, Poland, Slovakia, Hungary, Ukraine, and the Czech Republic.

Scientific novelty. The article draws attention to regional historico-cultural, art, natural history and religious museums. While coexisting alongside capital-city institutions, regional museums remain less known and studied — yet preserve authentic characteristics, manifest their own museological and methodological ‘special features’, and so forth. The psycho-emotional impact of exhibition materials on visitors, which has been relatively little researched, is also raised.

Research methods. *The research is based on a systemic, methodological, historico-cultural and comparative-descriptive analysis, as well as transmission and adoption of advanced experience in the development of particular aspects of global museology; analysis of the practical implementation of the excursion method; employment of observation, analysis, description and generalisation regarding the practical realisation of various forms of excursion activity.*

Conclusion. *Excursion studies, as a comprehensive academic discipline, brings to discussion a wide range of issues concerning the effective organisation of the excursion process, which is focused on conveying certain knowledge, developing key and subject-specific competences in visitors to a museum institution, and providing emotional satisfaction from museum interaction. Museum exhibitions generally evoke positive emotions, although depending on their thematic orientation, they may result in a somewhat stressful experience. To increase the effectiveness of excursions, guides employ various auditory and visual markers for tourists. Tactile and gastronomic activities, as well as spectacular events held in museum halls or their park areas, are becoming more widespread. Excursions involving a human guide remain the most popular, though various forms of 'electronic/virtual guides' are gaining ground. A pan-European trend may be considered a transformation of provincial museum institutions into educational and cultural centres for local communities. Promising directions in the development of global museology may be considered the modernisation of museum institutions to cater for the special needs of vulnerable visitor categories, and the use of various forms of excursion activity. Other auspicious directions are the expansion of the information and communication field by engaging certain internet-resource portals, creation of separate websites/pages for museums within leading messaging platforms, virtualisation of museum reality, and so forth.*

Keywords: *excursion, guides, visitors, excursion innovations, museum, global museology.*

Постановка проблеми. Завдяки поліпшенню транспортної, готельної інфраструктури та глобалізаційним викликам сьогодення, дедалі активніше розвивається туристична справа, зокрема міжнародний туризм. Значна частина людей бажають відвідати нові країни та ознайомитися з ментальними рисами народів, їхньою історією та культурою тощо. Багатьох туристів приваблюють музейні інституції, історико-культурні, релігійні та природні пам'ятки, в ознайомленні з якими допомагають різні форми екскурсіводів. Як наслідок, музейна справа відкриває нові можливості для саморозвитку відвідувачів, фінансові надходження у державні скарбниці, окреслює перспективи для економічного зростання країн тощо. З іншого боку, вимагає чимало модернізацій, реконструкцій, рекламних акцій, інноваційних оновлень із метою збільшення туристичного попиту, зацікавленості міжнародної спільноти новими туристичними маршрутами й екскурсійними програмами, усвідомлення необхідності збереження історичної та культурної спадщини, особливо в маловідомих туристичних регіонах. Дослідження інноваційних екскурсійних тенденцій у світі та їхнє поступове впровадження в Україні є перспективним напрямом, однак кількість досліджень подібної проблематики все ще обмежена.

Мета дослідження. На прикладах набутого досвіду європейських музейних осередків історико-культурного, художнього, натуралістичного, релігійного спрямувань, передовсім провінційних, спробуємо дослідити варіативність інноваційних підходів у розвитку екскурсознавства в колі світової музеології. **Наукова новизна**

дослідження. Нашою розвідкою прагнемо звернути увагу світової громадськості на розвиток музейної справи у локальному вимірі, насамперед на маловідомі регіональні осередки, які розташовані в містах, містечках і навіть селах та співіснують поряд із відомими столичними чи «брендовими» музеями. Останні із названих уже в силу своєї історії, матеріально-технічного забезпечення, рекламної продукції або географічного розташування вже апіорі впізнавані та шановані туристами різних країн. Не менш цікавими, однак маловивченими та доволі дискусійними можна вважати питання міждисциплінарної спрямованості: врахування психоемоційного впливу екскурсії на екскурсантів, звернення до інноваційного досвіду окремих музеїв, виокремлення деяких методичних «родзинок» у розвитку екскурсознавства.

Ураховуючи недостатню вивченість окремих аспектів екскурсійної справи та світового музейництва, у нашій розвідці спробуємо реалізувати такі завдання: розкрити зміст понять «екскурсознавство» та «екскурсія»; звернути увагу на практичні активності з уживання різних видів чуттів екскурсантів; проаналізувати впливовість експозиційного матеріалу на психоемоційне сприйняття відвідувачами і зазначити можливі умови щодо поліпшення співпраці з різними категоріями вразливих людей; охарактеризувати варіативність слухових і візуальних «помічників» у роботі екскурсовода; описати окремі видовищні акції, які можуть замінювати екскурсійну діяльність гіда; ознайомити з деякими формами «електронних екскурсоводів»; визначити перспективи розвитку екскурсійної справи відповідно до сучасних інформаційно-комунікативних викликів.

Історіографія питання. Цікаве дослідження представили узбецькі науковці С. Джураєва, М. Алімова, Г. Муртазаєва, яке присвячене історії розвитку паломницького туризму в південних районах Узбекистану з акцентом на значимості священних місць у духовно-культурному житті регіону, перспективності міжнародного співробітництва та регіонального розвитку (Djuraeva, Alimova, Murtazaeva, 2025). Українські дослідники Р. Маньковська та С. Бабушко звертають увагу на візуальний конструкт як головну форму музейної візуалізації, його соціокультурні впливи на відвідувачів, практики та візуальні технології (Mankovska, Babushko, 2022); Р. Корсак, І. Годя та Т. Гуштан вивчають гостинність та туристику на Моравському карсті у чехословацький період (1918 – 1938) (Korsak, Hushtan, 2024; Korsak, Hodia, 2023); О. Жам, Ю. Фігурний та Ю. Лебедева залучили до розгляду маловивчену групу пам'яток сільськогосподарського виробництва, ремесл і шляхового будівництва (Жам, Фігурний, Лебедева 2023).

Джерельна база дослідження. У статті представлено порівняльно-описовий аналіз набутого практичного досвіду в розвитку екскурсознавства окремих європейських музеїв, які були відвідані авторами: Британський музей (Велика Британія, м. Лондон) (The British Museum); Парламент Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії (Велика Британія, м. Лондон) (Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland); Музей природознавства (Велика Британія, м. Лондон) (Natural History Museum); Единбурзький замок (Велика Британія, м. Единбург) (Edinburgh Castle); Музей Оксфордського університету (Велика Британія, м. Оксфорд) (Museum of Oxford); Національний музей Ірландії – Археологія (Ірландія, м. Дублін) (National Museum of Ireland, Kildare Street); Національна галерея Ірландії (Ірландія, м. Дублін) (National Gallery of Ireland-Dublin; Національна галерея Ірландії); Стара бібліотека Трінті-коледжу Дубліна, музей Келлської книги (Ірландія, м. Дублін) (Trinity College Dublin; Дублін: швидкий квиток); Міський музей в Живцо (Республіка Польща, м. Живець) (Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek); Музей пивоваріння

Живець (Республіка Польща, м. Живець) (Żywiec Browaru Museum); Державний музей Аушвіц-Біркенау (Республіка Польща, м. Освенцим) (Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau); Братиславський град (Словацька Республіка, м. Братислава) (Bratislavský hrad); Музей міста Братислава (Словацька Республіка, м. Братислава) (Múzeum Mesta Bratislavy); Оравський град (Словацька Республіка, м. Оравски Подзамек) (Oravský hrad); Будинок парламенту Угорщини (Угорщина, м. Будапешт) (Országház); Національний музей-заповідник М. В. Гоголя (Україна, с. Гоголеве Миргородського району Полтавської області) (Національний музей-заповідник М. В. Гоголя); Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» (Україна, м. Запоріжжя) (Національний заповідник «Хортиця»); Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (Україна, м. Полтава) (Полтавський краєзнавчий музей); Музей-садиба Івана Котляревського (Україна, м. Полтава) (Музей-садиба Івана Котляревського); Кафедральний костел Святого Вацлава (Чеська Республіка, м. Оломоуц) (Metropolitní kapitula u Svatého Václava); Історичний палацово-парковий ансамбль Замок Славков – Аустерліц (Чеська Республіка, м. Славков-у-Брна) (Zámek Slavkov – Austerlitz). Окрім офіційних сайтів вищеназваних музейних осередків, автори вивчили деякі вебсторінки туристичних компаній та їхні екскурсійні пропозиції, а також науково-популярні фільми на відомому відеохостингу YouTube, окремі музейні сторінки на платформах провідних месенджерів та деякі Інтернет-ресурси, для прикладу, Інтернет-видання Полтавщина та портал Sketchfab.

Методологія дослідження. Передусім у дослідженні аналізується практичне втілення екскурсійного методу, який становить сукупність використаних методичних прийомів і засобів передачі нових знань в екскурсійному процесі. Уживані також методи спостереження, аналізу, опису та узагальнення щодо практичної реалізації різних форм екскурсійної діяльності. Зауважимо, що музейні установи різних держав згадані не з рекламною метою, а в межах системного, музейно-методичного, історико-культурного та порівняльно-описового аналізу, передачі та запозичення передового досвіду в галузі розвитку окремих аспектів світового музейництва, насамперед екскурсознавства, тощо. Дослідження не претендує на вичерпність порівняльного аналізу, адже розуміємо, що будь-який музейний осередок вже апіорі є унікальним і неповторним, який зазнає модернізацій, реконструкцій і набуває нововведень. Описати досвід значної кількості музеїв в одному дослідженні не видається можливим.

Виклад основного матеріалу. «Екскурсознавство» є комплексною науковою дисципліною, яка ґрунтується на теорії екскурсійної справи, методиці екскурсійної діяльності та узагальнювальній практиці туристсько-екскурсійних послуг, включаючи і вивчення історії екскурсійної справи (Організація екскурсійної діяльності, 2022, с. 9). Екскурсійний процес, головними дійовими особами якого є екскурсовод і екскурсанти, спрямований на організацію ефективної та гармонійної взаємодії різних засобів, методів і прийомів у екскурсійній діяльності. Щоправда, у світлі нових глобалізаційних викликів і розвитку інформаційно-комунікативних технологій організаційні форми екскурсій можуть мати різні прояви, за якими функції людини-екскурсовода перебирають на себе видовищні акції за участю різної кількості учасників, Інтернет-ресурси або ж інноваційні електронні замітники. Останніх можемо умовно називати «електронними екскурсоводами», «електронними гідами», «екскурсоводами-роботами» чи «віртуальними екскурсоводами».

До сьогодні найпопулярнішими можна вважати екскурсії за участю людини-екскурсовода, хоча все частіше в музейній практиці зустрічаються різні форми

«електронних екскурсоводів», які висвітлюють змістову інформацію за експонатами, експозиціями, окремими залами або подають загальну довідку про історію, тематику історико-культурного осередку тощо. Організована робота гіда в порівнянні з «електронним екскурсоводом» різниться та має свої особливості. Потрібно розуміти, що на різномовленеві екскурсії програми, для прикладу, до музею Освенциму, парламенту Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і приміщення Угорського парламенту, триває попередній запис і кількість місць обмежена.

Під керівництвом кваліфікованого фахівця відбувається екскурсія, яка становить цілеспрямований та запланований процес звуко-візуального пізнання екскурсантом історико-культурного, природного об'єкта чи загалом навколишнього середовища. Через емоційні враження та образні уявлення реконструюється минулість і переосмислюється сучасність. Пряме спілкування з гідом створює можливості для діалогізації, адже монологічна розповідь музейного працівника може супроводжуватися бесідою з відвідувачами. На результативність екскурсії впливають особиста харизма, артистизм, емоційність, поставлене мовлення, дикція, науковість, історизм, але в той же час і доступність подачі інформації екскурсоводом, яка орієнтована для сприйняття людьми різних соціальних прошарків, вікових груп, ментальних рис, обізнаності та зацікавленості в експонованому матеріалі.

Завданням сучасного гіда є планування та проведення з максимальною креативністю екскурсії програми, оскільки під час екскурсії відбувається процес навчання, передача нових знань, набуття відвідувачами певних ключових, передовсім комунікативних, і предметних компетентностей. Завдяки емоціональному сприйняттю представлена інформація запам'ятовується на більш тривалий час. Урахування «золотого правила дидактики»¹, за яким емоції породжені візуалізацією, слуховою, навіть тактильною та смаковою (гастрономічною) активностями, створюють атмосферу задоволеності і зацікавленості для гостей, викликають бажання повторного відвідування установ історико-культурної або природної спадщини, пропонування знайомим саме цього екскурсійного заходу для ознайомлення тощо. Через емоційне враження у людини складається загальний образ про музей чи екскурсійну програму.

Сучасні музейні установи послуговуються цим правилом та організують різні форми екскурсійної взаємодії між музейними працівниками і туристами. Так, нинішніми трендами окремих музеїв є організація дотикових активностей, за яких функції екскурсовода спрямовуються переважно в практичну площину. За інших обставин музейні осередки створюють окремі простори для самостійного пізнання, розвитку та набуття практичних навичок і вмінь без посередництва або частковою участю екскурсовода. Прикладом може слугувати Британський музей, в якому практикуються екскурсії, під час яких гості можуть доторкуватися до окремих історичних артефактів. Активність відбувається під наглядом працівника музею, який звертає увагу відвідувача на візуально видимі деталі представленого експонату та допомагає відчути їх завдяки дотикам. Окрім того, екскурсовод розповідає історію про те, як було знайдено пам'ятку, її практичне призначення в минулому та заохочує

¹ Я. А. Коменський у праці «Велика дидактика» зазначив: «Нехай золотим правилом буде для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями, а саме: видиме – зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне смакові – смаком, доступне дотикові – дотиком. Якщо якісь предмети можна сприймати одразу кількома чуттями, нехай вони зразу ж відчуються кількома чуттями» (Хрестоматія, 2004, с. 78–79).

відвідувачів взаємодіяти з нею. Національна галерея Ірландії пропонує окремий простір для дітей, у якому маленькі відвідувачі мають можливість розфарбовувати запропоновані розмальовки картин або створити власний малюнок. Схожу пропозицію надає археологічний відділ Національного музею Ірландії. Відвідувачі в окремій залі можуть виконати рисунок-відтиск минулого з ірландським колоритом на добру пам'ять: накласти кольоровий папір на площинну залізобобну чеканку з певним орнаментом і затушувати його олівцем.

Туристів Запорізької Січі приваблюють оригінальні майстер-класи з писанкарства, гончарства, із володіння козацькою зброєю. Цікаве практичне заняття пропонується в опішнянському музеї, під час якого гості можуть самостійно виробити найпростіші гончарні вироби за допомогою гончарного пристрою і забрати їх із собою на довгу згадку про музей. Розвивальні та пізнавальні майстер-класи з бісероплетіння на тему «Види герданів в українському бісерному мистецтві» проводяться в Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Охочі можуть опанувати традиційні техніки українського етнічного оздоблення.

Подібні тактильні відчуття, звичайно, найбільш приваблюють дітей, хоча осторонь не залишаються й дорослі. Дотикові спілкування є важливими для людей з обмеженими можливостями, передовсім з порушенням зору, рухової активності тощо. Завдяки перцептивним діям туристи підвищують емоційний фон пізнавального процесу та отримують певні практичні навички, деяку корисну інформацію про властивості, характеристики вироблених або досліджених експонатів.

Сприйняття інформації підвищується залежно від позитивних чи негативних емоційних спалахів, які залежать не тільки від праці екскурсоведа, але й від тематичної спрямованості музею або деяких експозицій. Наприклад, цікаві експозиції живецького пивного музею, збагачені світловими, звуковими специфічними ефектами, численними інтерактивними пристроями, доданими розвагами та завершальним акордом екскурсії – гастрономічною дегустацією польського пива чи інших питних напоїв, викликають приємні емоції та спогади.

Поринути в атмосферу певної екстремальності та стресової активності дозволяє експозиція іншого музею. У сейсмологічному відділі лондонського музею природознавства відвідувачі можуть відчути різну інтенсивність сейсмічної активності, яка спостерігалася в японському м. Кобе 1995 р. Задля цього була створена кімната, де через кожні 5 хвилин відбувається імітація землетрусу. Відвідувачі потрапляють в ситуацію стихійного лиха, відчувають коливання рухів земної поверхні на собі та спостерігають за динамікою предметів у будівлі. Окремо демонструється документальне відео з реальними учасниками події (*Volcanoes and Earthquakes gallery*).

Водночас непростими для сприйняття можуть бути військові, культові осередки або об'єкти з містичною історією. Так, специфічні відчуття супроводжують любителів нічних містичних екскурсій гоголівського музею. Припустимо, що переважна більшість музейних експозицій військового, історико-археологічного профілю пропонують складну історичну інформацію, яка примушує екскурсантів через уявні реконструкції та образи минулого систематизувати, аналізувати, порівнювати минуле й сьогодення, робити власні висновки. Такі образи можуть викликати захоплення історичними подіями, ідеологічними настановами, окремими історичними постатями, поведінкою людей різних епох, територіальної належності, ментальних рис тощо. Проте водночас у слухачів можуть виникати протилежні емоційні прояви, а саме: страх, співпереживання, розчарування, біль втрати тощо.

Зокрема, емоційно напруженими для сприйняття вважаються специфічні експозиції або загалом тематична спрямованість окремих музеїв, які пов'язані з людськими поневіряннями, життєвими проблемами людських спільнот різних епох, смертністю людей, демонстрацією тортурних пристроїв, різних видів зброї тощо. Загалом такі експозиції представляють поширені звичаї повсякденного життя фортець / палаців середньовіччя або нової доби, у яких зазвичай були кімнати-в'язниці. Тортурні езекуції тих часів вважалися звичними явищами, які доволі часто перетворювалися на жорстокі, смертоносні видовища. Проте сучасній особі доволі складно відчутти, уявити та зрозуміти світосприйняття тогочасної людини.

Для прикладу, окремі виставкові зали із експонатами знярядь убивств / катувань людей різних часів мають Оравський град та нацистський табірний комплекс «Аушвіц». Останній названий музей м. Освенцим не даремно доволі часто називають найсумнішим музеєм світу (Швед, 2021). В'язниця в Единбурзькому замку в Шотландії експонує багато фігур людей в камерах, завдяки яким відвідувачі можуть побачити реалії в'язнів у замку.

Загалом експозиції або ж тематика музеїв, які представляють інформацію про смертність людей і присвячені війнам, конфліктам, революційним подіям, вже апріорі можна вважати певною мірою стресовими. Представлені експонати будуть складно сприймати особи, які «відчули на собі» біль людських втрат, загибель рідних і знайомих, зазнали різних поневіряннь, були безпосередніми чи вимушеними учасниками воєнних конфліктів. Зрозуміло, що музейні установи не можуть нести відповідальність за різні рівні психічної стресової стійкості та емоційного сприйняття пропонованої інформації відвідувачами. Ураховуючи індивідуальні властивості психіки та емоційного стану, туристи повинні заздалегідь самостійно ознайомитися із тематикою музеїв і самообмежитися від сприйняття виразно емоційного, складного, стресового експозиційного контенту. Передусім це стосується різновікових категорій дітей, емоційно вразливих, психічно нестабільних осіб і людей із обмеженими можливостями.

Музейні сайти, місця продажу квитків, вхід до окремих залів музеїв або ж рекламні акції із загальною інформацією про заклад чи програму екскурсії повинні містити окремі упереджувано-застережливі звернення та роз'яснення для майбутніх відвідувачів щодо можливих стресових ризиків, часову тривалість екскурсії, особливості пересування маршрутами, наявність складних локацій, варіативність наявного взуття та одягу тощо.

Назагал, потрібно враховувати наявність із-поміж гостей людей із зоровими або рухомими обмеженнями, різновікових категорій осіб, насамперед дітей і людей похилого віку, які можуть подорожувати на інвалідних візочках, ходунках або ж просто повільно рухатися у порівнянні з іншими людьми. Відповідно до задоволення потреб таких осіб музейні установи повинні створювати максимально можливі сприятливі умови: коригувати часову чи територіальну протяжність екскурсій, облаштовувати спеціальні місця гігієни, перепочинку, надавати рухомий доступ до різних зал та експозицій. У пересуванні територією природних / історичних пам'яток, територіально об'ємними чи часово протяжними екскурсійними маршрутами можуть бути актуальними пропозиції щодо надання відвідувачам додаткових засобів руху у вигляді окремих візочків, мініавтомобілів, мініпотягів, триколісних велосипедів, фунікулерів тощо.

Уважаємо, що у найближчі роки для організації екскурсійних програм у межах різних українських музейних закладів або ж природних паркових пам'яток подібні питання будуть актуальними. Завдання модернізацій або ж реконструкцій установ історико-культурної чи природної спадщини насамперед пов'язані зі зростанням кількості фізично травмованих людей у результаті російської агресії щодо України.

Звертаємо також увагу на те, що в музейних стінах все частіше пропонують вечірки, орієнтовані на дитячу аудиторію, з імітацією різних страховиськ, із переодяганнями та гумористичними ілюстраціями. Особливо популярними такі акції є під час святкування Хелловіна, дня, коли духи всіх померлих повертаються на землю. У таких заходах екскурсовод перебирає на себе функції ведучого або учасника театралізованої вистави.

Беззаперечно, що результативність роботи екскурсовода також залежить від аудиторії слухачів, найперше, вікового та кількісного складу учасників. Варіативність спілкування може бути різною: від індивідуальних форм роботи – з одним або декількома туристами, роботою в малих групах – від трьох до семи осіб, або більшими колективами. У реальній практичній діяльності доволі часто екскурсоводам доводиться працювати зі значно чисельнішими колективами, що ускладнює роботу та сприйняття екскурсійної інформації.

З метою кращого засвоєння інформації відвідувачами екскурсоводи вживають різні слухові пристрої, які забезпечують гідя від додаткових підвищень голосу, дозволяючи працювати в помірному голосовому режимі, та створюють можливості для того, щоб екскурсанти могли їх почути на певній відстані ззовні, під час вуличних, оглядових програм або в гучних приміщеннях. Найчастіше екскурсоводи використовують спеціальні системи пристроїв, основними елементами яких для них є мікрофон, а для відвідувачів – навушники. Завдяки їхній роботі вірогідність для провідників екскурсії бути почутими, не втратити мовленнєвий та зоровий контакт зі слухачами зростає суттєво. Проте постає питання гігієни та дезінфекції навушників, які використовували різні люди.

Іншими варіантами подібної слухової активності між гідом та туристами може бути використання власних, а не екскурсійних навушників. У такому разі припустимо запропонувати гостям інші форми співпраці. Зокрема, можлива організація групових бесід із послугуванням функціональних можливостей окремих месенджерів або платформ. Про таке спілкування майбутніх гостей необхідно заздалегідь попереджати, оскільки їм потрібно мати при собі власні навушники та доступ до мобільного Інтернету.

Використання подібних систем особливо себе виправдовує в популярних туристичних містах, для прикладу, в Празі, Римі, Відні, Барселоні тощо, в яких ефективність роботи екскурсовода ускладнена наявністю значної кількості різномовних, багатонаціональних екскурсійних груп, які по чергово або навіть поряд співпрацюють. Зрозуміло, що у закритих приміщеннях звукова віддача є вищою ніж під час вуличних екскурсій містами або ж природними / історичними пам'ятками, де додаються зовнішні відволікаючі звукові ефекти / шуми: природного походження, для прикладу, вітру, водойм, антропогенного або техногенного – розмов перехожих людей, транспорту тощо.

З метою не загубити представників своєї групи, екскурсоводи вдаються також до різних візуальних групових позначок. Такими наочними відмінностями груп найчастіше є різнокольорові стрічки, які досить часто відповідають кольорам державних

стягів подорожуючих туристів. Так, для українців найчастіше використовують жовто-блакитні стрічки. Зустрічаються також гербові або стягові наліпки на одяг. Зокрема, на території польського музею «Аушвіц» тривають багатогодинні екскурсії. Різномовні групи рухаються внутрішніми та зовнішніми об'єктами колишнього нацистського табору смерті, а послідовність їхнього руху розпланована організаторами. Їдам доводиться працювати у пришвидшеному режимі та не губити своїх слухачів із поля зору. Груповою відмінністю є наліпки на одязі з позначенням назви музею, початкового часу екскурсійної програми та мови, якою буде проведена екскурсія (польською, англійською, німецькою, французькою, іспанською тощо).

У світовій музейній практиці останніх років набувають поширення різні видовищні акції всередині музейних приміщень або в паркових зонах: шлюбні церемонії, тематичні виставки, концерти, екскурсії з елементами театралізованих вистав, ретро-фестивалі або комбіновані програми, які поєднують оповідну роботу екскурсовода з костюмованими та театралізованими діями, тощо. Прикладом можуть слугувати музейні установи історико-культурного та літературного напрямів. Зокрема, історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» презентує театр козацького бою «Січові козаки». Для отримання позитивного настрою пропонується тематична інтерактивна гра-екскурсія для дітей молодшого шкільного віку зі справжнім козацьким гумором, народними іграми, розвагами та змаганнями. Хортицька Січ вже багато років поспіль стає місцем проведення Всеукраїнського фестивалю «Покрова на Хортиці» та «Великдень на Хортиці». Туристів захоплюють українські святкування, концерти та інші видовищні заходи.

Яскравими театралізованими та концертно-фестивальними акціями відомий Замок – Аустерліц. У літній період на території паркової зони проводиться костюмоване знайомство із замком та Наполеоном (Prohlídka). Захід «Ветеран Бус» надає можливість оглянути автобуси різних років минулого століття та проїхатися на них. Своєю масштабністю вражає фестиваль раритетних машин, який відвідують колекціонери давніх авто із різних куточків Європи. Фестиваль захоплює кількістю гостей і представленими антикварними транспортними засобами, виробленими від кінця XIX ст. й до початку XXI ст. Туристи мають можливість зануритися в довготривалий процес розвитку науково-технічного прогресу людства у галузі автомобілебудування. На заході представлені не тільки автомобілі різних років і виробників, але й велосипеди, мопеди, мотоцикли, автобуси, навіть дитячі коляски тощо.

Популярними є містичні екскурсії гоголівського музею. Такі програми проводять в темну пору доби. Вечірні екскурсійні активності з елементами театралізації покликані ознайомити гостей музею із загадковими місцями, які надихали Миколу Гоголя до написання оригінальних творів «Вій», «Мертві душі», «Вечори на хуторі біля Диканьки» тощо. У своїх творах автор звертався до українських тем, фольклору, фантастики та містики. Нічне театралізоване дійство створене для любителів нічних несподіванок, прогулянок, цікавих історій, чарівних мелодій українських народних пісень тощо.

Музей-садиба Івана Котляревського пропонує відвідувачам сюжетно-тематичні екскурсії «В гостях на Івановій горі» за участю літературних персонажів автора з пригосанням полтавськими галушками (Запрошуємо у подорож, 2012). Набувають популярності перформанси, які поєднують елементи театрального дійства, українські народні пісні та пізнавальну історичну оповідь про історію створення одного із відомих художніх творів Івана Котляревського.

Із розвитком інформаційно-комунікативних технологій у світовій музейній практиці збільшується варіативність використання «електронних екскурсиводів», які надають інформацію за експозиціями, окремими залами і у такий спосіб замінюють екскурсійну програму гіда. Зокрема, оксфордський музей має окремий простір зі шкіряними кріслами та доданими до них слуховими пристроями із навушниками, які пропонують туристам познайомитися з визначними особами цього закладу освіти. Оповідь в аудіо ведеться від першої особи, що допомагає слухачеві краще відчутися історію визначної особи та певною мірою емоційно прожити її досвід.

Живецький муніципальний музей презентує у кожній великій залі окремі екскурсійні пристрої. Такі компактні установки на стовпчиковій основі з площинним пультом управління угорі пропонують гостям прослухати екскурсію за окремими експозиціями. Пристрої мають певні функціональні можливості: вибору мови звучання з-поміж чотирьох запропонованих, регулювання звуку та перемикання вперед / назад запису аудіо-екскурсії.

У допомогу гостям Братиславського граду створено окремі сенсорні дошки-путівники. Такі інноваційні стенди надають загальну інформацію словацькою й англійською мовами: схему музею, назви експозицій та локалізацію приміщень за поверхами.

Короткий екскурсійний стенд у вигляді дошки із підсвіченням пропонує Кафедральний костел Святого Вацлава, який є резиденцією католицької архідієцезії м. Оломоуц. Такий екскурсійний довідник ознайомлює відвідувачів з історією створення, архітектурним плануванням комплексу, окремими збереженими реліквіями та фотоматеріалами. Найявний також інший засіб інформації – це відеоекран, який із певною періодичністю демонструє відеозаписи, фотоколажі з повсякденного життя храму. Туристи можуть ознайомитися із внутрішнім оздобленням архітектурної споруди та змістовим наповненням «електронних екскурсиводів».

Назагал, у європейських музеях набувають поширення різні відео-демонстрації, які шляхом звуко-візуального чи тільки наочного представлення передають екскурсантам певну експозиційну інформацію. В окремих залах музеїв розташовані відеомонітори, які пропонують короткі, переважно до 5 хв., фільми-огляди з інтерв'юванням відомих громадських діячів або науковців, роз'ясненням історії походження або методики дослідження деяких артефактів. Зокрема, у братиславському міському музеї зустрілася окрема конструкція з чотирьох стендових відеомоніторів, розташованих чотирикутником. Перед кожним екраном розміщений пуф для сидіння та додаються навушники. Відвідувач має можливість прослухати інтерв'ю одного за одним дослідників.

У археологічному відділі Ірландського національного музею облаштовано окрему кімнату, мінізал із великим екраном і місцями для сидіння на 20–30 осіб, у якій з певним часовим проміжком демонструються відеозаписи з дослідження історії вікінгів тощо. Подібні, правда менші за розміром, телевізійні пристрої, розраховані на перегляд малими групами, є в братиславському національному музеї. З певною періодичністю запускаються відеодовідки про особливості археологічних експедицій, які тривали на території музею. Відвідувач має можливість подивитися відеорепортаж, а потім наочно оглянути залишки давніх споруд, які збережені в музейному комплексі під укряттям зі скляними вітринами. У бібліотечній залі музею Келлської книги відеомонітори демонструють беззвукі трансляції, наприклад, присвячені реставрації

та архівуванню давніх книг. Подібні монітори з реставраційними сюжетами відомих картин є в братиславському національному музеї.

Окремі експозиції Старої бібліотеки Трінті-коледжу Дубліна вирізняються візуальними інноваціями, які нібито занурюють глядачів у своєрідну віртуальну подорож у часі. Одна із глядацьких кімнат представляє затемнений кінозал, у центрі якого розташовані місця для сидіння туристів, а по колу кімнати від підлоги до стелі розміщений єдиний екран. Ефект колової демонстрації фільму створює враження уявного перенесення особи в реальність минулості, дозволяє зайти всередину представлених давніх будівель і відчувати себе з-поміж громадян того суспільства. Віртуальна дійсність підсилюється спеціальними звуковими ефектами: звуком морських хвиль, громовими шумами, співом птахів тощо. Інша глядацька зала представляє дещо інший проєктований візуальний простір із ступеневим розташуванням двоярусних великих моніторів. Під звуковий супровід у кінозалі демонструються окремі відеоуривки з графічними зображеннями, 3D-моделями, уривками з хронік минулого та сьогодення тощо. Так створюється ілюзія швидкоплинності часу, життєтворчості на Землі, руху людей, рослин, риб, птахів, книг на полицях бібліотеки тощо. Такі павільйонні комплекси вирізняються особливою віртуальною подачею інформації та замінюють роботу людини-екскурсовода.

Інноваційною спрямованістю відзначаються окремі європейські музеї, які вже при вході пропонують різні форми «електронних екскурсоводів». «Віртуальні гідів» супроводжують гостей упродовж усієї екскурсійної програми, надаючи зазвичай декілька мовленнєвих пропозицій. Найчастіше це державна мова, найуживаніші мови світу, мови держав найближчих сусідів або ж країн, з яких традиційно приїждить багато туристів. Так, польський музей пива пропонує відвідувачам «електронного гідів» у формі окремого розмовного пристрою з навушниками, який перемиканням окремих кнопок направляє гостей за певним екскурсійним маршрутом музейними залами та звертає увагу на експонати чи-то загалом експозиційну тематику. Відвідувач у будь-який момент може призупинити екскурсію, уважніше роздивитися об'єкти, які викликали його зацікавлення.

У вітальній залі дублінського музею Келлської книги розміщено стенд, на якому запропоновано QR-код для підключення екскурсійної програми та роз'яснено її умови. Послугуючись власним телефоном із навушниками, через QR-код відвідувач переходить у спеціальний Telegram-канал музею, який пропонує обрати з-поміж чотирнадцяти різномовних пропозицій свій варіант екскурсії та, дотримуючись покрокової інструкції, переміщатися експозиційними залами музею книги Келлс. Так «віртуальний гід» проводить екскурсію музеєм. Турист має можливість у власному темпі відвідати одну експозицію та перейти до іншої, перемикаючи наступну вкладку в Telegram-каналі.

Схожу інновацію вже втілили у життя в Британському музеї, де велика кількість експонатів оснащена QR-кодами, завдяки яким відвідувачі можуть перейти до музичних платформ, таких як Спотіфай (Spotify), де створені серії історій експонатів. Наприклад, цей музей експонує велику кількість давньогрецьких і давньоримських скульптур. Деякі із них оснащені QR-кодами, за якими екскурсанти можуть дізнатися історію ЛГБТК+ спільноти в Давній Греції та Римі.

Перевагами подібних «електронних гідів» можна вважати: рух окремими музейними експозиціями у власному темпі з можливістю перепочинку; використання певних систем слухових пристроїв, які пропонують туристам екскурсійні агентства,

екскурсоводи чи-то музейні осередки; послугування власними мобільними телефонами з навушниками в межах роботи певних Інтернет-ресурсів і месенджерів.

Загалом можна констатувати зростання залучення музейними закладами інформаційно-комунікативних технологій. Деякі музеї вітають своїх майбутніх відвідувачів короткими беззвукими відеоекскурсіями на головних сторінках офіційних сайтів. Такі привабливі відеоілюстрації мають Британський музей, Музей Оксфордського університету, Стара бібліотека Трінті-коледжу Дубліна тощо. Інтернет-ресурси стають невід'ємним інструментом туристичної індустрії. З метою поширення популяризаторських і рекламних акцій, а також розширення інформаційного поля створюються сайти музеїв та окремі канали в YouTube, Telegram, Instagram, Viber, Facebook тощо. Їхні сторінки збирають тисячі підписників із будь-якого куточка світу. Музейні інформаційні Інтернет-ресурси представляють афіші з організації різноманітних історико-культурних акцій, громадських активностей, короткі відеоекскурсії залами, статті / монографії за тематикою музею або ж окремих експозицій, віртуальні екскурсії, можливості безконтактної оплати послуг і вхідних квитків тощо. Практичним втіленням такої ідеї можна вважати сторінку Замку – Аустерліц на Facebook (Zámek Slavkov – Austerlitz).

Перспективним напрямом у розвитку світового музеєзнавства можна вважати створення віртуальних музеїв, завдяки яким турист має можливість з будь-якої держави зануритися у віртуальну подорож залами музею чи історико-культурної, природної пам'ятки. Завдяки технології Google street view можливо легко пересуватися у віртуальному просторі, переходити із зали до зали, розглядати картини та інші експонати під різним кутом (Як відвідати). Цьому передують оцифровування музейних колекцій. Окремі музеї, як наприклад, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, створюють свої сторінки на платформі Sketchfab, яка спеціалізується на роботі з об'ємними формами. Там пропонують відвідувачам 3D-моделі експонатів із описами (Це предмети).

Під час російсько-української війни у містах України шириться тенденція об'єднання зусиль музеїв в організації спільних акцій, передовсім освітнього та патріотично-виховного спрямування, увічнення пам'яті загиблих героїв тощо. Загальноєвропейською тенденцією локальних музейних інституцій можна вважати деяке їхнє переформатування, адже вони набувають форми культурно-освітніх центрів територіальних громад, стають місцями зустрічей місцевих жителів для святкування державних і релігійних свят, освітньо-виховними закладами для дітей тощо. Завдяки новим можливостям туристичного маркетингу, рекламної індустрії, розвитку інновацій інформаційно-комунікативного простору раніше маловідомі, провінційні музейні осередки стають упізнаними і привабливими для туристів. Їхня діяльність спрямована на збереження народної пам'яті, власної історії та автентичності.

Висновки. Для проведення історико-культурного, музейно-методичного, порівняльно-описового аналізу екскурсійної діяльності було взято музейні заклади окремих європейських країн: Великої Британії, Ірландії, Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Чехії. Передовсім звернута увага на локальні музеї, хоча враховано й досвід окремих столичних музейних осередків. Поширеною загальноєвропейською тенденцією можна вважати перетворення провінційних музейних інституцій на освітньо-культурні центри окремих територіальних громад. Враховуючи різне фінансування, помітно дбайливе ставлення, цінування та збереження локальними територіальними громадами історико-культурної і природної спадщини.

Екскурсознавство як комплексна наукова дисципліна виносить на обговорення значне коло питань, насамперед організації гармонійного й ефективного екскурсійного процесу, що орієнтований на передачу нових знань, набуття практичних навичок і вмінь, зацікавленість і задоволеність від екскурсії відвідувачами. Головними дійовими особами екскурсій можна вважати екскурсовода й екскурсантів. Найпопулярнішими залишаються екскурсійні програми за участі людини-екскурсовода. Результативність екскурсійного заходу залежить від особистісних якостей музейного працівника, а також ефективної організації екскурсійного процесу загалом. Набирають поширення різні майстер-класи, практичні заняття через уживання тактильних активностей, а також видовищні акції, які проходять у стінах музеїв або в їхніх паркових зонах.

Екскурсійна діяльність гідів може замінюватися «електронними / віртуальними екскурсоводами», які набувають різних форм подачі змістової інформації. Екскурсійний матеріал і його представлення мають виразний психоемоційний вплив на туристів. Варто максимально адаптувати екскурсійне середовище для відвідувачів різновікової, соціальної, національної належності та осіб із наявними особливими освітніми потребами.

З метою підвищення результативності екскурсії гідів користуються різними слуховими пристроями та візуальними маркерами для туристів. У світовій музейній практиці набувають популярності різноманітні активності, які прагнуть задіяти всі види чуттів екскурсантів, а також інноваційні методичні «родзинки» в розвитку екскурсійної справи, переважно в аудіо-візуальному форматі. Перспективними векторами у розвитку світового музеєзнавства можна вважати: модернізацію / реконструкцію музейних інституцій під особливі потреби різних категорій відвідувачів, насамперед вразливих осіб; віртуалізацію музейної реальності через 3D-модельовання; використання різних форм екскурсійної діяльності; розширення інформаційно-комунікативного поля музейної установи через створення сайтів, залучення певних порталів Інтернет-ресурсів, створення окремих каналів / сторінок музеїв в середовищі провідних месенджерів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Bratislavský hrad.** URL: <https://www.radynacestu.cz/magazin/bratislavsky-hrad/>
- Djuraeva, S., Alimova, M., & Murtazaeva, G.** (2025). Stages of the historical development of pilgrimage tourism in the south of Uzbekistan. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 36, 203–219. DOI: 10.24919/2519-058X.36.339333
- Edinburgh Castle.** URL: <https://share.google/317NcyjfqdUihOqFg>
- Korsak, R., Hodia, I.** (2023). Historical “Phenomenon” of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 156–167. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281530
- Korsak, R., Hushtan, T.** (2024). Development of the hotel and tourist complex in the Moravian Karst during the Czechoslovak period (1918 – 1938). *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 33, 104–116. DOI: 10.24919/2519-058X.33.317470
- Mankovska, R., Babushko, S.** (2022). Visual Construct in Museum Practices. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 23, 195–203. DOI: 10.24919/2519-058X.23.258975
- Metropolitní kapitula u Svatého Václava.** URL: <https://www.katedralaolomouc.cz/>

- Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau.** URL: <https://www.auschwitz.org/>
- Múzeum Mesta Bratislavy.** URL: <https://muzeumbratislava.sk/>
- Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek.** URL: <https://muzeum-zywiec.pl/>
- Muzeum of Oxford.** URL: <https://museumofoxford.org/>
- National Gallery of Ireland-Dublin.** URL: <https://www.visitdublin.com/national-gallery-of-ireland>
- National Museum of Ireland, Kildare Street.** URL: <https://www.museum.ie/en-ie/museums/archaeology>
- Natural History Museum.** URL: <https://share.google/t34G2L0vBUJMtJWM>
- Oravský hrad.** URL: <https://www.oravskemuzeum.sk/expozicie/oravsky-hrad/>
- Országház.** URL: <https://www.parlament.hu/web/visitors/ticket-prices>
- Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.** URL: <https://share.google/Mu2GCrRegnj7ZBHHD>
- Prohlídka. Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.facebook.com/share/1DW9xtM7eq/>
- The British Museum.** URL: <https://www.britishmuseum.org/>
- Trinity College Dublin. The book of kells experience.** URL: https://www.visittrinity.ie/book-of-kells-experience/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=WG-EUR-Generic-BOK-Broad-Exact&gad_source
- Volcanoes and Earthquakes gallery. Natural History Museum.** URL: <https://www.nhm.ac.uk/visit/galleries-and-museum-map/volcanoes-and-earthquakes.html>
- Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.facebook.com/share/17Dgocmkhz/>
- Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.zamek-slavkov.cz/pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/>
- Żywiec Browaru Museum.** URL: <https://muzeumbrowaru.pl/pl/home/>
- Дублін: швидкий квиток у Келльську книгу та екскурсія Дублінським замком.** URL: <https://www.getyourguide.com/uk-ua/dublin-l31/early-access-book-of-kells-and-dublin-castle-tour-t53768/>
- Жам, О., Фігурний, Ю., Лебедева, Ю. (2023).** Пам'ятки науки й техніки в музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: історія музеєфікації. *Сторінки історії: збірник наукових праць*, 57, 339–352. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294447>
- Запрошуємо у подорож музеями Полтавщини.** *Інтернет-видання Полтавщина*. 28 лютого 2012. URL: <https://poltava.to/news/14828/>
- Музей-садиба Івана Котляревського.** URL: <https://discover.ua/locations/museum-kotlyarevskogo-poltava>
- Національна галерея Ірландії на площі Мерріон.** URL: [https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland_Dublin_County_Dublin.html](https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland-Dublin_County_Dublin.html)
- Національний заповідник «Хортиця».** URL: <https://ostriv.org/vidviduvacham/>
- Національний музей-заповідник М. В. Гоголя.** URL: <https://gogol-museum.org/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97/>
- Організація екскурсійної діяльності. (2022).** *Організація екскурсійної діяльності: навч. посіб.* / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Л. А. Слатвінська. Умань: Візаві, 205 с.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/>

Сторінка на платформі Sketchfab. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/3652-storinku-na-platformi-sketchfab.html>

Хрестоматія. (2004). *Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посібник* / Вступні нариси та упорядкування З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. Київ: Вища школа.

«Це предмети IV століття до нашої ери»: у Полтаві оцифровують експонати у краєзнавчому музеї. URL: <https://suspilne.media/poltava/935523-ce-predmeti-iv-stolitta-do-nasoi-eri-u-poltavi-ocifrovuut-eksponati-u-kraeznavcomu-muzei/>

Швед, О. (2021). Найсумніша екскурсія на світі. Аушвіц-Біркенау. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/naisumnisha-ekskursiia-na-sviti/>

Як відвідати найвідоміші музеї світу онлайн. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=leuXeHN8ZbM>

REFERENCES

Bratislavský hrad [Bratislava Castle]. URL: <https://www.radynacestu.cz/magazin/bratislavsky-hrad/> [in Slovak].

Volcanoes and Earthquakes gallery. Natural History Museum. URL: <https://www.nhm.ac.uk/visit/galleries-and-museum-map/volcanoes-and-earthquakes.html> [in English].

Djuraeva, S., Alimova, M., & Murtazaeva, G. (2025). Stages of the historical development of pilgrimage tourism in the south of Uzbekistan. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 36, 203–219. doi: 10.24919/2519-058X.36.339333 [in English].

Dublin: shvydkyi kvytok u Kellsku knyhu ta ekskursiia Dublinskym zamkom [Dublin: Fast Track Ticket to the Book of Kells and Dublin Castle Tour]. URL: <https://www.getyourguide.com/uk-ua/dublin-l31/early-access-book-of-kells-and-dublin-castle-tour-t53768/> [in Ukrainian].

Zham, O., Fihurnyi, Yu., & Liebiedieva, Yu. (2023). Pam'iatky nauky y tekhniky v muzei narodnoi arkhitektury ta pobutu Serednoi Naddnyprianshchyny: istoriia muzeiefikatsii [Monuments of Science and Technology in the Museum of Folk Architecture and Life in the Middle Dnipro: A History of Museification]. *Storinky istorii – History pages*, 57, 339–352. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294447> [in Ukrainian].

Żywiec Browaru Museum [Żywiec Brewery Museum]. URL: <https://muzeumbrowaru.pl/pl/home/> [in Polish].

Zámek Slavkov – Austerlitz [Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.zamek-slavkov.cz/pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/> [in Czech].

Zámek Slavkov – Austerlitz [Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.facebook.com/share/17Dgocmkhz/> [in Czech].

Edinburgh Castle. URL: <https://share.google/317NcyjfqdUihOqFg> [in English].

Zaproshuiemo u podorozh muzeiamy Poltavshchyny. (2022). [We invite you on a journey through the museums of the Poltava region]. *Internet-vydannia Poltavshchyna [Poltava Region online publication]*. URL: <https://poltava.to/news/14828/> [in Ukrainian].

Korsak, R., & Hushtan, T. (2024). Development of the hotel and tourist complex in the Moravian Karst during the Czechoslovak period (1918 – 1938). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 33, 104–116. doi: 10.24919/2519-058X.33.317470 [in English].

Korsak, R., & Hodia, I. (2023). Historical “Phenomenon” of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 156–167. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281530 [in English].

Mankovska, R., & Babushko, S. (2022). Visual Construct in Museum Practices. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 23, 195–203. DOI: 10.24919/2519-058X.23.258975 [in English].

Metropolitní kapitula u Svatého Václava [Metropolitan Chapter at St. Wenceslas]. URL: <https://www.katedralaolomouc.cz/> [in Czech].

Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau [Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum]. URL: <https://www.auschwitz.org/> [in Polish].

Muzei-sadyba Ivana Kotliarevskoho [Ivan Kotlyarevsky’s estate museum]. URL: <https://discover.ua/locations/museum-kotlyarevskogo-poltava> [in Ukrainian].

Museum of Oxford. URL: <https://museumofoxford.org/> [in English].

Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek [Żywiec Municipal Museum. Old Castle]. URL: <https://muzeum-zywiec.pl/> [in Polish].

Múzeum Mesta Bratislavy [Bratislava City Museum]. URL: <https://muzeumb Bratislava.sk/> [in Slovak].

Natsionalnyi muzei-zapovidnyk M. V. Hoholia [National Museum-Reserve of M. V. Gogol]. URL: <https://gogol-museum.org/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97/> [in Ukrainian].

Natsionalnyi zapovidnyk «Khortytsia» [Khortytsia National Reserve]. URL: <https://ostriv.org/vidviduvacham/> [in Ukrainian].

Natural History Museum. URL: <https://share.google/t34G2L0vBUJMdtJWM> [in English].

National Museum of Ireland, Kildare Street. URL: <https://www.museum.ie/en-ie/museums/archaeology> [in English].

National Gallery of Ireland-Dublin. URL: <https://www.visitdublin.com/national-gallery-of-ireland.> [in English].

Natsionalna halereia Irlandii na ploschi Merrion [National Gallery of Ireland on Merrion Square]. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland-Dublin_County_Dublin.html [in Ukrainian].

Oravský hrad [Orava Castle]. URL: <https://www.oravskemuzeum.sk/expozicie/oravsky-hrad/> [in Slovak].

Országház [Parliament House]. URL: <https://www.parlament.hu/web/visitors/ticket-prices> [in Hungarian].

Orhanizatsiia ekskursiinoi diialnosti. (2022). *Orhanizatsiia ekskursiinoi diialnosti: navch. posib.* [Organization of excursion activities: a training manual] / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny ; uklad. L. A. Slatvinska. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. URL: <https://share.google/Mu2GCrRegnj7ZBHHD> [in English].

Poltavskiy kraieznavchyy muzei imeni Vasylia Krychevskoho [Poltava Museum of Local Lore named after Vasyl Krychevsky]. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/> [in Ukrainian].

Prohlídka. Zámek Slavkov – Austerlitz [Tour. Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.facebook.com/share/1DW9xtM7eq/> [in Czech].

Storinka na platformi Sketchfab [Page on the Sketchfab platform]. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/3652-storinku-na-platforni-sketchfab.html> [in Ukrainian].

Trinity College Dublin. The book of kells experience. URL: https://www.visittrinity.ie/book-of-kells-experience/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=WG-EUR-Generic-BOK-Broad-Exact&gad_source [in English].

The British Museum. URL: <https://www.britishmuseum.org/> [in English].

Khrestomatia. (2004). *Khrestomatia z istorii doshkilnoi pedahohiky : navch. posibnyk* [A textbook on the history of preschool pedagogy: a textbook] / Vstupni narysy ta uporiadkuvannia Z. N. Borysovoi, V. U. Kuzmenko; Za zah. red. Z. N. Borysovoi. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].

«Tse predmety IV stolittia do nashoi ery»: u Poltavi otsyfrovuiut eksponaty u kraieznavchomu muzei [“These are objects from the 4th century BC”: exhibits at the local history museum are being digitized in Poltava]. URL: <https://suspilne.media/poltava/935523-ce-predmeti-iv-stolitta-do-nasoi-eri-u-poltavi-ocifrovuiut-eksponaty-u-kraieznavchomu-muzei/> [in Ukrainian].

Shved, O. (2021). Naisumnisha ekskursiia na sviti. Aushvits-Birkenau [The saddest excursion in the world. Auschwitz-Birkenau]. *Lokalna istoriia [Local history]*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/naisumnisha-ekskursiia-na-sviti/> [in Ukrainian].

Yak vidvidaty naividomishi muzei svitu online [How to visit the world’s most famous museums online]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=leuXeHN8ZbM> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11 жовтня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 37.035.6:930(477+438)
DOI 10.69550/3041-1467.9.357794

Лідія ЛАЗУРКО

докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lazurkol@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-9748-9249

ResearcherID: D-4089-2019

Lidii LAZURKO

PhD hab. (History), Professor, Department of Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46 Lesia Ukrainka Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lazurkol@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Лазурко, Л. (2026). Історичні та культурні засади патріотичного виховання: порівняльний огляд сучасних української та польської моделей. *Axis Europa, Special Issue 2*, 78–87. doi: 10.69550/3041-1467.9.357794

Bibliographic Description of the Article: Lazurko, L. (2026). Istorychni ta kulturni zasady patriotychnoho vykhovannia: porivnialnyi ohliad suchasnykh ukrainskoi ta polskoi modelei [Historical and Cultural Foundations of Patriotic Education: A Comparative Review of Contemporary Ukrainian and Polish Models]. *Axis Europa, Special Issue 2*, 78–87. doi: 10.69550/3041-1467.9.357794 [in Ukrainian].

**ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОДЕЛЕЙ**

Анотація. У статті досліджено особливості національно-патріотичного виховання в Україні та Польщі в умовах сучасних глобалізаційних і геополітичних викликів. **Метою роботи** є порівняльний аналіз концептуальних підходів до формування патріотизму в обох країнах, виявлення їхніх спільних і відмінних рис, а також окреслення основних тенденцій розвитку. **Методологічною основою дослідження** стали системний, порівняльний і культурологічний підходи, що дозволили розглянути національно-патріотичне виховання як комплексне соціокультурне явище. **Наукова новизна** полягає в тому, що здійснено одну з перших спроб порівняння чинних моделей національно-патріотичного виховання в Україні та Польщі. **Висновки.** Встановлено, що українська модель характеризується орієнтацією на демократичні цінності, права людини, громадянську активність і полікультурність, а також включає посилений військово-патріотичний компонент, зумовлений сучасними безпековими викликами. Важливими інструментами виступають історична пам'ять і формування національної ідентичності на основі тягlosti державотворчих процесів. Польська

модель, натомість, характеризується як така, що має виразну морально-традиціоналістську спрямованість, базується на релігійних і культурних цінностях та підкреслює пріоритет нації над державою. Значну роль у ній відіграють сім'я, церква та історична пам'ять як джерело моральних орієнтирів.

Спільними рисами обох систем є визнання патріотизму фундаментальною суспільною цінністю, орієнтація на формування свідомого громадянина та комплексний характер виховного процесу. Водночас виявлено суттєві відмінності у ціннісних орієнтаціях, розумінні ролі держави й народу, а також підходах до культурного різноманіття. Обґрунтовано, що ці відмінності зумовлені історичними, політичними та соціокультурними чинниками. Зроблено висновок про доцільність взаємного врахування позитивного досвіду з метою вдосконалення національних моделей патріотичного виховання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, громадянська освіта, Україна, Польща, національна ідентичність.

HISTORICAL AND CULTURAL FOUNDATIONS OF PATRIOTIC EDUCATION: A COMPARATIVE REVIEW OF CONTEMPORARY UKRAINIAN AND POLISH MODELS

Abstract. *The article examines the features of national-patriotic education in Ukraine and Poland in the context of contemporary globalization and geopolitical challenges. The aim of the study is to provide a comparative analysis of conceptual approaches to the formation of patriotism in both countries, to identify their common and distinctive features, and to outline key development trends. The methodological framework is based on systemic, comparative, and cultural approaches, which allow national-patriotic education to be considered as a complex socio-cultural phenomenon. The scientific novelty lies in the fact that, for the first time, an attempt has been made to compare the existing contemporary models of national-patriotic education in Ukraine and Poland. The study shows that the Ukrainian model is characterized by its orientation toward democratic values, human rights, civic engagement, and multiculturalism, as well as by a strengthened military-patriotic component caused by current security challenges. Historical memory and the formation of national identity based on the continuity of state-building processes play a significant role. In contrast, the Polish model demonstrates a pronounced moral-traditional orientation, grounded in religious and cultural values, and emphasizes the primacy of the nation over the state. Family, church, and historical memory as a source of moral guidance are key elements of this system. Common features of both models include the recognition of patriotism as a fundamental social value, a focus on shaping a conscious citizen, and the comprehensive nature of educational practices. At the same time, significant differences are observed in value orientations, interpretations of the relationship between the state and the nation, and approaches to cultural diversity. These differences are обусловлен by historical, political, and socio-cultural factors. The study concludes that mutual consideration of positive experiences may contribute to improving national models of patriotic education.*

Keywords: national-patriotic education, patriotism, civic education, Ukraine, Poland, national identity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах геополітичної нестабільності та трансформації суспільних цінностей питання національно-патріотичного виховання

набуває особливої актуальності. Для держав, що мають складну історію становлення державності та перебувають у стані переосмислення власної ідентичності, формування патріотизму є не лише педагогічним, але й стратегічним завданням. Україна, яка переживає етап державотворення в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх трансформацій, активно формує нову концепцію національно-патріотичного виховання, що базується на поєднанні національних і європейських цінностей. Водночас Польща, яка має більш усталену традицію державності після відновлення незалежності у ХХ ст., розвиває власну модель патріотичного виховання, глибоко закорінену в історії, релігії та національній культурі. Близьче ознайомлення з цією опрацьованою впродовж тривалого часу моделлю дає можливість більш прискіпливо оцінити специфіку власного руху до розуміння важливості патріотизму, його базовості у системі суспільних цінностей.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерельною базою дослідження стали концептуальні документи та теоретичні тексти, що визначають засади патріотичного виховання в Україні та Польщі.

Вітчизняна історіографія приділяє обмежену увагу зарубіжному досвіду національно-патріотичного виховання, зосереджуючись переважно на країнах Західної Європи та пострадянського простору. О. Діденко аналізує підходи до патріотичного виховання у деяких країнах пострадянського простору (в Білорусі, Узбекистані, Казахстані та Грузії), а також окремі практики в Китаї та США, підкреслюючи, що рівень патріотизму не завжди корелює з ефективністю державних програм, проте роль держави у формуванні політики виховання громадянина-патріота є беззаперечною (Діденко, 2014).

Зі свого боку, О. Бояринцев акцентує на американському досвіді, досліджуючи практики, що застосовуються в різних штатах США. Він відзначає чітку організацію системи патріотичного виховання та ефективну взаємодію державного і приватного секторів із освітніми й релігійними установами (Бояринцев, 2014). Низка українських науковців з'ясували зміст і форми патріотичного виховання та початкової військової підготовки дітей і молоді в країнах Балтії (Галів, Бурдяк, 2025; Шаравара, 2025; Юзич, 2020), Україні (Галів, Свйонтик, 2023; Галів, Фролов, Онишак, 2025; Дворянин, Галів, Волошин, 2025; Галів, Пантюк, 2026), а також у Китайській Республіці (Тайвань) (Галів, Ільницький, 2025).

До проблеми патріотичного виховання у Польщі звертався В. Волков, зосереджуючись на аналізі ключових нормативно-правових актів останнього десятиліття, спрямованих на виховання патріотизму. Зокрема, він виокремив основоположні світоглядні засади та ключові підпункти основних строкових програмних документів (Волков, 2020). Отже, проблематика досвіду народів Центрально-Східної Європи, зокрема Республіки Польща, у національно-патріотичному вихованні залишається недостатньо висвітленою в сучасному українському науковому просторі.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу систем національно-патріотичного виховання в Україні та Польщі, виявлення їхніх спільних і відмінних рис, а також визначення основних тенденцій розвитку.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Методологічною основою статті є системний, порівняльний та культурологічний підходи. Порівняльний аналіз дає змогу виявити специфіку кожної моделі, тоді як системний підхід розглядає національно-патріотичне виховання як комплексне явище, що охоплює освітню, соціальну та культурну сфери.

Виклад основного матеріалу. Національно-патріотичне виховання в Україні визначається як системна, цілеспрямована діяльність державних органів, освітніх установ, громадських організацій та сім'ї, спрямована на формування громадянина-патріота, здатного до активної участі в житті держави та захисту її суверенітету. Ця проблема на державному рівні особливо гучно почала артикулюватися після початку російсько-української війни у 2014 р. У «Концепції національно-патріотичного виховання ...» 2015 р. це поняття визначалося як: «Комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань та благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» (Концепція, 2015).

Однією з ключових особливостей української моделі стала її комплексність, що уможливило охопити кілька взаємопов'язаних напрямів: громадянсько-патріотичний, духовно-моральний та військово-патріотичний. Особливої ваги набув військово-патріотичний компонент, що обумовлено сучасними безпековими викликами. Відповідно до цієї концепції, зміст виховання базується на таких цінностях, як демократія, права людини, верховенство права, свобода, відповідальність і толерантність (Концепція, 2015). Особливо важлива роль надається формуванню громадянської активності та участі у суспільному житті.

Одним із ключових інструментів виховання у Концепції визначалася історична пам'ять з особливим акцентом на героїчні сторінки боротьби українського народу за незалежність – від княжої доби та козацтва до сучасних подій, що має сприяти формуванню національної ідентичності та усвідомленню тягlosti державотворчих процесів (Бевз, 2023, с. 25). Особливістю української концепції став принцип полікультурності, що передбачає повагу до культурного різноманіття та інтеграцію в європейський і світовий простір. Такий підхід дає підставу розглядати патріотизм не як ізольоване явище, а як складову глобального громадянства (Закон України, 2023).

Натомість польська модель патріотичного виховання не визначається якимсь окремим законом чи концепцією, а є інтегрованою в освіту, політику історичної пам'яті та державні програми і поширюється на усі вікові категорії (Patriotyzm jutra, 2017; Program Wieloletni, 2017). Її особливість полягає у тому, що вона охоплює не лише школу, але і вельми широкий соціокультурний простір, спеціально формований через комеморативні практики та інфраструктуру, мас-медійні засоби.

Основними визначальними нормативним документами узаasadнення національно-патріотичного виховання можна вважати Конституцію Польщі та Закон «Освітнє право» (Ustawa, 2016). У останньому окреслюються такі цілі освіти, як формування громадянської позиції, повага до держави, традицій і культури, розвиток національної ідентичності. У цьому законі патріотичне виховання закладене на рівні цілей освіти, але без окремого терміна «національно-патріотичне виховання» (Ustawa, 2016). Також у державному освітньому стандарті (podstawa programowa) є теми про національну ідентичність, історію Польщі, державні символи та патріотичні цінності.

А політика національної пам'яті реалізується через діяльність Інституту національної пам'яті, регламентовану окремим законом.

Вочевидь це зумовлено тим, що польське національно-патріотичне виховання має дуже давню традицію, що фактично, у сучасному вигляді, сформувалася ще в часи діяльності Едукаційної комісії наприкінці XVIII ст. та викристалізувалася упродовж боротьби за незалежність держави у XIX – на початку XX ст. Саме тому польська модель патріотичного виховання має виразний морально-етичний характер. Патріотизм розглядається як чеснота, що полягає у відповідальному ставленні до спільного блага, яким виступає Батьківщина (Jaroszyński, 2009, s. 319). Центральним елементом польської концепції є ідея пріоритету народу над державою, де народ є сувереном, а держава – тільки інструментом реалізації його волі. Такий підхід зумовлює особливе розуміння патріотизму як служіння нації (Tutko, 2010, s. 45–46).

Значну роль у формуванні патріотизму відіграє релігія, зокрема християнство. Польська культура та національна ідентичність тісно пов'язані з релігійною традицією, що знаходить відображення у виховному процесі. Формула «Бог – Честь – Батьківщина» виступає символічним вираженням ціннісної ієрархії. За визначенням М. М. Титка: «У польській історії принцип патріотизму виражався традиційним гаслом: «Бог – Честь – Батьківщина», а це означає, що на першому місці завжди стоїть Бог, тобто Найвище Добро, про яке говорить релігія, потім Честь, тобто моральне благо, до якого чутлива совість, а Вітчизна є спільним благом, що перебуває у сфері спільних релігійних і моральних благ, які дано полякам у рамках рідної культури і в обшарі латинської цивілізації, з якої, зрештою, походить наша національна культура» (Tutko, 2010, s. 48).

Надзвичайно важливе значення у польській моделі займає історична пам'ять у якій події минулого розглядаються джерелом моральних орієнтирів, а за історією закріплюється статус «*magistra vitae*». Особливий акцент робиться на збереженні історичної правди, протидії її викривленню та формуванні національної гідності (Tutko, 2010, s. 51). Тривала відсутність власної держави, а потім і життя в умовах радянського режиму, виробили у польській системі значну увагу до ролі сім'ї, церкви та громадських інституцій у вихованні патріотизму. Церква стала невід'ємною частиною польської культури навіть для тих, хто не є воцерковленими, але дотримуються польських релігійних традицій у родині (Tutko, 2010, s. 53).

Важливою рисою є критичне ставлення до ідеологій, зокрема, комунізму та певних форм сучасного лібералізму. Дехто з дослідників проблеми історії польського патріотизму розглядає епоху ПНР винятково непатріотичною, позбавленою такої стрижневої його основи, як суверенність. Саме з огляду на це патріотичне виховання декларується як позаідеологічне, хоча фактично спирається на чітко визначену систему цінностей (Kolmann, Foldyna, 2018, s.14).

Порівнюючи ці дві системи патріотичного виховання, що оформилися в Україні і Польщі, можемо констатувати, що вони мають спільну мету – формування свідомого громадянина-патріота, здатного діяти в інтересах своєї країни, і базуються на визнанні патріотизму як фундаментальної соціальної цінності. Також важливою спільною рисою є використання історичної пам'яті як основного інструменту виховання. В обох випадках історія виступає джерелом прикладів для наслідування та формування національної ідентичності. Окрім того, обидві моделі передбачають комплексний характер виховання, що охоплює різні соціальні інститути: сім'ю, освіту, державу та громадянське суспільство.

Водночас окреслимо й відмінності, однією з ключових з яких є ідеологічна основа. Українська модель орієнтується на демократичні та європейські цінності, тоді як польська – на традиційні моральні та релігійні засади. Істотно відрізняється і розуміння співвідношення між державою та народом. В Україні у межах офіційної політики значна увага надається державі як інституції, тоді як у Польщі пріоритетним визнається народ (нація). Суттєвою є також різниця у ставленні до культурного різноманіття. Українська модель підкреслює полікультурність і толерантність, тоді як польська – єдність національної культури.

З огляду на безпекову ситуацію військовий компонент в українській системі на сучасному етапі має реальний практичний і актуальний характер, натомість у Польщі він більше пов'язаний із історичною пам'яттю та символічними аспектами вшанування звитяжців, наприклад, таких борців за незалежність, як Тадеуш Костюшко чи Юзеф Пілсудський. Проте ситуація в Польщі доволі динамічно змінюється після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну у 2022 р. і у польській школі триває зміщення акцентів Громадянської освіти з проблем безпеки життєдіяльності до здобуття навичок військового-оборонного спрямування (Лазурко, 2025a; Лазурко, 2025b).

Порівняльний аналіз засвідчує, що відмінності між системами зумовлені історичними, політичними та соціокультурними чинниками. Україна, перебуваючи в умовах активного державотворення та зовнішньої загрози, формує модель, орієнтовану на мобілізацію суспільства та захист держави. Польща, маючи досвід відносно стабільного розвитку в останні десятиліття, акцентує увагу на збереженні традицій і моральних цінностей. Її модель є більш консервативною та спрямованою на підтримання національної ідентичності. Водночас обидві системи мають потенціал для взаємного збагачення. Українська модель може перейняти більшу увагу до морально-етичного аспекту, тоді як польська – до розвитку громадянських компетентностей і відкритості до мультикультурного середовища.

Висновки. Національно-патріотичне виховання в Україні та Польщі має спільну мету, але реалізується через різні концептуальні підходи. Українська система характеризується демократичною, громадянською та відкритою орієнтацією, натомість польська – морально-традиціоналістською та національно зорієнтованою. Основні відмінності полягають у ціннісних орієнтаціях, розумінні ролі держави і народу, значенні релігії та основних підходах до трактування культурного різноманіття.

Уважасмо, що у сучасних умовах ефективна система національно-патріотичного виховання повинна поєднувати традиції з інноваціями, забезпечуючи формування громадянина, здатного не лише зберігати національну ідентичність, але і діяти в нестабільному глобалізованому світі, де непряма загроза є не менш важливою, ніж безпосередня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бевз, Т. (2023). Національно-патріотичне виховання в Україні: нормативно-правові засади. *Українознавство*, 4, 24–40. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/293204>

Бояринцев, О. (2014). Патріотичне виховання у США: досвід для України. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*, 1–2, 159–166.

Волков, В. (2020). Національно-патріотичне виховання: сучасний зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, 28, 31–35. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4>

Галів, М., Бурдяк, Р. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок XXI ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 88(1), 25–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-4>

Галів, М., Ільницький, В. (2025). Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку XXI ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

Галів, М., Свйонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3(211), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194>

Галів, М., Пантюк, Т. (2026). Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*, 1, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

Галів, М., Фролов, М., Онищак, В. (2025). Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець XX – початок XXI ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 86(1), 29–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-1-4>

Дворянин, П., Галів, М., Волошин, О. (2025). Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

Діденко, О. (2014). Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. *Аспекти публічного управління*, 3–4, 52–59.

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. (2015). Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. (2022). Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

Лазурко, Л. (2025a). Військова освіта у школі як складова національної безпеки: польський досвід (2013–2022). *Вісник науки та освіти*, 10 (40), 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873)

Лазурко, Л. (2025b). Система шкільної та позашкільної військової підготовки в сучасній Польщі. *Вісник науки та освіти*, 7(37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404)

Jaroszyński, P. (2009). Patriotyzm. *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, (vol. 10 (Supplement), pp. 319–321). Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.

Kolmann, P., Foldyna, L. (2018). Istota wychowania patriotycznego. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*, 4, 13–19.

Kryńska, E. J., Dąbrowska, J., Szarkowska, A., Wróblewska, U. (Red.). (2009). *Patriotyzm a wychowanie*. Białystok: Trans Humana, 709 s.

Patriotyzm jutra (Regulamin). (2017). URL: http://muzhp.pl/files/upload/patriotyzm_jutra/patriotyzm_jutra_2017_regulamin.pdf. (дата звернення 13.03.2026).

Program Wieloletni Niepodległa na lata 2017–2021. (2017). Warszawa, 84 s. URL: https://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/ogloszenia/2017/20170201_Projekt_Programu_Wieloletniego_NIEPODLEGLA_na_lata_2017-2021_do_konsultacji.pdf

Tytko, M. M. (2010). Wychowanie patriotyczne w Polsce XXI wieku. *Wartości, rodzina, szkoła. Patriotyzm na co dzień i od święta. Materiały z konferencji na temat edukacji patriotycznej i obywatelskiej*. Kraków: 8 czerwca 2010 roku, pod red. W. Balińskiego, (pp. 45–50). Kraków: Księgarnia Akademicka.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. (2016). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000059>

REFERENCES

Bevz, T. (2023). *Natsionalno-patriotyczne vykhovannia v Ukraini: normatyvno-pravovi zasady* [National-patriotic education in Ukraine: legal and regulatory framework]. *Ukrainoznavstvo*, 4, 24–40. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/293204> [in Ukrainian].

Boiaryntsev, O. (2014). Patriotyczne vykhovannia u SSHA: dosvid dlia Ukrainy [Patriotic education in the USA: experience for Ukraine]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*, 1–2, 159–166. [in Ukrainian].

Volkov, V. (2020). Natsionalno-patriotyczne vykhovannia: suchasnyi zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy [National-patriotic education: modern foreign experience for Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filozofsko-politolohichni studii*, 28, 31–35. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Burdiak, R. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Lytovskii Respublitsi (pochatok XXI st.): rol Lytovskoho Striletskoho Soiuzu [Initial general military training in the Republic of Lithuania (early 21st century): the role of the Lithuanian Riflemen's Union]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 88(1), 25–38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ihnytskiy, V. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka u Kytaiskii Respublitsi (Taiwan) na pochatku XXI st. [Initial military training in the Republic of China (Taiwan) in the early 21st century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 91(1), 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the context of the modern Russian-Ukrainian war: legal foundations, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek*, 3(211), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Pantyuk, T. (2026). Pochatkova viiskova pidhotovka v Estonskii Respublitsi: pozashkilnyi komponent [Initial military training in the Republic of Estonia: out-of-school component]. *Molod i rynek*, 1(245), 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450> [in Ukrainian].

Haliv, M., Frolov, M., & Onyshchak, V. (2025). Pochatkova zahalnoviiskova pidhotovka v Ukraini (kinets XX – pochatok XXI st.): normatyvno-pravove zabezpechennia [Initial general military training in Ukraine (late 20th – early 21st century): legal and regulatory support]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(1), 29–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-1-4> [in Ukrainian].

Dvorianyn, P., Haliv, M., & Voloshyn, O. (2025). Pochatkova viiskova pidhotovka molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: za materialamy ukrainskykh ZMI [Initial military training of youth in the context of the Russian-Ukrainian war: based on Ukrainian media materials]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(1), 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3> [in Ukrainian].

Didenko, O. (2014). *Zarubizhnyi dosvid patriotychnoho vykhovannia hromadian ta mozhlyvosti yoho adaptatsii v Ukraini* [Foreign experience of patriotic education of citizens and possibilities of its adaptation in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 3–4, 52–59. [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti». (2023). [Law of Ukraine «On the basic principles of state policy in the field of affirming Ukrainian national and civic identity»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].

Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. (2015). [Concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 641 vid 16.06.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> [in Ukrainian].

Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. (2022). [Concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 527 vid 06.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025). Viiskova osvita u shkoli yak skladova natsionalnoi bezpeky: polskyi dosvid (2013–2022) [Military Education in Schools as a Component of National Security: The Polish Experience (2013–2022)]. *Visnyk nauky ta osvity*, 10 (40), 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873) [in Ukrainian].

Lazurko, L. (2025). Systema shkilnoi ta pozashkilnoi viiskovoi pidhotovky v suchasni Polshchi [The System of School and Extracurricular Military Training in Modern Poland]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7 (37), 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-11404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-11404) [in Ukrainian].

Jaroszyński, P. (2009). Patriotyzm [Patriotism]. *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, (vol. 10 (Supplement), pp. 319–321). Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu. [in Polish].

Kolmann, P., & Foldyna, L. (2018). Istota wychowania patriotycznego [The essence of patriotic education]. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*, 4, 13–19. [in Polish].

Kryńska, E. J., Dąbrowska, J., Szarkowska, A., & Wróblewska, U. (Ed.). (2009). *Patriotyzm a wychowanie* [Patriotism and education]. Białystok: Trans Humana. [in Polish].

Patriotyzm jutra (Regulamin). (2017). [Patriotism of Tomorrow (Regulations)]. URL: http://muzhp.pl/files/upload/patriotyzm_jutra/patriotyzm_jutra_2017_regulamin.pdf [in Polish].

Program Wieloletni Niepodległa na lata 2017–2021. (2017). [Multiannual Program “Independent” for the years 2017–2021]. Warszawa. URL: https://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/ogloszenia/2017/20170201_Projekt_Programu_Wieloletniego_NIEPODLEGŁA_na_lata_2017-2021_do_konsultacji.pdf [in Polish].

Tytko, M. M. (2010). Wychowanie patriotyczne w Polsce XXI wieku [Patriotic education in Poland in the 21st century]. In: *Wartości, rodzina, szkoła. Patriotyzm na co dzień i od święta* [Values, family, school. Patriotism in everyday and festive life], (pp. 45–50). Kraków. [in Polish].

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. (2016). [The Act of 14 December 2016 – Education Act]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000059> [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 13 листопада 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 355.01(470:477)“20”:930(438):378.4(438)
DOI 10.69550/3041-1467.9.357842

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4969-052X

Researcher ID: H-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (vilnickiy@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Ільницький, В. (2026). Рецепція злочинів російських окупантів в Україні у працях аналітиків Центру східних студій імені Марека Карпа (2014 – 2024). *Axis Europae, Special Issue 2*, 88–109. doi: 10.69550/3041-1467.9.357842

Bibliographic Description of the Article: Ilnytskyi, V. (2026). Retseptsiiia zlochyniv rosiiskykh okupantiv v Ukraini u pratsiakh analitykiv Tsentru skhidnykh studii imeni Mareka Karpa (2014 – 2024) [Reception of crimes of Russian occupants in Ukraine in the works of analysts of the Marek Karp Center for Oriental Studies (2014 – 2024)]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 88–109. doi: 10.69550/3041-1467.9.357842 [in Ukrainian].

РЕЦЕПЦІЯ ЗЛОЧИНІВ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ В УКРАЇНІ У ПРАЦЯХ АНАЛІТИКІВ ЦЕНТРУ СХІДНИХ СТУДІЙ ІМЕНІ МАРЕКА КАРПА (2014 – 2024)

Анотація. Мета статті – вивчення особливостей відображення різноманітних аспектів злочинів Російської Федерації (2014 – 2025 рр.) щодо України в аналітичних працях експертів Центру східних студій імені Марека Карпа. **Методологія дослідження** включає принципи історизму, науковості, авторської об'єктивності, а також загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-системний, історико-типологічний) методи. **Наукова новизна:** уперше розглядаються особливості відображення різноманітних аспектів злочинів Російської Федерації (2014 – 2025 рр.) щодо України в аналітичних працях експертів Центру східних студій імені Марека Карпа. **Висновки.** Публікації ЦСС переконливо демонструють системний характер злочинів, вчинених російськими окупантами в Україні у 2014 – 2025 рр. Ці злочини не є випадковими або побічними

наслідками війни, а становлять складову частину державної політики, спрямованої на підірив української державності, деморалізацію населення та зміну соціально-демографічної структури окупованих територій.

Аналітика ЦСС поєднує емпіричний аналіз подій із правовою та політичною інтерпретацією, інтегруючи окремі факти у ширший контекст міжнародної відповідальності та трансформації міжнародного порядку. ЦСС приділяє значну увагу ідеологічному підтриманню злочинів, демонструючи, що дегуманізація, історичний ревізіонізм і заперечення української державності є не просто риторичними прийомами, а ключовими елементами агресивної політики, які легітимують насильство та створюють умови для масових порушень прав людини.

Водночас аналітика ЦСС відіграє важливу роль у формуванні міжнародної політики відповідальності, сприяючи консолідації позицій Європейського Союзу, Ради Європи, НАТО та інших міжнародних інституцій щодо необхідності притягнення Росії до відповідальності за злочини в Україні. У цьому сенсі ЦСС робить внесок не лише у науковий дискурс, але й у практичну площину міжнародної безпеки та правопорядку.

Отже, публікації ЦСС становлять важливий комплекс інформації, який поєднує аналітичну глибину з практичною релевантністю та робить суттєвий внесок у розуміння природи сучасної війни, механізмів міжнародної відповідальності та перспектив відновлення міжнародного правопорядку. Їхнє подальше вивчення та використання у наукових і політичних процесах є важливою передумовою формування справедливого та стійкого миру в Європі.

Ключові слова: російсько-українська війна, воєнні злочини, злочини проти людяності, міжнародне гуманітарне право, Центр східних студій імені Марека Карпа.

RECEPTION OF CRIMES OF RUSSIAN OCCUPANTS IN UKRAINE IN THE WORKS OF ANALYSTS OF THE MAREK KARP CENTER FOR ORIENTAL STUDIES (2014 – 2024)

Abstract. The purpose of the article is to study the features of the reflection of various aspects of the crimes of the Russian Federation (2014 – 2025) against Ukraine in the analytical works of experts of the Marek Karp Center for Oriental Studies. The research methodology includes the principles of historicism, scientificity, authorial objectivity, as well as general scientific (analysis, synthesis, typology) and special-historical (historical-genetic, historian-systemic, historical-typological) methods. Scientific novelty: for the first time, the features of the reflection of various aspects of the crimes of the Russian Federation (2014 – 2025) against Ukraine in the analytical works of experts from the Marek Karp Center for Oriental Studies are considered. Conclusions. The publications of the COS convincingly demonstrate the systemic nature of the crimes committed by the Russian occupiers in Ukraine in 2014 – 2025. These crimes are not accidental or side effects of the war, but are an integral part of state policy aimed at undermining Ukrainian statehood, demoralizing the population and changing the socio-demographic structure of the occupied territories.

The COS's analytics combines empirical analysis of events with legal and political interpretation, integrating individual facts into the broader context of international responsibility and the transformation of the international order. The COS pays significant attention to the ideological basis of the crimes, demonstrating that dehumanization, historical revisionism, and denial of Ukrainian statehood are not just rhetorical devices, but

key elements of an aggressive policy that legitimizes violence and creates conditions for mass human rights violations.

At the same time, the COS's analytics play an important role in shaping the international policy of accountability, contributing to the consolidation of the positions of the European Union, the Council of Europe, NATO, and other international institutions on the need to hold Russia accountable for crimes in Ukraine. In this sense, the COS contributes not only to the scientific discourse, but also to the practical plane of international security and law and order.

Thus, the COS's publications constitute an important set of information that combines analytical depth with practical relevance and makes a significant contribution to understanding the nature of modern warfare, the mechanisms of international accountability, and the prospects for restoring international law and order. Their further study and use in scientific and political processes is an important prerequisite for the formation of a just and sustainable peace in Europe.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, war crimes, crimes against humanity, international humanitarian law, Marek Karp Center for Oriental Studies.*

Постановка проблеми. Російська агресія проти України, яка розпочалася у 2014 р. з окупації Криму та частини Донбасу, а у 2022 р. набула широкомасштабного характеру, стала найбільшим викликом, після Другої світової війни, міжнародному правопорядку. При цьому російська агресія супроводжується не тільки порушенням суверенітету та територіальної цілісності України, але й цілеспрямованими та системними злочинами росіян проти цивільного населення, військовослужбовців ЗСУ, ігноруванням норм міжнародного гуманітарного права та й загалом усього міжнародного порядку. Саме тому документування, комплексний аналіз та правова кваліфікація цих злочинів є особливо важливими завданням не тільки для українських, але й для міжнародних інституцій.

Наголосимо, що одним із провідних та найбільш авторитетних європейських аналітичних центрів, який здійснює глибокий аналіз основних подій у Східній Європі, саме є Центр східних досліджень імені Марєка Карпа (Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpa). Крізь дослідницьку оптику працівників цього Центру проходять і питання російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень. Тематика російсько-української війни (2014 – 2024 рр.) загалом та її повномасштабного етапу, зокрема, знайшла широке висвітлення як у наукових, так і науково-популярних текстах. Дослідники аналізували різноманітні аспекти цієї понад десятирічної війни. Передовсім відзначимо ґрунтовні праці Лариси Якубової (Якубова, 2023) та Сергія Плохія (Плохій, 2023). Витоки російсько-українського конфлікту і цілеспрямовану антиукраїнську політику Москви розкрили Олексій Покотило та Олександр Нашивочников (Pokotylo, Nashyvochnikov, 2021). Основні передумови, засоби і методи ведення Російською Федерацією гібридної війни проти України обсервували Олена Білінчак, Анатолій Гуз (Bilichak, Huz, 2024). Продовжуючи вивчення теми інформаційної війни, Василь Ільницький, Володимир Старка та Микола Галів простудіювали основні пропагандистські заходи, використані Росією під час підготовки до збройної агресії проти України (Ільницький, Старка, Галів, 2022). Формування інститутів громадянського суспільства крізь призму викликів, які постали в умовах російсько-української війни (2014 – 2022 рр.) вивчали Наталія Кравець, Віталій Барвіненко (Kravets, Barvinenko, 2024).

Відображення різноманітних аспектів російсько-української війни на сторінках наукових видань «Східноєвропейський історичний вісник» та «Військово-науковий вісник» розглядали Антоніна Бойчук, Наталія Ільницька та Назарій Задорожний (Бойчук, Ільницька, 2023; Задорожний, Бойчук, 2023). Питання російсько-української війни широко висвітлювалися на шпальтах газети «The New York Times». Саме Юрій Офіцинський провів аналітичний огляд видання та виокремив основні тематичні напрями (Офіцинський, 2018). Проблематику російсько-української війни у сучасних дисертаційних напрацюваннях проаналізували Юрій Офіцинський та Лілія Гриник (Офіцинський, Гриник, 2023). Водночас Борис Дрогомирецький зробив спробу комплексно простудіювати історіографічні дослідження сучасної російсько-української війни (Дрогомирецький, 2022).

Сама ж польська рецепція російсько-української війни неодноразово також ставала об'єктом історіографічного вивчення (Masnenko, Telvak, Yanyshyn, Telvak, 2021). Аналіз відображення початку повномасштабного етапу російсько-українського воєнного конфлікту польськими журналістами розглянула Оксана Медвідь (Медвідь, 2022). Розкриття особливостей повномасштабного етапу путінської агресії у працях закордонних дослідників вивчали Василь Ільницький, Віталій Тельвак, Юлія Талалай (Telvak, Ilnytskyi, 2023; Ilnytskyi, Telvak, 2024; Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024), Микола Галів, Михаїл Гранд, Роман Бойчин (Галів, Гранд, Бойчин, 2024). Відображення проблематики геноцидних практик Російської Федерації щодо українців в українських періодичних виданнях вивчали Микола Галів, Василь Ільницький, Ореста Карпенко (Галів, Ільницький, Карпенко, 2024). Важливі аспекти формування основних засад політики пам'яті в Україні щодо війни порушували Василь Ільницький та Роман Царик (Ільницький, 2025; Ільницький, Царик, 2024a; Ільницький, Царик, 2024b; Ільницький, Царик, 2025). Аналіз питання визначення характеру та періодизації сучасної російсько-української війни на основі напрацювань сучасних вчених провели Микола Галів, Василь Ільницький та Олесь Куцька (Ільницький, Куцька, 2023; Галів, Ільницький, 2023).

Аналіз юридичної та моральної відповідальності за злочини, скоєні Росією в Україні, з погляду міжнародного права та історичної відповідальності за здійснені злочини провів Єжи Кранц (Jerzy Kranz) (Kranz, 2022). Механізм документування та міжнародного переслідування злочинів, пов'язаних із російською агресією проти України присвячена стаття Ілона Тора (Ilona Tora) (Тора, 2024). Проблему документування, розслідування та переслідування злочинів росіян в Україні порушує Поліна Хмілевська (Polina Khmilevska) (Khmilevska, 2023). Характеристику окремих аспектів нових глобальних силових відносин, які виникли в результаті збройної агресії Росії проти України 24 лютого 2022 р., зробив Кшиштоф Ясецький (Krzysztof Jasiecki) (Jasiecki, 2025). Катажина Чешейко-Сохацька (Katarzyna Czeszejko-Sochacka) проаналізувала положення Римського статуту МКС щодо можливості притягнення до відповідальності винних (як рядових військових так і президента Російської Федерації) у міжнародних злочинах, скоєних у цій війні (Czeszejko-Sochacka, 2023). Важливе значення має і книга-репортаж Збігнева Парафіяновича (Zbigniew Parafianowicz), що описує початок повномасштабної війни в Україні, реалії агресії і наслідки для цивільних (Parafianowicz, 2022).

Мета статті – вивчення особливостей відображення різноманітних аспектів злочинів Російської Федерації (2014 – 2025 рр.) щодо України в аналітичних працях експертів Центру східних студій імені Марека Карпа.

Виклад основного матеріалу. У доробку аналітиків ЦСС не має публікацій, які безпосередньо документують злочини Російської Федерації в Україні. Однак у них вміщені дані про окремі порушення норм міжнародного гуманітарного права та важливі аналітичні коментарі про юридичні механізми притягнення до відповідальності агресора через проведення міжнародного трибуналу. Зокрема, виділимо кілька основних напрямів вивчення питання – *практики репресій, депортацій, викрадень, тортур і переслідувань, злочинів, які своїм наслідком мають значні економічні втрати України, порушення норм міжнародного гуманітарного права та юридичні аспекти притягнення Російської Федерації до відповідальності.*

У цілій низці публікацій порушується тема *збройних акцій, репресій, депортацій, викрадень, тортур, переслідувань тощо.* Так, старший науковий співробітник департаменту безпеки та оборони ЦСС *Анджей Вільк (Andrzej Wilk)*, пише про інцидент в районі Керченської протоки 24 – 25 листопада 2018 р. У першій частині подано послідовний опис руху українських кораблів та дій російських сил, зокрема підрозділів ФСБ і Чорноморського флоту. Автор детально фіксує склад сторін, типи кораблів, застосування авіації (Су-25, Ка-52), факти блокування протоки та силового захоплення українських суден. Автор аргументує, що дії Росії були спрямовані не лише на припинення проходу кораблів, але й на демонстрацію контролю над Азовським морем і мілітаризацію Криму. Згадується розгортання систем С-400, комплексів «Бал» і формування 22-го армійського корпусу, що, на думку автора, вбудовує подію в контекст довготривалої військової трансформації півострова (Wilk, 2018, November 28).

Старший спеціаліст ЦСС *Маріуш Маршевський (Mariusz Marszewski)*, один із найвідоміших у Польщі фахівців з питань України *Тадеуш Анджей Ольшанський (Tadeusz Andrzej Olszański)* розкривають становище кримськотатарської спільноти після анексії Криму Російською Федерацією у 2014 р. Його проблематика зосереджена на трансформації соціального, політичного та релігійного життя кримських татар в умовах окупаційного режиму, а також на зміні статусу їхніх представницьких інституцій. У тексті простежується теза про подвійний характер російської політики: поєднання символічних поступок (визнання кримськотатарської мови державною, будівництво мечетей, часткове відновлення топоніміки) із селективними, але системними репресіями. Репресивна практика – обшуки, арешти, кримінальні переслідування за звинуваченнями в участі в Хізб ут-Тахрір – подається як інструмент колективного залякування. Автор також аналізує релігійний фактор, показуючи трансформацію духовних інституцій через створення підконтрольних структур, зокрема ДУМКіС (Marszewski, Olszański, 2021, April 20).

Зі свого боку, *Пйотр Жоховський (Piotr Żochowski)* пише про масові протести населення проти окупації, незважаючи на пов'язані з цим ризики, а випадки колабораціонізму вважає спорадичними, що перешкоджає повному та безперервному контролю над захопленою територією. Автор зазначає, що російські окупанти мстять мирному населенню – використовують терор та операції з пацифікації, скоюючи при цьому воєнні злочини, та доводять окуповані міста до стану гуманітарної катастрофи. Важливий висновок полягає у такому: результати операції досі свідчать про те, що її метою на півночі було знищення цивільного населення, тоді як на півдні – примушування українців до співпраці.

На тимчасово окупованих територіях війська агресора, підрозділи Національної гвардії та Федеральної служби безпеки (ФСБ), які їх підтримували, не діяли за єдиною схемою. Жорстока пацифікація окупованих міст тривала, поглиблюючи гуманітарну

кризу, змушуючи населення тікати до Білорусі чи Росії. Повідомлялося про численні випадки побиття, зґвалтування та крадіжки приватного майна. П. Жоховський пише про викриття масштабів воєнних злочинів у Бучі, де було виявлено понад 400 тіл цивільних осіб (станом на 10 квітня по всій Київській області було знайдено 1222 таких тіла), переважна більшість з яких загинули від пострілів із стрілецької зброї, викрило жорстокість солдатів агресора. Деякі із жертв мали зв'язані руки. Автор констатує, що військові злочини в Бучі й інших містах Київської та Чернігівської областей засвідчують, що російські війська застосовували сплановану стратегію, спрямовану на те, щоб будь-якою ціною шляхом жорстоких дій зламати народний опір.

На півдні країни, особливо в Херсонській області, Росія використовує іншу тактику, хоча й не відмовилася від виселення людей з окремих населених пунктів. Пропозиції щодо отримання російських паспортів в обмін на фінансову підтримку та скасування попередньо отриманих позик. Операція із примусового введення рубля як валюти на окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей також не дає очікуваних результатів – місцеві торговці його не приймають, а мешканці намагаються обміняти на гривні.

Одним із перших кроків росіян на окупованих територіях є відрізання цих районів від інформаційного простору Києва. Українське телебачення блокується, а доступ до Інтернету порушується (або глядачів підключають до оптоволокна з Криму, що не гарантує доступу до глобальної мережі). У результаті бойових дій телевізійні передавачі знищуються та замінюються військовими аналоговими станціями, що транслюють російський сигнал.

Задля примусу цивільного населення до підтримки власних дій, посилювалися інформаційно-психологічні операції.

Ще однією практикою в окупантів відзначалася депортація цивільного населення на російську територію. Ця тактика передбачає розміщення евакуйованих у фільтраційних таборах у Ростовській області, де на них чинять психологічний тиск, щоб змусити до прийняття «нового порядку». Наголошується на прикладі Маріуполя, що жорстокість росіян має на меті показати іншим містам наслідки опору, а також слугує формою помсти мешканцям, які успішно чинили опір силам агресора у 2014 році (Żochowski, 2022, April 15).

Головні спеціалісти ЦСС *Пйотр Жоховський (Piotr Żochowski)* та *Кшиштоф Нечинор (Krzysztof Nieczypor)* у своєму тексті пишуть про низку практик, які мають ознаки порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, хоча й автори не використовують пряму юридичну кваліфікацію «воєнний злочин» чи «злочин проти людяності». Однак підкреслюється насильницьке утвердження контролю над окупованими територіями: створення тимчасових адміністрацій із колаборантів, витіснення або арешт представників проукраїнської влади, жорсткі «фільтраційні» та репресивні операції, обшуки й затримання активістів та ветеранів. Окрім того, детально описуються масові депортації цивільного населення під виглядом «гуманітарних акцій», зокрема, перевезення до Росії понад 1,2 млн осіб, з-поміж них, і понад 200 тис. дітей. Депортації здійснюються через фільтраційні табори, під психологічним тиском і примусом до прийняття «нового порядку», що має явні риси примусових переміщень із політичною та етнокультурною мотивацією. Особливу жорстокість підкреслено щодо неповнолітніх, сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що відповідає критеріям порушення норм Конвенції ООН про права дитини та міжнародного гуманітарного права.

Звертається увага на системну «деукраїнізацію» та русифікацію: примусова паспортизація, запровадження російської освітньої програми, вилучення української мови й культурних символів, перепідпорядкування економіки, заміна гривні рублем, контроль медіапростору та пропагандистські кампанії. Ці дії мають цілеспрямований характер, мають на меті знищення української ідентичності, що, за науковими категоріями, може розглядатися як культурна агресія, а в міжнародно-правовому полі – як ознака спроби насильницької асиміляції населення окупованих територій.

Текст демонструє, що злочини Росії мають комплексний, координований і політично мотивований характер, включають насильство над цивільним населенням, депортації, примусову асиміляцію та економічну експлуатацію, що відповідає визначенню системних порушень міжнародного гуманітарного права (Żochowski, Nieczypor, 2022, June 28).

Старший науковий співробітник департаменту безпеки та оборони ЦСС *Анджей Вільк (Andrzej Wilk)* пише, що російські сили «систематично та навмисно завдають ударів по цивільних об'єктах», навіть якщо вони не використовуються українськими військовими. Це подається як свідомий вибір тактики, а не як випадкові наслідки бойових дій. Автор підкреслює поступове знищення міст артилерією та авіацією, що пов'язується з позиційною фазою війни. Йдеться про масштабні руйнування житлових кварталів та критичної інфраструктури як наслідок обраної стратегії ведення бойових дій. Згадується 10 – 15-кратна перевага Росії у важкому озброєнні, що фактично створює умови для масованих артилерійських обстрілів. Наголос робиться на тому, що така перевага призводить до значних руйнувань і втрат. Пишеться й про навмисні удари по цивільній інфраструктурі та масштабні руйнування (Wilk, 2022, August 24).

Інші автори *Марія Доманська (Maria Domańska)*, *Івона Вісневська (Iwona Wiśniewska)*, *Пйотр Жоховський (Piotr Żochowski)* здійснюють політико-правовий та соціально-економічний аналіз режиму окупації анексованих Росією українських територій. Його концептуальна теза полягає у тому, що політика Кремля щодо Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей має не інтеграційний, а колоніально-експлуатаційний характер. Автори послідовно доводять, що реальний зміст окупаційної моделі – це насильство, примус, економічний грабунок і демонтаж української ідентичності, а не «возз'єднання», як це декларує російська пропаганда. У частині, що стосується злочинів Росії, текст містить системний опис практик, які можуть бути кваліфіковані як порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини. Передусім ідеться про встановлення режиму силового управління. На окупованих територіях фактично діє воєнний стан, а ключову роль відіграють армія, ФСБ, МВС і Росгвардія. Управління здійснюється через військово-цивільні адміністрації, які спираються на репресивний апарат. Автор прямо вказує на масові репресії, планування «чисток» і арешти тисячі осіб, підозрюваних у нелояльності. Висловлення української ідентичності трактується як «антидержавний злочин».

Окремий блок становить опис примусової паспортизації. Для населення створюються умови, за яких відмова від отримання російського громадянства унеможливує доступ до медицини, соціальних виплат і базових адміністративних послуг. Важливою складовою злочинної політики автори вважають системне стирання української ідентичності: знищення бібліотечних фондів, заборону української мови в освіті, нав'язування російських програм і пропаганди «русского мира». Ідеться про цілеспрямовану культурну асиміляцію та індоктринацію дітей, що може розглядатися як елемент політики культурного знищення.

У підсумку автор формує цілісну картину окупаційного режиму як системи, що поєднує репресії, демографічний тиск, культурну асиміляцію та економічне мародерство. Злочини російської сторони описані не як поодинокі ексцеси, а як елемент цілеспрямованої державної стратегії. Анексовані території Кремль трактує не простором інтеграції, а інструментом геополітичного шантажу та джерелом ресурсів, що зумовлює тривале порушення прав цивільного населення та норм (Domańska, Wiśniewska, Żochowski, 2023, October 11).

Головний спеціаліст ЦСС *Вітольд Родкевич (Witold Rodkiewicz)* і керівник відділу України, Білорусі та Молдови *Тадеуш Іванський (Tadeusz Iwański)* характеризують війну як агресивну й експансіоністську. У тексті зазначається про використання насильства не лише як військового, але і як психологічного інструменту тиску на Україну. Російська стратегія подається як розрахована на тривале виснаження України через людські втрати, економічний тиск і зменшення міжнародної підтримки. Такий підхід імпліцитно пов'язаний із масштабними руйнуваннями та втратами, хоча конкретні приклади не деталізуються. Сам факт анексії розглядається складовою стратегічної мети Росії, що порушує принцип територіальної цілісності держав (Rodkiewicz, Iwański, 2023, November 16).

У контексті інформаційної війни *Анджей Вільк (Andrzej Wilk)* та *Марія Доманська (Maria Domańska)* провели огляд початку повномасштабної війни, у якому згадують російську риторику про «геноцид» як формальний привід до агресії. Опублікований текст має характер оперативного-аналітичного звіту, що поєднує опис початкової фази інтервенції РФ в Україну з інтерпретацією стратегічних намірів Кремля. Його аналіз охоплює політико-правовий та воєнно-стратегічний виміри. Стратегічна інтерпретація подій виходить за межі суто військових завдань. Автор пов'язує їх із прагненням встановити контроль над Україною та переглянути безпековий порядок, сформований після розпаду СРСР. Як бачимо, вторгнення постає інструментом ревізійської політики РФ (Wilk, Domańska, 2022, February, 24).

У спільній праці *Мілош Бартошевич (Miłosz Bartosiewicz)*, *Катажина Хаврило (Katarzyna Chawryło)*, *Марія Доманська (Maria Domańska)*, *Марек Менкішак (Marek Menkiszak)*, *Вітольд Родкевич (Witold Rodkiewicz)*, *Філіп Руднік (Filip Rudnik)*, *Анджей Вільк (Andrzej Wilk)*, *Івона Вісневська (Iwona Wiśniewska)*, *Пйотр Жоховський (Piotr Żochowski)* також пишуть про факти, що підтверджують системний характер російської агресії, який у поєднанні з внутрішньою концентрацією влади та репресивними механізмами створює потенційно злочинні умови, дестабілізує регіональну безпеку (Bartosiewicz, Chawryło, Domańska, Menkiszak, Rodkiewicz, Rudnik, Wilk, Wiśniewska, Żochowski, 2024).

Ще одна авторка *Катажина Хаврило (Katarzyna Chawryło)*, підготувала аналітичний огляд російської інформаційної війни в контексті повномасштабного вторгнення в Україну, розкрила її теоретичні засади, організаційно-інституційний механізм, фінансування, ключові наративи та можливі напрями протидії з боку Заходу. Головна теза публікації – інформаційний вимір становить невід'ємний і системний компонент сучасної російської агресії, а дезінформація виступає інструментом гібридної війни, спрямованим як на внутрішню мобілізацію населення, так і на підірив міжнародної підтримки України. Авторка проводить чітку паралель сучасної російської моделі інформаційної війни із радянською традицією, однак наголошує на модернізації відповідно до цифрових особливостей XXI ст. Інформаційні операції розглядаються в російському доктринальному дискурсі як наступальний інструмент

здобуття стратегічної переваги, що поєднує політичні, дипломатичні, економічні та військові засоби впливу (Chawryło, 2025, June, 30).

У більшості текстів аналітиків ЦСС ім. М. Карпа розкриваються злочини, які своїм наслідком мають значні економічні втрати України. Так, молодший науковий співробітник Центру східних досліджень (OSW) *Томаш Пехаль (Tomasz Piechal)* провів аналітичне дослідження трансформацій політичного, безпекового та соціально-економічного простору Донбасу після 2014 р. У ньому Росія постає не лише як ініціатор конфлікту, але і як системоутворювальний гарант існування квазідержав. Автор доходить висновку про неможливість автономного функціонування ДНР і ЛНР без російської підтримки. Статистичні дані щодо масового переміщення населення, руйнування промисловості та деградації соціальної інфраструктури підсилюють тезу про економічний колапс регіону. Автор демонструє, що економіка окупованих територій трансформувалася у напівкримінальну модель з елементами «рейдерства», тіньового видобутку та фіскального контролю через квазідержавні інституції (Piechal, 2015, June 17).

Економічну ситуацію в Україні у 2014 – 2016 рр. аналізує провідний польський експерт з питань України, керівник відділу України, Білорусі та Молдови у Центрі східних студій *Тадеуш Іванський (Tadeusz Iwański)*. Фактично він проводить макроекономічний аналіз стану України у 2016 р. з акцентом на причини стабілізації після глибокої кризи 2014–2015 рр. та оцінкою перспектив на 2017 р. (Iwański, 2017, April 5).

Інший дослідник *Криштоф Нечупор (Krzysztof Nieczypor)* у тексті пише про ознаки протиправного привласнення власності, незаконного захоплення промисловості та проведення комерційних операцій, які здійснювали підприємства, контрольовані Кремлем. Пише, що запровадження «зовнішньої адміністрації» на українських підприємствах, їхня передача під контроль пов'язаних із Кремлем структур і здійснення експорту без погодження з Києвом можна розглядати як незаконну експропріацію майна та порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо окупованих територій. Системне глушіння українських каналів, монополізація медіапростору та пропагандистська діяльність спрямовані на формування лояльності до окупаційної адміністрації. У поєднанні з паспортизацією населення це може інтерпретуватися як політика примусової зміни ідентичності та спроба легітимізації контролю над територією. Також публікація вказує на обмеження доступу міжнародних гуманітарних організацій, що потенційно порушує права цивільного населення (Nieczypor, 2019, November 27).

Старший науковий співробітник OSW *Пйотр Жоховський (Piotr Żochowski)* і аналітик OSW, головний спеціаліст відділу Білорусії, України та Молдови *Криштоф Нечупор (Krzysztof Nieczypor)* у своєму тексті також підкреслюють економічну експлуатацію та привласнення ресурсів: конфіскація зерна й інших товарів, використання територій як централізовано контрольованої продовольчої та промислової бази, що забезпечує вигоду агресору. Ці дії відображають структуровану економічну експлуатацію територій та населення, що на практиці супроводжується порушенням і прав власності, і гуманітарних норм (Żochowski, Nieczypor, 2022, June 28).

Керівник відділу України, Білорусі та Молдови в OSW *Тадеуш Іванський (Tadeusz Iwański)*, старший науковий співробітник цього відділу *Славомир Матушак (Sławomir Matuszak)*, працівник ЦСС *Конрад Поплавський (Konrad Popławski)*, старший науковий співробітник департаменту безпеки та оборони ЦСС *Анджеї Вільк (Andrzej*

Wilk) основну увагу також зосереджують на економічних наслідках російської агресії в Україні та реакції держав і міжнародних установ. Автори послідовно демонструють, що повномасштабне вторгнення російських військ призвело до масштабного колапсу економіки України, який став найбільшим за всю історію держави: падіння ВВП на майже 30 % у 2022 р., руйнування ключових промислових секторів, блокада портів і знищення частини виробничих потужностей. Це безпосередньо вказує на використання сили для порушення економічної і соціальної стабільності суверенної держави, що є кваліфікуючим елементом міжнародно-правових злочинів, зокрема агресії та воєнних злочинів проти цивільної інфраструктури. Текст деталізує системні руйнування енергетичної, металургійної та військової промисловості, що підкреслює стратегію Росії завдати максимальних економічних збитків країні і паралізувати її обороноздатність. Пошкодження металургійних заводів і блокада портів, що призвело до втрати значної частини зовнішньої торгівлі, також розглядаються як цілеспрямовані дії, спрямовані на економічне виснаження держави, що є складовою гібридної та економічної війни, яка супроводжується агресивними військовими операціями. Особливо важливим є факт значного зниження виробництва сільськогосподарської продукції у південних і східних регіонах країни, що є наслідком бойових дій і блокади портів. Автори вказують на повне руйнування української збройової промисловості, що позбавляє країну здатності до самозахисту.

У висновках дії Росії охарактеризуються як системна агресія з широкомасштабними економічними та гуманітарними наслідками. Вони включають руйнування критичної інфраструктури, блокаду торгівлі, масові переміщення населення та загрозу енергетичній та продовольчій безпеці країни. Хоча публікація не наводить конкретних епізодів воєнних злочинів, економічний колапс і цілеспрямовані атаки на цивільні об'єкти прямо свідчать про порушення Росією міжнародних норм і прав України, що відповідає визначенню злочинів агресії та пов'язаних із війною порушень (*Matuszak, Iwański, Popławski, Wilk, 2023, September 7*).

У вже згаданому тексті *Марія Доманська (Maria Domańska), Івона Вісневська (Iwona Wiśniewska), Піотр Жоховський (Piotr Żochowski)* розкривають також економічні питання. Зокрема, зазначають, що підконтрольні Кремлю структури здійснюють силове вилучення активів, примушують підприємців перереєструвати бізнес за російським законодавством під загрозою націоналізації. Автори концентрують увагу, що майно законних власників конфіскується без компенсації, обладнання демонтується і вивозиться до Росії. Така практика має ознаки незаконного привласнення майна на окупованій території, що також підпадає під кваліфікацію воєнних злочинів (*Domańska, Wiśniewska, Żochowski, 2023, October 11*).

Директор Центру східних студій (OSW) у Варшаві, експерт із питань української внутрішньої та зовнішньої політики, енергетичної безпеки та відносин у Східній Європі *Войцех Конончук (Wojciech Konończuk)* здійснив аналітичну політико-стратегічну рефлексію над першим роком повномасштабної агресії Росії проти України. Центральна теза полягає у тому, що війна має не локальний, а системний характер і спрямована на ревізію міжнародного порядку в Європі. У тексті однозначно кваліфікуються дії Росії як збройна агресія, яка проявилася у повномасштабному вторгненні 24 лютого 2022 р. Війна постає односторонньою спробою силового перегляду статус-кво та підпорядкування суверенної держави.

Окремий акцент зроблено на ідеологічному вимірі злочинної політики. Зазначається, що Кремль заперечує національну унікальність українців, а російська

пропаганда здійснює їх демонізацію та дегуманізацію, закликаючи до «денацизації». Така риторика в науковому дискурсі розглядається як небезпечний маркер, оскільки дегуманізація створює символічне підґрунтя для легітимації насильства проти цивільного населення. Отже, текст фіксує не лише воєнний, але й ідеологічний аспект агресії, що має потенційні ознаки злочинів проти людяності.

Автор прямо вказує на масштабні наслідки війни для України: десятки тисяч жертв серед цивільних, значні військові втрати, зруйновані міста, пошкоджену енергетичну та транспортну інфраструктуру, мільйони біженців. Хоча конкретні епізоди чи юридичні кваліфікації не подаються, сама констатація системних руйнувань і масових втрат свідчить про усвідомлення руйнівного характеру дій агресора. Проте через опис агресії, дегуманізаційної риторики, масових жертв, руйнувань та анексії територій автор формує цілісне уявлення про системний і руйнівний характер дій Росії (Koponczuk, 2023, February 28).

У вивченні питання про порушення норм міжнародного гуманітарного права та юридичні аспекти притягнення Російської Федерації до відповідальності найбільший доробок має аналітик ЦСС ім. М. Карпа *Марцін Єндрисяк (Marcin Jędrzyak)*, який детально розглядає міжнародно-правові механізми документування та переслідування злочинів, скоєних Російською Федерацією під час агресії проти України, а також питанням створення спеціального трибуналу для розслідування та засудження цих злочинів. При цьому автор акцентує увагу на тому, що традиційні інституції міжнародного кримінального права, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), не має ефективної юрисдикції у випадку злочину агресії, оскільки Римський статут передбачає, що його розгляд можливий лише після ратифікації обома сторонами – агресором і жертвою. Окрім того, МКС не може переслідувати вищих посадовців РФ за агресію проти України, а також не може здійснювати суди заочно. Саме тому автор наголошує, що з ініціативи Києва йде мова про створення міжнародного суду, аналогічного Міжнародному військовому трибуналу в Нюрнберзі, який би мав спеціалізовану юрисдикцію саме над злочинем агресії.

У тексті підкреслюється, що російські посадовці, включаючи президента, прем'єра та міністра закордонних справ, користуються функціональними й особистими імунітетами, що ускладнює притягнення їх до відповідальності. Хоча автор наголошує і на прецедентах в історії, які обмежували імунітети у випадках злочинів міжнародного характеру, що дає можливість збирати докази і готувати обвинувачення після втрати посадових імунітетів.

При цьому автор наголошує і на тому, що українська сторона розглядає злочини Росії в широкому хронологічному і юридичному контексті: дії РФ від 2014 р., а також інші форми державної агресії, які порушують міжнародне право. У цьому контексті створення спеціального трибуналу є інструментом документування та формального встановлення відповідальності, що посилює легітимність міжнародних претензій України, з-поміж іншого, щодо репарацій та компенсацій за шкоду.

На політичних і фінансових перешкодах – побоювання окремих країн, що трибунал створить прецедент для переслідування їхніх керівників, обмеження міжнародної легітимності через відсутність участі ООН та технічні проблеми – фінансування, підготовка персоналу, організація засідань – є значними бар'єрами, наголошує *Марцін Єндрисяк*. Водночас діяльність Спільної слідчої групи (ІІТ) та Міжнародного центру переслідування злочинів агресії в Україні (ІСРА) дозволяє

збирати докази, що значно спрощує майбутній процес трибуналу і зміцнює позицію Києва у міжнародній спільноті.

Автор трактує злочини Росії проти України як системний міжнародний злочин агресії від 2014 р., який включає військову інтервенцію, окупацію та інші порушення міжнародного права, а створення спеціального трибуналу вважає стратегічним кроком для їхнього документування, юридичного засудження, політичної делегітимізації російського керівництва, інструментом відновлення міжнародного порядку, правосуддя та потенційного стримування подальшої агресії (Jędrysiak, 2023, December 12).

В іншому тексті *Марцін Єндрисяк (Marcin Jędrysiak)* робить огляд рішення Європейського суду з прав людини (від 25 червня 2024 р.) про численні системні порушення прав людини в Криму (після російської окупації). У ньому згадані слідчі процеси та міжнародні механізми розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. У тексті фіксуються ключові порушення росіянами прав людини: нелюдське поводження, незаконне позбавлення свободи, дискримінація, порушення свободи совісті, примусове переміщення населення тощо. Отже, як можемо побачити, акцент зроблено не на питанні анексії як такої, а на відповідальності держави за порушення положень Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Важливим є використання категорії «систематична практика», що вказує на інституціоналізований характер порушень. Текст виконує не лише інформативну, але й аргументаційну функцію, спрямовану на делегітимацію позиції Москви. Окремо у тексті інтегрується рішення ЄСПЛ у систему інших міжнародних судових процесів. Згадується діяльність Міжнародного кримінального суду, який видав ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової, а також подальші рішення щодо Сергія Шойгу і Валерія Герасимова (Jędrysiak, 2024, June, 26).

У наступній публікації *Марцін Єндрисяк (Marcin Jędrysiak)* продовжує вивчати питання створення міжнародного правового механізму для документування і переслідування злочинів агресії, скоєних Російською Федерацією проти України, звертаючи увагу на прогалини у міжнародному кримінальному праві пише про створення Спеціального трибуналу щодо розслідування злочину агресії проти України, та який має на меті притягнення до відповідальності осіб, винних у російській інтервенції. Автор підкреслює, що Трибунал створили у рамках Ради Європи, з міжнародним мандатом і можливістю судити заочно. Основна мета Трибуналу – документування та переслідування злочину агресії. Наголошується, що створення суду є безпрецедентним у міжнародній практиці позаяк уперше трибунал розгортає роботу під час самої агресії, що уможлиблює збір доказів у реальному часі конфлікту та започаткування процесів над конкретними особами, навіть за відсутності їхньої фізичної присутності.

У тексті підкреслюється стратегічне значення трибуналу для України оскільки створення інституції юридично закріплює факт скоєння Росією злочину агресії, надає підстави для вимог компенсації та репарацій, а також посилює наратив про кримінальний характер російського вторгнення. Водночас висвітлюються певні обмеження легітимності й ефективності трибуналу: відсутність участі ООН обмежує можливість притягнення до відповідальності чинних глав держав, а частина держав Глобального Півдня не підтримала ініціативу, що підкреслює політичну і правову складність реалізації рішень (Jędrysiak, 2025, May 12).

Ще один текст *Марціна Єндрисяка (Marcin Jędrysiak)* присвячений юридичним аспектам відповідальності Російської Федерації за злочини, скоєні на території України від 2014 р., і демонструє системний підхід до документування

та кваліфікації цих дій. Основний акцент робиться на рішенні Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який визнав РФ відповідальною за збиття пасажирського літака МН17 та численні порушення Європейської конвенції з прав людини на окупованих територіях. Суд підкреслив системний характер порушень, серед яких окремо виділяються напади на цивільні об'єкти, масові страти військовослужбовців та цивільного населення, катування, використання звалтування як інструменту війни, примусова праця, незаконні затримання та депортації, а також функціонування фільтраційних таборів.

Особливо важливо, що ЄСПЛ встановив юридичний зв'язок між діями Росії та так званими «Донецькою» та «Луганською народними республіками», визнавши їхні сили фактично органами РФ. Це дає підставу для прямої державної відповідальності Москви за дії сепаратистів та підтверджує концепцію контролю і фактичної участі держави в порушеннях прав людини. Рішення зобов'язує Росію звільнити незаконно затриманих осіб і повернути депортованих дітей їхнім батькам, що є прямим юридичним визнанням фактів злочинних дій, хоча питання компенсації залишено на розгляд спеціального Реєстру збитків при Раді Європи.

Рішення слугує правовою базою для України та приватних структур щодо вимог відшкодування збитків, включно з можливою конфіскацією заморожених російських активів за кордоном. Також це уможливує не лише документування фактів злочинів, але і створення передумов для потенційного притягнення Росії до відповідальності на різних міжнародних рівнях (Jeđrysiak, 2025).

Висновки. Публікації ЦСС переконливо демонструють системний характер злочинів, вчинених російськими окупантами в Україні у 2014 – 2025 рр. Ці злочини не є випадковими або побічними наслідками війни, а становлять складову частину державної політики, спрямованої на підриг української державності, деморалізацію населення та зміну соціально-демографічної структури окупованих територій.

Аналітика ЦСС поєднує емпіричний аналіз подій із правовою та політичною інтерпретацією, інтегруючи окремі факти у ширший контекст міжнародної відповідальності та трансформації міжнародного порядку. ЦСС надає значну увагу ідеологічному підґрунтя злочинів, демонструючи, що дегуманізація, історичний ревізійонізм і заперечення української державності є не просто риторичними прийомами, а ключовими елементами агресивної політики, які легітимують насильство та створюють умови для масових порушень прав людини.

Водночас аналітика ЦСС відіграє важливу роль у формуванні міжнародної політики відповідальності, сприяючи консолідації позицій Європейського Союзу, Ради Європи, НАТО та інших міжнародних інституцій щодо необхідності притягнення Росії до відповідальності за злочини в Україні. У цьому сенсі ЦСС робить внесок не лише у науковий дискурс, але й у практичну площину міжнародної безпеки та правопорядку.

У підсумку, публікації ЦСС становлять важливий комплекс інформації, який поєднує аналітичну глибину з практичною релевантністю і робить суттєвий внесок у розуміння природи сучасної війни, механізмів міжнародної відповідальності та перспектив відновлення міжнародного правопорядку. Їхнє подальше вивчення та використання у наукових і політичних процесах є важливою передумовою формування справедливого та стійкого миру в Європі.

Фінансування. Стаття публікується в рамках виконання гранту Президента України докторам наук (до 45 років включно) для проведення наукових досліджень і розробок, наданого Національним фондом досліджень України (Розпорядження

Президента України від 27.11.2025 року № 131/2025-рп) на тему: «Війна Росії проти України: геноцидні практики» (реєстраційний номер 2025.02/0022).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бойчук, А., Ільницька, Н. (2023). Матеріали до історії сучасної російсько-української війни на сторінках «Східноєвропейського історичного вісника» (2016 – 2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 26–46. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084>

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук, 72(1)*, 52–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія, 13/55*, 47–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>

Галів, М., Ільницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба, 12*, 75–96. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2024-12-75-96>

Дрогомирецький, Б. (2022). Сучасна гібридно-інформаційна війна: історіографічний вимір. *Актуальні питання гуманітарних наук, 48, т. 1*, 11–17. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-2>

Задорожний, Н., Бойчук, А. (2023). Проблематика сучасної російсько-української війни на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 108–140. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181>.

Ільницький, В. (2025). Організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Вісь Європи, 6*, 197–214. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326258>

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал, 5*, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.12>

Ільницький, В., Царик, Р. (2024а). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014

– 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116>

Льницький, В., Царик, Р. (2024b). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-2-1>

Льницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального нарративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.23>

Медвідь, О. В. (2022). Польська преса про початок українсько-російської війни: за матеріалами газети «Wyborcza.pl» (квітень-серпень 2014). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 599–603.

Офіцинський, Ю. (2018). Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Ужгород: РІК-У.

Офіцинський, Ю., Гриник, Л. (2023). Війна Росії проти України в дисертаційних дослідженнях українських науковців (2019–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 234–263. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186>

Плохій, С. (2023). Російсько-українська війна: повернення історії. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля.

Якубова, Л. (2023). До свободи кризь вогонь: Україна проти рашизму. Київ : «Кліо». 432 с.

Bilichak, O., Huz, A. (2024). Hybrid war as an tool of foreign policy of the Russian Federation: the Ukrainian dimension (1991 – 2023). *Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 30, 162–178. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299897>

Chawryło, K. (2025, June, 30). Severing the head of the Hydra. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2025-06-30/severing-head-hydra>

Czeszejko-Sochacka, K. (2023). Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę a kwestia odpowiedzialności karnej jednostki criminal liability of an individual from the perspective of the russian-ukrainian military conflict. *Roczniki nauk społecznych*, 15 (51), 2, 147–167. DOI: <https://doi.org/10.18290/rns23511.1>

Domańska, M., Wiśniewska, I., Źochowski, P. (2023, October 11). *W imadle ruskiego miru. Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji* [In the grip of the Russian world. Occupied Ukrainian regions one year after annexation]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-10-11/w-imadle-ruskiego-miru-okupowane-regiony-ukrainy-rok-po>

Ilnytskyi, V., Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344>

Iwański, T. (2017, April 5). *Stabilny kryzys. Gospodarka Ukrainy trzy lata po Majdanie* [Stable crisis: Ukraine's economy three years after Maidan]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-04-05/stabilny-kryzys-gospodarka-ukrainy-trzy-lata-po-majdanie>

Jasiecki, K. (2025). Rosyjska agresja na Ukrainę: Nowe stosunki władzy w zglobalizowanym świecie. *Stosunki międzynarodowe*, 53 (2), 7–32. DOI: <https://doi.org/10.35757/STP.2025.53.2.01>

Jędrysiak, M. (2024, June, 26). The European Court of Human Rights: Russia is guilty of violations in occupied Crimea. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-06-26/european-court-human-rights-russia-guilty-violations-occupied-crimea>

Jędrysiak, M. (07.11.2025). *Europejski Trybunał Praw Człowieka: Rosja winna zestrzelenia samolotu MH17...* [Analiza decyzji ETPCz dotyczącej naruszeń praw i IHL przez Rosję]. OSW Analizy. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-07-11/europejski-trybunal-praw-czlowieka-rosja-winna-zestrzelenia-samolotu>

Jędrysiak, M. (2023, December 12). *Osądzić Rosję. Ukraińskie starania na rzecz utworzenia trybunału ds. zbrodni agresji* [Putting Russia on trial: Ukrainian efforts to establish a tribunal for crimes of aggression]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-12-12/osadzić-rosję-ukraińskie-starania-na-rzecz-utworzenia>

Jędrysiak, M. (2025, May 12). *Consent to establishing the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*. OSW Analyses. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-05-12/consent-to-establishing-special-tribunal-crime-aggression-against>

Khmilevska, P. (2023). Russia's War Crimes: Justice and Responsibility. *Polityka i Społeczeństwo*, 21(4), 223–235.

Konończuk, W. (2023, February 28). *Imperialny maksymalizm Rosji kontra upór Ukrainy*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-28/imperialny-maksymalizm-rosji-kontra-upor-ukrainy>

Kranz, J. (2022). Russian Crimes in Ukraine: Between Guilt and Responsibility. *Polish Yearbook of International Law, XLII*, 33–53.

Kravets, N., Barvinenko, V. (2024). Civil society of Ukraine during the years of the Russo-Ukrainian war: challenges, value orientations (2014 – 2024). *Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 30, 200–210. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299905>

Marszewski, M., Olszański, T. A. (2021, April 20). *Przystosować się, by przetrwać: Tatarzy Krymscy siedem lat po aneksji Krymu*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-20/przystosowac-sie-przetrwac-tatarzy-krymscy-siedem-lat-po>

Masnenko, V., Telvak, Vitalii, Yanyshyn, B., Telvak, Viktoria. (2021). Identity transformation of the Ukrainian Donbas: from the “wild field” to Russian occupation. *Analele Universității din Craiova. Istorie, XXVI*, 2 (40), 101–114.

Matuszak, S., Iwański, T., Popławski, K., Wilk, A. (2023, September 7). *Drugi front. Stan i perspektywy gospodarki Ukrainy po półtora roku wojny* [Second front: State and perspectives of Ukraine's economy after one and a half years of war] (Raport OSW). <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2023-09-07/drugi-front>

Bartosiewicz, M., Chawryło, K., Domańska, M., Menkiszak, M., Rodkiewicz, W., Rudnik, F., Wilk, A., Wiśniewska, I., Żochowski, P. (2024). *Rosja po dwóch latach pełnoskalowej wojny. Krucha stabilność i narastająca agresywność*. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Rosja%20po%20dw%C3%B3ch%20latach%20pe%C5%82noskalowej%20wojny_net.pdf

Nieczypor, K. (2019, November 27). *Ciała obce. Samozwancze republiki na wschodzie Ukrainy*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-11-27/ciala-obce-samozwancze-republiki-na-wschodzie-ukrainy>

- Parafianowicz, Z.** (2022). *Śniadanie pachnie trupem. Ukraina na wojnie*. Poland: Mando, 2022. 304 s.
- Piechal, T.** (2015, June 17). *Republiki wojenne w Donbasie rok po wybuchu konfliktu*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-17/republiki-wojenne-w-donbasie-rok-po-wybuchu-konfliktu>
- Pokotylo, O., Nashyvochnikov, O.** (2021). Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 18, 210–218. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.18.226536>
- Rodkiewicz, W., Iwański, T.** (2023, November 16). *Długa wojna. Ukraina i Rosja po niepowodzeniu kontrofensywy*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-16/dluga-wojna-ukraina-i-rosja-po-niepowodzeniu-ukrainskiej>
- Telvak, V., & Ilnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281552>
- Topa, I.** (2024). Badanie i ściganie zbrodni międzynarodowych popełnionych w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie: perspektywa polskiego zaangażowania. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica*, 106, 211–222.
- Wilk, A., Domańska, M.** (2022, February, 24). Russia attacks Ukraine. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-02-24/russia-attacks-ukraine>
- Wilk, A.** (2018, November 28). *Rosyjski atak na ukraińskie jednostki na Morzu Czarnym – aspekty wojskowe*. OSW Analizy. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje?text=Rosyjski+atak+na+ukrai%C5%84skie+jednostki+na+Morzu+Czarnym>
- Wilk, A.** (2022, August 24). *Obrona totalna. Pół roku rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-08-24/obrona-totalna-pol-roku-rosyjskiej-agresji-przeciwko-ukrainie>
- Żochowski, P., Nieczypor, K.** (2022, June 28). *Pelzająca aneksja: Rosyjskie plany rozbioru Ukrainy*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-06-28/pelzajaca-aneksja-rosyjskie-plan-y-rozbioru-ukrainy>
- Żochowski, P.** (2022, April 15). *Terror, pacyfikacja, okupacja. Działania Rosji na zajętych terytoriach Ukrainy*. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-04-15/terror-pacyfikacja-okupacja-dzialania-rosji-na-zajetych>

REFERENCES

- Boichuk, A., & Ilnytska, N.** (2023). Materiały do historii suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Skhidnoevropeiskoho istorychnoho visnyka» (2016 – 2023) [Materials on the history of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the «Eastern European Historical Bulletin» (2016–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 13/55, 26–46. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084>
- Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R.** (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal “Nowa Europa Wschodnia” (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: [10.24919/2308-4863/72-1-7](https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7) [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Ilnytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs [The Nature of the Modern

Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istorii, 13/55*, 47–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilnytskiy, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba, 12*, 75–96. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2024-12-75-96> [in Ukrainian].

Drohomyrets'kiy, B. (2022). Suchasna hibrydno-informatsiina viina: istoriohrafichnyi vymir [Modern Hybrid-Information War: Historiographical Dimension]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 48(1)*, 11–17. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-2> [in Ukrainian].

Zadorozhnyi, N., & Boichuk, A. (2023). Problematyka suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Viiskovo-naukovoho visnyka» (2014 – 2022) [Issues of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the «Military-Scientific Bulletin» (2014 – 2022)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, 13/55*, 108–140. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181> [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V. (2025). Orhanizatsiini, normatyvni ta kontseptualni zasady polityky pam'iaty ukraïny shchodo suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Organizational, normative and conceptual principles of Ukraine's memory policy regarding the modern Russian-Ukrainian war]. *Axis Europae, 6*, 197–214. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326258> [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, 13/55*, 162–177. [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 5*, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of “The British Army Review” (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, Spetsvypusk, 130–146*. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.12> [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannia istoryko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the historical and memorial narrative of the modern Russian-Ukrainian war]. *Ukrainski istorychni studii, 17(59)*, 212–223. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.23> [in Ukrainian].

Ilnytskiy, V., & Tsaryk, R. (2024a). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pam'iaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii istorychni nauky, 2*, 105–116. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116>

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024b). Piznavalno-informatsiini ta vykhovni zakhody shchodo ushanuvannia pamiati uchastykiv i zhertv rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 81 (2), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-2-1>

Medvid, O. V. (2022). Polska presa pro pochatok ukrainsko-rosiiskoi viiny: za materialamy hazety «Wyborcza.pl» (kviten-serpen 2014) [Polish press about the beginning of the Ukrainian-Russian war: based on materials from the newspaper «Wyborcza.pl» (April-August 2014)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 599–603. [in Ukrainian]

Ofitsynskyi, Yu. (2018). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina (za materialamy hazety «The New York Times» 2013 – 2017 rokiv)* [Modern Russian-Ukrainian war (based on materials from the newspaper «The New York Times» 2013 – 2017)]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian]

Ofitsynskyi, Yu., & Hrynyk, L. (2023). Viina Rosii proty Ukrainy v dysertatsiynakh doslidzheniakh ukrainskykh naukovtsiv (2019 – 2023) [Russia’s War Against Ukraine in Dissertation Research of Ukrainian Scientists (2019 – 2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 13/55, 234–263. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186> [in Ukrainian]

Plokhii, S. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii* [The Russian-Ukrainian War: The Return of History]. Kharkiv : Klub Simeinoho Dozwillia. [in Ukrainian]

Yakubova, L. (2023). *Do svobody kriz vohon: Ukraina proty rashyzmu* [To Freedom Through Fire: Ukraine Against Racism]. Kyiv : «Klio». 432 s. [in Ukrainian]

Bilichak, O., & Huz, A. (2024). Hybrid war as an tool of foreign policy of the Russian Federation: the Ukrainian dimension (1991 – 2023). *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 30, 162–178. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299897> [in English]

Chawryło, K. (2025, June, 30). Severing the head of the Hydra. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2025-06-30/severing-head-hydra> [in English]

Czeszejko-Sochacka, K. (2023). Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę a kwestia odpowiedzialności karnej jednostki criminal liability of an individual from the perspective of the russian-ukrainian military conflict [Criminal Liability of an Individual From the Perspective of the Russian-Ukrainian Military Conflict]. *Roczniki nauk społecznych*, 15 (51), 2, 147–167. DOI: <https://doi.org/10.18290/rns23511.1> [in Polish]

Domańska, M., Wiśniewska, I., & Żochowski, P. (2023, October 11). *W imadle ruskiego miru. Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji* [In the grip of the Russian world. Occupied Ukrainian regions one year after annexation]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-10-11/w-imadle-ruskiego-miru-okupowane-regiony-ukrainy-rok-po> [in Polish]

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344> [in English]

Iwański, T. (2017, April 5). *Stabilny kryzys. Gospodarka Ukrainy trzy lata po Majdanie* [Stable crisis: Ukraine’s economy three years after Maidan]. OSW Komentarze.

<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-04-05/stabilny-kryzys-gospodarka-ukrainy-trzy-lata-po-majdanie> [in Polish]

Jasiecki, K. (2025). Rosyjska agresja na Ukrainę: Nowe stosunki władzy w zglobalizowanym świecie. *Stosunki międzynarodowe*, 53 (2), 7–32. DOI: <https://doi.org/10.35757/STP.2025.53.2.01> [in Polish]

Jędrysiak, M. (2024, June, 26). The European Court of Human Rights: Russia is guilty of violations in occupied Crimea. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-06-26/european-court-human-rights-russia-guilty-violations-occupied-crimea> [in English]

Jędrysiak, M. (07.11.2025). *Europejski Trybunał Praw Człowieka: Rosja winna zestrzelenia samolotu MH17...* [Analiza decyzji ETPCz dotyczącej naruszeń praw i IHL przez Rosję]. OSW Analizy. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-07-11/europejski-trybunal-praw-czlowieka-rosja-winna-zestrzelenia-samolotu> [in Polish]

Jędrysiak, M. (2023, December 12). *Osądzić Rosję. Ukraińskie starania na rzecz utworzenia trybunału ds. zbrodni agresji* [Putting Russia on trial: Ukrainian efforts to establish a tribunal for crimes of aggression]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-12-12/osadzić-rosję-ukraińskie-starania-na-rzecz-utworzenia> [in Polish]

Jędrysiak, M. (2025, May 12). *Consent to establishing the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*. OSW Analyses. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-05-12/consent-to-establishing-special-tribunal-crime-aggression-against> [in English]

Khmilewska, P. (2023). Russia's War Crimes: Justice and Responsibility. *Polityka i Społeczeństwo*, 21(4), 223–235. [in English]

Konończuk, W. (2023, February 28). *Imperialny maksymalizm Rosji kontra upór Ukrainy* [Russia's imperial maximalism vs Ukraine's defiance]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-28/imperialny-maksymalizm-rosji-kontra-upor-ukrainy> [in Polish]

Kranz, J. (2022). Russian Crimes in Ukraine: Between Guilt and Responsibility. *Polish Yearbook of International Law*, XLII, 33–53. [in English]

Kravets, N., & Barvinenko, V. (2024). Civil society of Ukraine during the years of the Russo-Ukrainian war: challenges, value orientations (2014 – 2024). *Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 30, 200–210. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299905> [in English]

Marszewski, M., & Olszański, T. A. (2021, April 20). *Przystosować się, by przetrwać: Tatarzy Krymscy siedem lat po aneksji Krymu* [Adapt to survive: Crimean Tatars seven years after the annexation]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-20/przystosowac-sie-przetrwac-tatarzy-krymscy-siedem-lat-po> [in Polish]

Masnenko, V., Telvak, Vitalii, Yanyshyn, B., & Telvak, Viktoria. (2021). Identity transformation of the Ukrainian Donbas: from the “wild field” to Russian occupation. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, XXVI, 2 (40), 101–114. [in English]

Matuszak, S., Iwański, T., Popławski, K., & Wilk, A. (2023, September 7). *Drugi front. Stan i perspektywy gospodarki Ukrainy po półtora roku wojny* [Second front: State and perspectives of Ukraine's economy after one and a half years of war] (Raport OSW). <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2023-09-07/drugi-front> [in Polish]

Bartosiewicz, M., Chawryło, K., Domańska, M., Menkiszak, M., Rodkiewicz, W., Rudnik, F., Wilk, A., Wiśniewska, I., & Żochowski, P. (2024). *Rosja po dwóch latach pełnoskalowej wojny. Krucha stabilność i narastająca agresywność* [Russia after two years of full-scale war. Fragile stability and growing aggressiveness.]. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Rosja%20po%20dw%C3%B3ch%20latach%20pe%C5%82noskalowej%20wojny_net.pdf [in Polish]

Nieczypor, K. (2019, November 27). *Ciała obce. Samozwańcze republiki na wschodzie Ukrainy* [Foreign bodies: Self-proclaimed republics in eastern Ukraine]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-11-27/ciala-obce-samozwancze-republiki-na-wschodzie-ukrainy> [in Polish]

Parafianowicz, Z. (2022). *Śniadanie pachnie trupem. Ukraina na wojnie* [Breakfast smells like a corpse. Ukraine is at war.]. Poland: Mando, 2022. 304 s. [in Polish]

Piechal, T. (2015, June 17). *Republiki wojenne w Donbasie rok po wybuchu konfliktu* [War republics in Donbas one year after the outbreak of conflict]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-17/republiki-wojenne-w-donbasie-rok-po-wybuchu-konfliktu> [in Polish]

Pokotylo, O., & Nashyvochnikov, O. (2021). Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 18, 210–218. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.18.226536> [in English]

Rodkiewicz, W., & Iwański, T. (2023, November 16). *Długa wojna. Ukraina i Rosja po niepowodzeniu kontrofensywy* [Long war: Ukraine and Russia after the failed counteroffensive]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-11-16/dluga-wojna-ukraina-i-rosja-po-niepowodzeniu-ukrainskiej> [in Polish]

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281552> [in English].

Topa, I. (2024). Badanie i ściganie zbrodni międzynarodowych popełnionych w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie: perspektywa polskiego zaangażowania [Investigating and Prosecuting International Crimes Committed in Connection with Russian Aggression Against Ukraine: A Perspective on Polish Involvement]. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica*, 106, 211–222. [in Polish]

Wilk, A., & Domańska, M. (2022, February, 24). Russia attacks Ukraine. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-02-24/russia-attacks-ukraine> [in English]

Wilk, A. (2018, November 28). *Rosyjski atak na ukraińskie jednostki na Morzu Czarnym – aspekty wojskowe* [Russian attack on Ukrainian units in the Black Sea – military aspects]. OSW Analizy. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje?text=Rosyjski+atak+na+ukrai%C5%84skie+jednostki+na+Morzu+Czarnym> [in Polish]

Wilk, A. (2022, August 24). *Obrona totalna. Pół roku rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie* [Total defence: Half a year of Russian aggression against Ukraine]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-08-24/obrona-totalna-pol-roku-rosyjskiej-agresji-przeciwko-ukrainie> [in Polish]

Żochowski, P., & Nieczypor, K. (2022, June 28). *Pełzająca aneksja: Rosyjskie plany rozbioru Ukrainy* [Creeping annexation: Russian plans for partitioning Ukraine]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-06-28/pelzajaca-aneksja-rosyjskie-plan-y-rozbioru-ukrainy> [in Polish]

Żochowski, P. (2022, April 15). *Terror, pacyfikacja, okupacja. Działania Rosji na zajętych terytoriach Ukrainy* [Terror, pacification, occupation: Russian actions in occupied Ukrainian territories]. OSW Komentarze. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-04-15/terror-pacyfikacja-okupacja-dzialania-rosji-na-zajetych> [in Polish]

Стаття надійшла до редакції 12 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 327(477:061.1ЄС):355.4(470:477):070(438)
DOI 10.69550/3041-1467.9.357791

Оксана МЕДВІДЬ

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана вул. Лесі Українки, 46,
м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: 0009-0002-7188-3747

ResearcherID: PMR-1659-2026

Scopus-Author ID: 59303760800

Oksana MEDVID'

PhD (History), Associate Professor of Department of Ukraine's History, Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine,
postal code 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Медвідь, О. (2026). Питання вступу України до Європейського Союзу в умовах російсько-української війни в польській пресі: за матеріалами газети «Wyborcza.pl». *Axis Europae, Special Issue 2*, 110–121. doi: 10.69550/3041-1467.9.357791

Bibliographic Description of the Article: Medvid', O. (2026). Pytannia vstupu Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny v polskii presi: za materialamy hazety «Wyborcza.pl» [Ukraine's accession to the European Union in the conditions of the russian-ukrainian war in the polish press: based on materials from the newspaper «Wyborcza.pl»]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 110–121. doi: 10.69550/3041-1467.9.357791 [in Ukrainian].

**ПИТАННЯ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
В ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «WYBORCZA.PL»**

Анотація. Пропонована стаття присвячена аналізу публікацій в польській газеті «Wyborcza.pl» щодо вступу України в ЄС в умовах російсько-української війни. **Мета статті** – висвітлення питання вступу України до Європейського Союзу в умовах російсько-української війни на сторінках газети «Wyborcza.pl». **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше аналізуються публікації в польській газеті «Wyborcza.pl» щодо вступу України в ЄС в умовах російсько-української війни. **Висновки.** Аналіз публікацій у польській газеті «Wyborcza.pl» свідчить про значну увагу видання до проблеми європейської інтеграції України. Польські журналісти розглядають вступ України до Європейського Союзу як важливий геополітичний процес, який може

суттєво змінити політичну ситуацію в Європі. У публікаціях газети підкреслюється, що інтеграція України до європейських структур є важливим фактором зміцнення безпеки на континенті. Водночас у польській пресі активно обговорюються політичні, економічні та соціальні виклики, пов'язані з розширенням Європейського Союзу. Публікації в «Wyborcza.pl» звертають увагу на те, що інтеграція України може суттєво вплинути на бюджет ЄС, оскільки країна потребує значних фінансових ресурсів для відбудови економіки після війни. Польські аналітики також наголошують на важливості проведення внутрішніх реформ в Україні. Йдеться насамперед про боротьбу з корупцією, реформу судової системи та модернізацію державного управління. Саме ці фактори часто розглядаються ключовими умовами для подальшого просування України на шляху до членства в Європейському Союзі. Водночас деякі дослідники підкреслюють, що інтеграція України до ЄС може мати позитивні економічні наслідки як для України, так і для держав-членів Європейського Союзу. Досвід країн Центрально-Східної Європи показує, що членство в ЄС може сприяти збільшенню іноземних інвестицій, розвитку експорту та модернізації економіки. Публікації на сторінках «Wyborcza.pl» відіграють важливу роль у формуванні суспільного дискурсу щодо вступу України до Європейського Союзу та сприяють глибшому розумінню політичних і економічних аспектів цього процесу.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, російсько-українська війна, європейська інтеграція, газета «Wyborcza.pl».

UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE POLISH PRESS: BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPER «WYBORCZA.PL»

Abstract. The proposed article is devoted to the analysis of publications in the Polish newspaper *Wyborcza.pl* concerning Ukraine's accession to the European Union in the context of the Russian-Ukrainian war. **The purpose of the article** is to highlight the issue of Ukraine's accession to the European Union during the Russian-Ukrainian war as reflected in the pages of the newspaper *Wyborcza.pl*. **The research methodology** is based on generally accepted principles of scientific inquiry, objectivity and historicism, as well as on the methods of external and internal source criticism. **The scientific novelty** of the study lies in the fact that it is the first attempt to analyze publications in the Polish newspaper «*Wyborcza.pl*» regarding Ukraine's accession to the EU in the context of the Russian-Ukrainian war. **Conclusions.** The analysis of publications in the Polish newspaper *Wyborcza.pl* demonstrates the considerable attention the publication pays to the issue of Ukraine's European integration. Polish journalists view Ukraine's accession to the European Union as an important geopolitical process that could significantly change the political situation in Europe. The newspaper's publications emphasize that Ukraine's integration into European structures is an important factor in strengthening security on the continent. At the same time, the Polish press actively discusses political, economic and social challenges related to the enlargement of the European Union. Publications in «*Wyborcza.pl*» point out that Ukraine's integration may significantly affect the EU budget, since the country requires substantial financial resources for economic reconstruction after the war. Polish analysts also emphasize the importance of implementing internal reforms in Ukraine. This primarily concerns combating corruption, reforming the judicial system, and modernizing public administration. These factors are often considered key conditions for Ukraine's further progress toward membership in the

European Union. At the same time, some researchers underline that Ukraine's integration into the EU may have positive economic consequences both for Ukraine and for the member states of the European Union. The experience of the countries of Central and Eastern Europe shows that EU membership can contribute to increased foreign investment, export growth and economic modernization. Publications in «Wyborcza.pl» play an important role in shaping public discourse on Ukraine's accession to the European Union and contribute to a deeper understanding of the political and economic aspects of this process.

Keywords: *European Union, Ukraine, Russian-Ukrainian war, European integration, newspaper «Wyborcza.pl».*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. стало переломним моментом для європейської політики безпеки та розширення Європейського Союзу. У нових геополітичних умовах питання інтеграції України до європейських структур набуло особливої актуальності. Уже 28 лютого 2022 р. Україна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі, а в червні 2022 р. отримала статус країни-кандидата. Це рішення стало одним із найважливіших політичних кроків Європейського Союзу у відповідь на російську агресію.

Процес інтеграції України до ЄС супроводжується значними політичними, економічними та інституційними викликами. Серед них – необхідність проведення масштабних реформ, складність процедури розширення ЄС, різні позиції держав-членів щодо перспектив інтеграції України та вплив війни на переговорний процес. Важливу роль у формуванні суспільної думки щодо цих питань відіграють засоби масової інформації.

Особливе значення має польська преса, оскільки Польща є одним із головних союзників України у Європі та активно підтримує її інтеграцію до Європейського Союзу. Польські медіа широко висвітлюють як політичні дебати щодо розширення ЄС, так і економічні та соціальні наслідки можливого вступу України.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти російсько-української війни становлять значний науковий інтерес для українських дослідників – істориків, соціологів, політологів. Погляди українських істориків на сутність сучасної російсько-української війни проаналізовано у праці М. Галіва та В. Ільницького (Галів, Ільницький, 2023). Питання періодизації цього воєнного конфлікту розглядають В. Ільницький та О. Куницька (Ільницький, Куницька, 2023). Вплив російської пропаганди на підготовку до збройної агресії Росії проти України висвітлено у роботах В. Ільницького, В. Старки та М. Галіва (Ільницький, Старка, Галів, 2022). Бачення президента російської федерації щодо ідеї «єдності українського та російського народів» досліджують В. Ільницький, М. Глібішук і В. Старка (Ільницький, Глібішук, Старка, 2022). Дослідження російсько-української війни, що здійснюються Варшавським Центром східних досліджень, охарактеризували В. Тельвак та В. Ільницький (Тельвак, Ільницький, 2023). Висвітлення початку широкомасштабних військових дій та соціально-гуманітарну кризу на окупованих територіях на сторінках польської преси вивчала О. Медвідь (Медвідь, 2022; Медвідь, 2024), М. Галів, М. Гранд, Р. Бойчин (Галів, Гранд, Бойчин, 2024).

Мета статті – проаналізувати висвітлення питання вступу України до Європейського Союзу в умовах російсько-української війни на сторінках газети «Wyborcza.pl».

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабної війни тема України стала однією з центральних у польських медіа. Газета «Wyborcza.pl» активно висвітлює перебіг війни, міжнародну підтримку України та її політичні відносини з Європейським Союзом.

У численних публікаціях журналісти підкреслюють, що російська агресія проти України привела до суттєвих змін у політиці Європейського Союзу. Зокрема зазначається, що війна змусила європейські держави переглянути підходи до безпеки та політики розширення ЄС. Деякі оглядачі стверджують, що «Після початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 р. інтеграція України до ЄС стала не лише політичним, а й стратегічним питанням для європейських країн» (Wieliński, 2022a; Sobczak, 2022; Pasewicz, 2022). Журналісти підкреслюють, що «війна прискорила дискусії щодо членства України, адже підтримка України стає гарантією стабільності у Центрально-Східній Європі» (Szabłowski, 2022; Wieliński, 2022b; Bielecki, 2022).

Важливо зазначити, що польська преса активно висвітлює рішення Європейського Союзу щодо початку переговорів про вступ України до ЄС. У матеріалах «Wyborcza.pl» наголошується, що рішення про відкриття переговорів є історичним кроком у відносинах між Україною та Європейським Союзом (Wieliński, 2022b).

Окрему увагу польські медіа відводять ролі політичних лідерів Європейського Союзу у підтримці України. У матеріалах газети часто цитуються заяви представників Європейського парламенту та Європейської комісії, які наголошують на важливості продовження реформ в Україні для наближення до європейських стандартів. На думку європейських політиків, переговори про вступ можуть стати важливим стимулом для подальшої модернізації української держави (Pasewicz, 2022).

Газета «Wyborcza.pl» відзначає, що інтеграція України має не лише політичний, але й економічний аспект. Серед основних викликів журналісти видання виділяють реформування правової системи, боротьбу з корупцією та забезпечення прозорості економічних процесів (Markowski, 2023; Czuchnowski, 2023; Wieliński, 2023). Автори підкреслюють, що без комплексного реформування ці аспекти можуть стати серйозною перешкодою на шляху до членства.

Реформи в енергетичній сфері та відновленні критичної інфраструктури після воєнних дій також займають важливе місце у медійному дискурсі (Czuchnowski, 2023; Sobczak, 2024; Pasewicz, 2024). Польські журналісти наголошують, що швидка імплементація європейських стандартів дозволяє Україні не тільки наблизитися до членства, але й зміцнити економічну та політичну стабільність (Wieliński, 2024; Bielecki, 2024).

Водночас у публікаціях констатується, що процес реформ має бути прозорим та підзвітним громадськості, щоб уникнути критики з боку європейських інституцій (Sobczak, 2024; Czuchnowski, 2024; Andrusieczko, 2024). Газета «Wyborcza.pl» детально аналізує вплив реформ на можливість відкриття офіційних переговорів про вступ України до ЄС, наголошуючи на важливості відповідності Копенгагенським критеріям (Wieliński, 2026; Pasewicz, 2026). У статтях газети «Wyborcza.pl» зазначається, що ці процеси потребують часу та політичної волі з боку як України, так і європейських партнерів.

Значну увагу польські медіа надають економічним наслідкам вступу України до Європейського Союзу. Однією з найбільш дискусійних тем є конкуренція в аграрному секторі. Відомо, що Україна – один із найбільших виробників сільськогосподарської

продукції в Європі. Саме тому польські фермери й аграрні організації висловлюють занепокоєння щодо можливих економічних наслідків розширення ЄС. (Wieliński, 2024)

Крім того, інтеграція України може суттєво вплинути на бюджет Європейського Союзу. Відбудова економіки України після війни потребуватиме значних фінансових ресурсів, що може спричинити перерозподіл структурних фондів ЄС (Pacewicz, 2024). У польській пресі також обговорюється можливий вплив інтеграції України на транспортний сектор, промисловість та енергетичну політику Європейського Союзу.

Польська преса зауважує, що Польща відіграє ключову роль у підтримці інтеграції України до ЄС. Це підкреслюють численні статті у газеті «Wyborcza.pl» (Bielecki, 2023; Wieliński, 2025; Pacewicz, 2025b). Польські журналісти описують політичну, гуманітарну та економічну допомогу, включаючи фінансову підтримку та постачання критично важливих ресурсів (Andrusieczko, 2023; Sobczak, 2025; Czuchnowski, 2025).

Особливої уваги в медіа надається гуманітарній складовій підтримки України, що демонструє солідарність Польщі з українським народом у складних умовах війни (Sobczak, 2022; Wieliński, 2024; Pacewicz, 2025c). Газета «Wyborcza.pl» відзначає, що Польща виступає не лише партнером України, а й посередником у діалозі між Києвом і Брюсселем, що є важливим фактором успішності інтеграції.

Газета «Wyborcza.pl» також підкреслює роль Центральної Європи у формуванні спільної позиції щодо України на рівні ЄС (Pacewicz, 2023; Wieliński, 2025; Czuchnowski, 2025). Статті наголошують на тому, що активна політика Польщі сприяє пришвидшенню переговорів та зміцненню політичної довіри між ЄС та Україною (Sobczak, 2025; Wieliński, 2025).

Польська преса наголошує, що країни Центральної Європи, зокрема Польща, відіграють ключову роль у підтримці України, включаючи політичну, гуманітарну й економічну допомогу (Bielecki, 2023; Andrusieczko, 2024; Wieliński, 2024). Автори відзначають, що без активної участі Польщі процес інтеграції міг би сповільнитися, а підтримка ЄС була б менш ефективною (Sobczak, 2024; Pacewicz, 2024; Czuchnowski, 2024).

Польські журналісти також аналізують політичні дискусії всередині Європейського Союзу щодо розширення. Деякі країни підтримують швидке просування переговорів з Україною, тоді як інші наголошують на необхідності поступового виконання усіх критеріїв членства. У публікаціях «Wyborcza.pl» підкреслюється, що процес інтеграції України до ЄС може тривати багато років, однак він має важливе символічне та політичне значення для всієї Європи

Польська преса детально висвітлює політичні дебати щодо перспектив членства України в ЄС. Основні теми включають оцінку реформ, критерії членства та темпи розширення (Sobczak, 2026; Czuchnowski, 2026; Pacewicz, 2026). Журналісти видання «Wyborcza.pl» підкреслюють, що дискусії часто поєднують політичний, економічний та безпековий аспекти, враховуючи вплив війни на Східному кордоні ЄС (Wieliński, 2026; Pacewicz, 2025).

У публікаціях щоденного видання «Wyborcza.pl» також аналізуються дипломатичні ініціативи європейських лідерів, спрямовані на підтримку України. Польські журналісти підкреслюють, що активна участь європейських держав у політичних переговорах та мирних ініціативах демонструє стратегічну важливість України для європейської політики безпеки

У статтях аналізуються різні точки зору політиків та експертів щодо можливості вступу України до 2030 р., зокрема, оцінюються ризики та потенційні переваги для Європейського Союзу (Sobczak, 2026; Czuchnowski, 2026; Wieliński, 2025a). Газета «Wyborcza.pl» висвітлює як скептичні, так і оптимістичні оцінки, демонструючи широкий спектр думок у польському суспільстві та серед європейських експертів.

Також обговорюються приклади конкретних рішень ЄС, спрямованих на підтримку України, включаючи фінансові пакети та дипломатичні ініціативи, які безпосередньо впливають на перспективи вступу країни (Pacewicz, 2025; Sobczak, 2025; Wieliński, 2025a).

Не оминула польська преса увагою реакцію українського суспільства на перспективу членства у Європейському Союзі. У багатьох матеріалах підкреслюється, що прагнення України до європейської інтеграції має глибоке історичне та культурне підґрунтя. На думку журналістів, для багатьох українців вступ до ЄС символізує повернення до європейської цивілізаційної спільноти.

Висновки. Аналіз публікацій у польській газеті «Wyborcza.pl» свідчить про значну увагу видання до проблеми європейської інтеграції України. Польські журналісти розглядають вступ України до Європейського Союзу як важливий геополітичний процес, який може суттєво змінити політичну ситуацію в Європі. У публікаціях газети підкреслюється, що інтеграція України до європейських структур є важливим фактором зміцнення безпеки на континенті. Водночас у польській пресі активно обговорюються політичні, економічні та соціальні виклики, пов'язані з розширенням Європейського Союзу. Публікації в «Wyborcza.pl» звертають увагу на те, що інтеграція України може суттєво вплинути на бюджет ЄС, оскільки країна потребує значних фінансових ресурсів для відбудови економіки після війни. Польські аналітики також наголошують на важливості проведення внутрішніх реформ в Україні. Йдеться насамперед про боротьбу з корупцією, реформу судової системи та модернізацію державного управління. Саме ці фактори часто розглядаються як ключові умови для подальшого просування України на шляху до членства в Європейському Союзі. Водночас деякі дослідники підкреслюють, що інтеграція України до ЄС може мати позитивні економічні наслідки як для неї, так і для держав-членів Європейського Союзу. Досвід країн Центрально-Східної Європи показує, що членство в ЄС може сприяти збільшенню іноземних інвестицій, розвитку експорту та модернізації економіки. Публікації на сторінках «Wyborcza.pl» відіграють важливу роль у формуванні суспільного дискурсу щодо вступу України до Європейського Союзу та сприяють глибшому розумінню політичних і економічних аспектів цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Andrusieczko, P. (2024). Węgry i Ukraina w kontekście polityki UE. *Gazeta Wyborcza*, 2 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Orban+Ukraina+UE>

Bielecki, T. (2023a). Orbán pęł. Sukces Ukrainy na szczycie UE. *Gazeta Wyborcza*, 14 grudnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?autor=Tomasz>

Bielecki, T. (2023b). Ukraina bliżej rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z UE. *Gazeta Wyborcza*, 21 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=Ukrai%C5%84cy+w+Unii>

Bielecki, T. (2024). UE uzgodniła 50 mld euro pomocy dla Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 1 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?autor=Tomasz+Bielecki>

- Bielecki, T.** (2026). Polska w UE wobec wyzwań integracyjnych Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Polska+w+UE+Ukraina>
- Czarnecki, M.** (2024). UE rozpocznie negocjacje akcesyjne z Ukrainą. *Gazeta Wyborcza*, 22 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=Ukraina>
- Czuchnowski, W.** (2023a). Debata o rozszerzeniu UE. *Gazeta Wyborcza*, 21 listopada. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Debata+o+rozszerzeniu+UE>
- Czuchnowski, W.** (2023b). Polityka rozszerzenia UE. *Gazeta Wyborcza*, 10 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Polityka+rozszerzenia+UE>
- Czuchnowski, W.** (2024). Unia Europejska rozpoczyna rozmowy z Ukrainą. *Gazeta Wyborcza*, 20 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=rozmowy+UE+z+Ukraina>
- Czuchnowski, W.** (2025). Debata o przyszłości rozszerzenia Unii Europejskiej. *Gazeta Wyborcza*, 19 września. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+rozszerzenia+UE>
- Czuchnowski, W.** (2026). Europa wobec przyszłego członkostwa Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 20 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=cz%C5%82onkostwo+Ukraina+UE>
- Czuchnowski, W.** (2026b). Europejska debata o rozszerzeniu UE. *Gazeta Wyborcza*. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=debata+rozszerzenie+UE>
- Markowski, R.** (2023). Rozszerzenie UE po wojnie w Ukrainie. *Gazeta Wyborcza*, 14 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Rozszerzenie+UE+po+wojnie+w+Ukrainie>
- Medvid, O.** (2022). Polish press about the beginning of the ukrainian-russian war: according to the newspaper «Wyborcza.pl» (april – august 2014). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, (pp. 599–603). Riga, Latvia: «Baltija Publishing».
- Медвідь, О.** (2024). Соціально-гуманітарна проблема на окупованих російськими військами українських територіях (за матеріалами газети «WYBORCZA.PL»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 77–83. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.6>
- Paciewicz, P.** (2022). Czy Unia Europejska jest gotowa na Ukrainę? *Gazeta Wyborcza*, 18 sierpnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Czy+Unia+Europejska+jest+gotowa+na+Ukrain%C4%99>
- Paciewicz, P.** (2023). Integracja Ukrainy z Europą. *Gazeta Wyborcza*, 3 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Integracja+Ukrainy+z+Europ%C4%85>
- Paciewicz, P.** (2024a). Droga Ukrainy do UE. *Gazeta Wyborcza*, 17 stycznia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Droga+Ukrainy+do+UE>
- Paciewicz, P.** (2024b). Odbudowa Ukrainy a przyszłość Europy. *Gazeta Wyborcza*, 5 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Odbudowa+Ukrainy+a+przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+Europa>
- Paciewicz, P.** (2025a). Europa Środkowa wobec integracji Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 7 lipca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Europa+%C5%9Arodkowa+integracji+Ukrainy>
- Paciewicz, P.** (2025b). Europa wobec rozszerzenia: czy Ukraina jest gotowa na członkostwo? *Gazeta Wyborcza*, 3 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Euro+pa+wobec+rozszerzenia+Ukrainy>

Pacewicz, P. (2025c). Ukraina na drodze do Unii Europejskiej. *Gazeta Wyborcza*, 28 listopada. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+na+drodze+do+UE>

Pacewicz, P. (2026). Integracja Ukrainy z UE – wyzwania polityczne. *Gazeta Wyborcza*, 3 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=integracja+Ukrainy+UE>

Sobczak, A. (2024). Negocjacje akcesyjne Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 12 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Negocjacje+akcesyjne+Ukrainy>

Sobczak, A. (2025a). Czy Ukraina spełni kryteria członkostwa w UE? *Gazeta Wyborcza*, 25 sierpnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=kryteria+cz%C5%82onk+ostwa+UE+Ukraina>

Sobczak, A. (2025b). Reformy w Ukrainie a negocjacje z UE. *Gazeta Wyborcza*, 18 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=reformy+Ukrainy+UE>

Sobczak, A. (2026). Czy Ukraina stanie się członkiem UE przed 2030 rokiem? *Gazeta Wyborcza*, 5 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+2030+UE>

Szablowski, W. (2022). Ukraina w drodze do UE. *Gazeta Wyborcza*, 2022, 12 lipca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+w+drodze+do+UE>

Telvak, V., Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

Wieliński, B. (2022a). Dlaczego Europa musi przyjąć Ukrainę do UE. *Gazeta Wyborcza*, 25 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=dlaaczego+europa+musi+przyjac+ukraine+do+ue>

Wieliński, B. (2022b). Europa wobec Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 15 września. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Europa+wobec+Ukrainy>

Wieliński, B. (2023). Integracja Ukrainy z UE – największe wyzwanie dla Europy. *Gazeta Wyborcza*, 20 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Integracja+Ukrainy+z+UE>

Wieliński, B. (2024 b). Ukraina i przyszłość Europy. *Gazeta Wyborcza*, 19 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+i+przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+Europy>

Wieliński, B. (2024). Spór o ukraińskie zboże w UE. *Gazeta Wyborcza*, 20 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Sp%C3%B3r+o+ukrai%C5%84skie+zbo%C5%BCe+w+UE>

Wieliński, B. (2025a). Polska i Ukraina w nowej Europie. *Gazeta Wyborcza*, 10 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Polska+i+Ukraina+w+nowej+Europie>

Wieliński, B. (2025b). Wojna w Ukrainie zmienia politykę Europy. *Gazeta Wyborcza*, 14 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=wojna+Ukraina+polityka+UE>

Wieliński, B. (2026). Nowy etap negocjacji UE z Ukrainą. *Gazeta Wyborcza*, 18 stycznia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=negocjacje+UE+Ukraina>

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1), 52–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>

Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.

Ільницький, В., Глібіщук, М., Старка, В. (2022). Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 53 (1), 12–21.

Ільницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>

Ільницький, В., Старка, В., & Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043

REFERENCES

Andrusieczko, P. (2024). Węgry i Ukraina w kontekście polityki UE [Hungary and Ukraine in the context of EU policy]. *Gazeta Wyborcza*, 2 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Orban+Ukraina+UE> [in Polish].

Bielecki, T. (2023a). Orbán pękł. Sukces Ukrainy na szczycie UE [Orbán Cracked. Ukraine's Success at the EU Summit]. *Gazeta Wyborcza*, 14 grudnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?autor=Tomasz> [in Polish].

Bielecki, T. (2023b). Ukraina bliżej rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z UE [Ukraine closer to starting accession negotiations with the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 21 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=Ukrai%C5%84cy+w+Unii> [in Polish].

Bielecki, T. (2024). UE uzgodniła 50 mld euro pomocy dla Ukrainy [The EU has agreed on €50 billion in aid for Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 1 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?autor=Tomasz+Bielecki> [in Polish].

Bielecki, T. (2026). Polska w UE wobec wyzwań integracyjnych Ukrainy [Poland in the EU and Ukraine's integration challenges]. *Gazeta Wyborcza*, 11 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Polska+w+UE+Ukraina> [in Polish].

Czarnecki, M. (2024). UE rozpocznie negocjacje akcesyjne z Ukrainą [The EU will start accession negotiations with Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 22 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=Ukraina> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2023a). Debata o rozszerzeniu UE [Debate on EU enlargement]. *Gazeta Wyborcza*, 21 listopada. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Debata+o+rozszerzeniu+UE> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2023b). Polityka rozszerzenia UE [EU enlargement policy]. *Gazeta Wyborcza*, 10 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Polityka+rozszerzenia+UE> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2024). Unia Europejska rozpoczyna rozmowy z Ukrainą [The European Union begins talks with Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 20 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=rozmowy+UE+z+Ukraina> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2025). Debata o przyszłości rozszerzenia Unii Europejskiej [Debate on the future of European Union enlargement]. *Gazeta Wyborcza*, 19 września. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+rozszerzenia+UE> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2026). Europa wobec przyszłego członkostwa Ukrainy [Europe and Ukraine's future membership]. *Gazeta Wyborcza*, 20 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=cz%C5%82onkostwo+Ukraina+UE> [in Polish].

Czuchnowski, W. (2026b). Europejska debata o rozszerzeniu UE [European debate on EU enlargement]. *Gazeta Wyborcza*, 20 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=debata+rozszerzenie+UE> [in Polish].

Markowski, R. (2023). Rozszerzenie UE po wojnie w Ukrainie [EU enlargement after the war in Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 14 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Rozszerzenie+UE+po+wojnie+w+Ukrainie> [in Polish].

Medvid, O. (2022). Polish press about the beginning of the ukrainian-russian war: according to the newspaper «Wyborcza.pl» (april – august 2014) [Polish press about the beginning of the Ukrainian-Russian war: according to the newspaper «Wyborcza.pl» (april – august 2014)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*, (pp. 599–603). Riga, Latvia: «Baltija Publishing». [in Ukrainian].

Medvid, O. (2024). Sotsialno-humanitarna problema na okupovanykh rosiiskymy viiskamy ukrainiskykh terytoriiakh (za materialamy hazety «WYBORCZA.PL») [Socio-humanitarian problems on the territory of Russia (source: «WYBORCZA.PL»)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya Istorii. 2024 Spetsvypusk*, 77–83. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.6> [in Ukrainian].

Pacewicz, P. (2022). Czy Unia Europejska jest gotowa na Ukrainę? [Is the European Union ready for Ukraine?]. *Gazeta Wyborcza*, 18 sierpnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Czy+Unia+Europejska+jest+gotowa+na+Ukrain%C4%99> [in Polish].

Pacewicz, P. (2023). Integracja Ukrainy z Europą [Integration of Ukraine with Europe]. *Gazeta Wyborcza*, 3 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Integracja+Ukrainy+z+Europ%C4%85> [in Polish].

Pacewicz, P. (2024a). Droga Ukrainy do UE [Ukraine's path to the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 17 stycznia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Droga+Ukrainy+do+UE> [in Polish].

Pacewicz, P. (2024b). Odbudowa Ukrainy a przyszłość Europy [The reconstruction of Ukraine and the future of Europe]. *Gazeta Wyborcza*, 5 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Odbudowa+Ukrainy+a+przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+Europy> [in Polish].

Pacewicz, P. (2025a). Europa Środkowa wobec integracji Ukrainy [Central Europe and the integration of Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 7 lipca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Europa+%C5%9Arodkowa+integracji+Ukrainy> [in Polish].

Pacewicz, P. (2025b). Europa wobec rozszerzenia: czy Ukraina jest gotowa na członkostwo? [Europe and enlargement: is Ukraine ready for membership?]. *Gazeta Wyborcza*, 3 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Europa+wobec+rozszerzenia+Ukrainy> [in Polish].

Pacewicz, P. (2025c). Ukraina na drodze do Unii Europejskiej [Ukraine on the road to the European Union]. *Gazeta Wyborcza*, 28 listopada. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+na+drodze+do+UE> [in Polish].

Pacewicz, P. (2026). Integracja Ukrainy z UE – wyzwania polityczne [Integration of Ukraine with the EU – political challenges]. *Gazeta Wyborcza*, 3 lutego. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=integracja+Ukrainy+UE> [in Polish].

Sobczak, A. (2024). Negocjacje akcesyjne Ukrainy [Ukraine's accession negotiations]. *Gazeta Wyborcza*, 12 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Negocjacje+akcesyjne+Ukrainy> [in Polish].

Sobczak, A. (2025a). Czy Ukraina spełni kryteria członkostwa w UE? [Will Ukraine meet the EU membership criteria?]. *Gazeta Wyborcza*, 25 sierpnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=kryteria+cz%C5%82onkostwa+UE+Ukraina> [in Polish].

Sobczak, A. (2025b). Reformy w Ukrainie a negocjacje z UE [Reforms in Ukraine and negotiations with the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 18 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=reformy+Ukrainy+UE> [in Polish].

Sobczak, A. (2026). Czy Ukraina stanie się członkiem UE przed 2030 rokiem? [Will Ukraine become an EU member before 2030?]. *Gazeta Wyborcza*, 5 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+2030+UE> [in Polish].

Szablowski, W. (2022). Ukraina w drodze do UE [Ukraine on its way to the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 12 lipca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+w+drodze+do+UE> [in Polish].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

Wieliński B. (2022a). Dla czego Europa musi przyjąć Ukrainę do UE [Why Europe must admit Ukraine to the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 25 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=dla+czego+europa+musi+przyjac+ukraine+do+ue> [in Polish].

Wieliński B. (2022b). Europa wobec Ukrainy [Europe towards Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 15 września. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Europa+wobec+Ukrainy> [in Polish].

Wieliński B. (2023). Integracja Ukrainy z UE – największe wyzwanie dla Europy [Ukraine's integration with the EU – the biggest challenge for Europe]. *Gazeta Wyborcza*, 20 marca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Integracja+Ukrainy+z+UE> [in Polish].

Wieliński B. (2024 b). Ukraina i przyszłość Europy [Ukraine and the future of Europe]. *Gazeta Wyborcza*, 19 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Ukraina+i+przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87+Europy> [in Polish].

Wieliński B. (2024). Spór o ukraińskie zboże w UE [Dispute over Ukrainian grain in the EU]. *Gazeta Wyborcza*, 20 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Sp%C3%B3r+o+ukrai%C5%84skie+zbo%C5%BCe+w+UE> [in Polish].

Wieliński B. (2025a). Polska i Ukraina w nowej Europie [Poland and Ukraine in the new Europe]. *Gazeta Wyborcza*, 10 czerwca. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=Pol+skai+Ukraina+w+nowej+Europie> [in Polish].

Wieliński B. (2025b). Wojna w Ukrainie zmienia politykę Europy [The war in Ukraine is changing Europe's politics]. *Gazeta Wyborcza*, 14 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=wojna+Ukraina+polityka+UE> [in Polish].

Wieliński B. (2026). Nowy etap negocjacji UE z Ukrainą [A new stage in EU-Ukraine negotiations]. *Gazeta Wyborcza*, 18 stycznia. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html?search=neg+ocjacje+UE+Ukraina> [in Polish].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: 10.24919/2308-4863/72-1-7 [in Ukrainian].

Haliv, M. & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnih diskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series*, 13/55, 47–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series*, 13/55, 162–177. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Hlibischuk, M., & Starka, V. (2022). Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological foundations of the white guard movement influenced the worldview of V. Putin]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 53 (1), 12–21. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-2> [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Starka, V. & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian Propaganda as an Element of Preparation for Armed Aggression Against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 43–55. DOI: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 3 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 30.04.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 37.014:316.42(438)
DOI 10.69550/3041-1467.9.357785

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: 0000-0002-2445-968X

Researcher ID: X-5320-2018

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. (2026). Освіта як рушій посткомуністичних трансформацій польського суспільства. *Axis Europae, Special Issue 2*, 122–131. doi: 10.69550/3041-1467.9.357785

Bibliographic Description of the Article: Telvak, V. (2026). Osvita yak rushii postkomunistychnykh transformatsii polskoho suspilstva [Education as a driver of post-communist transformations in Polish society]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 122–131. doi: 10.69550/3041-1467.9.357785 [in Ukrainian].

**ОСВІТА ЯК РУШІЙ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати особливості змін у польському шкільництві протягом кінця 1980–1990-х рр. і відтворити їхній вплив на демократизацію суспільного життя. *Методологічне підґрунтя* становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. *Наукова новизна статті* полягає у цілісному підсумуванні освітянської складової реформ, які знаменували посткомуністичну трансформацію польського суспільства. У *підсумку* відзначено, що після 1989 р. освіта в Польщі зазнала глибоких трансформацій, що стали наслідком політичних, соціальних та економічних змін у країні після падіння комуністичної системи. Політична трансформація створила умови для розвитку нової моделі освіти, заснованої на демократичних принципах вільного ринку та європейських стандартах якості освіти. Найважливішими напрямками змін були децентралізація системи, поглиблення автономії шкіл, адаптація навчальних програм до реалій ринкової економіки та впровадження нових організаційних структур. Реформа освіти також мала на меті підвищення ролі місцевих органів влади, які протягом 1990-х рр. взяли на

себе відповідальність за управління та фінансування початкових і середніх шкіл. Це рішення мало на меті підвищити гнучкість освітнього менеджменту й адаптувати школу до потреб місцевих громад. Водночас школи отримали більшу навчальну та організаційну автономію, що дозволило краще реагувати на виклики сьогодення. У підсумку, створена освітня модель стала підґрунтям важливих суспільно-політичних змін і гарантією їхньої незворотності. Цей практичний досвід є вповні придатним для реалій сучасної України, яка тривалий час веде виснажливу екзистенційну війну. Тож повосне відновлення нашої держави й подальша її інтеграція до євроатлантичних структур має розпочатися саме з всебічної модернізації шкільництва всіх рівнів, враховуючи, серед іншого, і вироблений нашим західним сусідом досвід.

Ключові слова: початкове, середнє та вище шкільництво, посткомуністична трансформація, Третя Річ Посполита, українська та польська історіографія

EDUCATION AS A DRIVER OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATIONS IN POLISH SOCIETY

Abstract. *The aim of the study is to identify the specific features of changes in Polish schooling during the late 1980s and 1990s and to reconstruct their impact on the democratization of public life. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article lies in its comprehensive summary of the educational component of the reforms that marked the post-communist transformation of Polish society. It is concluded that after 1989, education in Poland underwent profound transformations as a result of the political, social, and economic changes that followed the collapse of the communist system. The political transformation created conditions for the development of a new educational model based on democratic principles, the free market, and European standards of educational quality. The most important areas of change included the decentralization of the system, increased school autonomy, adaptation of curricula to the realities of a market economy, and the introduction of new organizational structures. The education reform also aimed to enhance the role of local authorities, which during the 1990s assumed responsibility for the management and financing of primary and secondary schools. This decision was intended to increase the flexibility of educational management and to adapt schools to the needs of local communities. At the same time, schools gained greater academic and organizational autonomy, enabling them to respond more effectively to contemporary challenges. Ultimately, the educational model that was created became the foundation for significant socio-political changes and a guarantee of their irreversibility. This practical experience is highly applicable to the realities of contemporary Ukraine, which has long been waging an exhausting existential war. Therefore, the post-war reconstruction of our state and its further integration into Euro-Atlantic structures should begin with a comprehensive modernization of schooling at all levels, taking into account, among other things, the experience developed by our western neighbor.*

Keywords: *primary, secondary and higher education, post-communist transformation, Third Polish Republic, Ukrainian and Polish historiography.*

Постановка проблеми. Як відомо, на зламі 1980 – 1990-х рр. країнами Східної Європи прокотилася хвиля «Оксамитових революцій». Вона започаткувала

період посткомуністичної трансформації суспільств, які внаслідок повоєнного поділу світу потрапили до радянської сфери впливу. У випадку Польської Народної Республіки масові протестні акції завершилися переговорами між владою ПНР і опозиційною профспілкою «Солідарність» у форматі «Круглого Столу» (Okrągły Stół), які відбувалися у Варшаві протягом 6 лютого – 5 квітня 1989 р. Емоційний, але конструктивний обмін думками завершився угодами про легалізацію опозиційних політичних сил і обіцянками проведення назрілих реформ, що мали охопити всі галузі суспільного життя і стали прологом виникнення Третьої Речі Посполитої, а отже, і переходу до демократії й ринкової економіки. Серед цих першочергових реформ особливою важливістю для опозиційних діячів була позначена вимога докорінної перебудови освітянського сектору. Про це протягом останнього тридцятиліття чимало писали дослідники польського шкільництва (Тельвак, 2025). Проте у цих численних текстах авторська увага зазвичай фокусувалася на окремих сегментах освітянських змін, натомість спроб панорамного погляду відверто бракувало. З огляду на це нижче ми запропонуємо цілісне бачення освітянської складової реформ, які знаменували посткомуністичну трансформацію польського суспільства.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Демократичні перетворення в Польщі протягом кінця 1980 – 1990-х рр., внаслідок вирішальності їхнього впливу на всі сфери суспільного життя, мають незмінну популярність в середовищі істориків, політологів, економістів, правників і представників інших галузей соціогуманітарного знання. Чимало в цих публікаціях йдеться і про модернізаційні перетворення в польському шкільництві, що стали органічною складовою демократичних змін. Серед польських дослідників особливою ґрунтовністю позначені студії авторства К. Блашчик (Błaszczuk, 2007), А. Богай, С. М. Квятковського (Bogaj, Kwiatkowski, 2006; Bogaj, Kwiatkowski, Szymański, 1998; Bogaj, Kwiatkowski, Szymański, 1995), М. Ю. Шиманського (Szymański, 2001; Szymański, 2004), М. Коцура (Kocór, 2006), Р. Павляк (Pawlak, 2004) та багатьох ін. Цікавляться згаданими проблемами й українські дослідники, які зазвичай у компаративному ключі проєктують польський досвід реформ на українські освітні реалії. З-поміж найвагоміших згадаємо опрацювання авторства С. Бочарова (Бочаров, 2009), І. Голуб (Голуб, 2017), Ю. Гришук (Гришук, 2016), М. Карпуленко (Карпуленко, 2009) та Ю. Федорик (Федорик, 2005). Втім, як уже йшлося, у згаданих студіях бракує панорамного погляду на освітянські реформи як чинник демократичних трансформацій польського суспільства. Цим і зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості змін у польському шкільництві протягом кінця 1980 – 1990-х рр. і відтворити їхній вплив на демократизацію суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Про важливість для польської опозиції освітнього чинника в процесі демократичної перебудови суспільства промовисто говорить той факт, що згаданий вище «Круглий Стіл» мав надзвичайно плідну у своїх обговореннях підсекцію для середньої й вищої освіти, науки та технічного розвитку («podstolik oświatowy»). Його учасниця – відома діячка на полі шкільництва й опозиціонерка Кристина Старчевська, пригадує, що вже тоді були окреслені вимоги докорінних освітянських змін (Polska szkoła, 2019). Вони фокусувалися на знятті обтяжливого обмежувального ідеологічного корсету зі шкіл, навчальних та опікунських закладів; децентралізації й усупільненні освіти, тобто участі в її процесах всіх зацікавлених сторін (учні, вчителі й батьки, а також органи місцевого самоврядування); відновленні автономії школи і вчителя, реального самоврядування учнів та вчителів, що

означало заміну інспекторів-наглядачів та методистів-контролерів на компетентних і доброзичливих радників; ліквідації монополії державного типу шкіл, а отже, і появи приватної й громадської освіти; створенні можливостей для навчання дітей та молоді в атмосфері справжньої свободи і вільнодумства, поваги до права інших учнів, включаючи тих, хто належить до національних меншин та має інші світоглядні переконання; поверненні природного місця в освіті сім'ї, а також релігійним установам у тих випадках, коли батьки хочуть виховувати своїх дітей у релігійному дусі; наданні школі справді громадського характеру, перетворенні її на інституцію не менш демократичну, аніж навколишнє суспільство – інституцію, пронизану ціннісним моральним кліматом, що виховує гідних громадян та відповідальних працівників (Szczepanek, 2018).

Ці ідеї лягли в основу перших фундаментальних змін в освітньому законодавстві демократичної Польщі, що були акумульовані в низці прийнятих державних актів. Передусім мається на увазі Закон про освіту від 7 вересня 1991 р., а також про розроблену тодішнім міністерським Управлінням шкільної реформи загальну концепцію освіти й урядовий програмний документ «Хороша та сучасна школа – продовження освітньої трансформації». У цих документах було наголошено на необхідності відходу від ідеї підпорядкування освіти дітей та молоді єдиній конкретній ідеології. Законодавці наголошували, що нова освіта має базуватися на таких універсальних засадах, як Декларація прав людини та Конвенція про права дитини. Закон про освіту 1991 р. уперше надав значну увагу недержавним установам, розподілу обов'язків між центральною та місцевою владами, принципам проведення конкурсів на керівні посади в освіті, іншим рішенням освітньої політики й управління, які відрізнялися від тих, що панували в часи соціалістичного експерименту. Особливе значення мали положення про можливості створення шкільних рад, а на вищих рівнях управління – громадських освітніх комітетів. Закон також докорінно змінив характер педагогічного нагляду. Акцент на його контрольних, інтервенційних та дисциплінарних функціях поступився діагностиці досягнень у навчанні, освіті та догляді, а також консультативній ролі інспекторів. Інші урядові та міністерські документи, хоча й не завжди послідовно чи переконливо, намагалися визначити модель функціонування школи (що було природним з огляду на масштабність процесу реформування), особливо акцентуючи на змісті освіти і так званому навчальному програмному мінімумі (Szymański, 2001, s. 9–27).

Загалом, Закон від 7 вересня 1991 р., зазнаючи протягом наступних років численних та помітних поправок, запровадив важливі зміни до шкільної системи, хоча й не одразу вплинув посутньо на її структуру чи загальне функціонування. Та найголовнішим було те, що він узаконив попередні спроби в напрямі руйнування монополії держави на освіту. Закон створив правову основу для функціонування різноманітних недержавних шкіл, включаючи школи, створені, утримувані та керовані громадськими інституціями й окремими особами. Він встановив можливості та обсяг запровадження суспільного контролю за діяльністю шкіл, зокрема, шляхом створення шкільних рад та комітетів з питань освіти на воєводському і державному рівнях. Положення закону значно розширили роль місцевих органів влади в управлінні та нагляді за школами й іншими закладами освіти. Були запроваджені конкурси на керівні посади в освітніх інституціях. Ще однією важливою зміною, запровадженою цим законом, стало зростання автономії шкіл та вчителів. Вчителі, серед іншого, отримали можливість суттєво видозмінювати наявні або створювати власні навчальні програми

за умови дотримання встановлених Міністерством національної освіти (далі – МНО) базових методичних вимог (Федорик, 2005).

Незважаючи на різні невідповідності (насамперед відставання структурних змін від змістових), затримки, саботаж консервативної частини педагогічної спільноти та невдачі, дослідники шкільництва одностайні в розуміння спектакулярності змін в польській освіті протягом першого десятиліття існування III Речі Посполитої (Majewski, 1996). Їх уможливили соціально-економічні трансформації, які створили сприятливий клімат для широкого суспільного запиту на кардинальні освітні реформи. Стрімкий розвиток приватної освіти (вже протягом кількох років після створення законодавчої бази постало понад 300 недержавних початкових і практично стільки ж середніх шкіл) та інших нових типів освітніх закладів (приміром, особливо популярних шкіл іноземних мов) надійно утвердив цей різновид інституцій у польській освітній системі (Majorek, Johannngmeier, 2000, s. 191–201).

Позитивним було й те, що більшість місцевих органів влади надзвичайно ініціативно сприйняли покладені на них освітні обов'язки, а школи під їхнім контролем нерідко демонстрували кращу якість функціонування, аніж це було під державним патронатом. Зрештою, завдяки послідовній просвітницькій праці в суспільстві зростає зацікавленість багатьма освітніми інноваціями, запропонованими Європейським Союзом (наприклад, програмою SMART – Стратегічні заходи для досягнення цілей реформ) та МНО. Серед останніх особливу популярність набули програми KREATOR (спрямована на поліпшення розвитку компетенцій учнів на кожному рівні освіти та підтримку модернізації шкільних програм) і NOWA MATURA (зосереджена на створенні нової форми матурального іспиту, розробку стандартів іспитів, процедур і критеріїв оцінювання, а також напрацювання механізму узгодженості документів про середню освіту, виданих у Польщі та за кордоном).

Не менш вражаючих змін зазнала польська вища школа. І в цій сфері 1989 р. приніс радикальні зміни, що цілковито переформатували логіку функціонування польських вишів. Мовиться про те, що системна трансформація моделі централізованої економіки на вільноринкову не могла не вплинути на університети. У 1990 р. набув чинності новий Закон про вищу освіту, який замінив свого консервативного попередника 1982 р. Згідно з положеннями нового Закону, «вищі навчальні заклади [...] організуються та функціонують на принципах свободи наукових досліджень, свободи художньої творчості та свободи викладання». Стосовно мети освітнього процесу, новий Закон виокремлював максимум «виховання студентів у дусі поваги до прав людини, патріотизму, демократії та відповідальності за долю суспільства і держави», що забезпечувалося «докладанням зусиль для забезпечення того, щоб в академічному середовищі панував культ правди та сумлінної праці, а також атмосфера взаємного сприяння» (Dziedziczak-Foltyn, 2009). Завдання, покладені на університети Законом, включали не лише адаптацію студентів до вимог капіталістичного ринку праці, але й певну спільну відповідальність академічної спільноти. Тут варто підкреслити по суті суспільно-орієнтований характер низки викладених у Законі завдань, позаяк вища школа мала сприяти «розвитку та поширенню культури і прогресу» й «популяризації знань у суспільстві». В дусі цієї максими, серед іншого, Закон накладав на університети певний обов'язок співпрацювати з місцевими громадами й формувати проактивну позицію їхніх мешканців (Płasek, 2016).

Чи не найбільшою заслугою Закону 1990 р. було створення правової основи для появи цілком нового типу інституцій на ринку освітніх послуг. Він запропонував

зрозумілу логіку й прості інструменти інтенсивного розвитку приватного сектору вищої освіти. Причина такого зацікавлення держави у динамічному поступі приватної вищої освіти полягала в потребі підняття загального освітнього рівня громадян без залучення бюджетних коштів, брак яких хронічно відчувався з огляду на масштабну перебудову промисловості (Kruszewski, 2000, s. 52). Варто зазначити, що можливість появи приватних університетів також створила доступ до вищої освіти в містах, де раніше це було неможливо. Поява вищих шкіл в провінційних осередках помітно піднімала культурний статус місцевих громад. А отже, приватні виші почали масово виникати від початку 1990-х рр., коли набули чинності деякі положення згаданого закону та були видані відповідні нормативні акти, що деталізували процес їх появи. Так, у 1991 р. було засновано перший недержавний вищий навчальний заклад у Польщі – Приватну школу бізнесу та адміністрування у Варшаві. Цей початок виявився напрочуд вдалим, позаяк протягом наступних років спостерігалось швидке зростання цього освітнього сектору. Наприклад, до 1998 р. вже функціонувало аж 134 приватних ЗВО, що дало підставу М. Ратайчаку говорити про польське «освітнє диво» (Ratajczak, 2011). Поряд зі зростанням кількості приватних університетів зростала й кількість студентів. У 1993 р. у вищій школі навчалися загалом 13 372 студенти, а вже за п'ять років (у 1998 р.) їхня кількість зросла більш ніж у 20 разів, сягнувши цифри 301 801 (Kruszewski, 2000, s. 65). Це було свідченням як успішності здійснених державою шкільних реформ, так і суспільної зацікавленості у підвищенні освітнього рівня.

Зрештою, модернізаційних змін зазнала і така важлива ділянка освітнього життя країни, як освіта для дорослих, яка в Польщі інституційно представлена Університетами третього віку. Як відомо, такі освітні заклади організуються для людей, які вийшли на пенсію після активної трудової діяльності. Ці університети мають на меті поширювати знання в різних галузях, сприяти фізичній активності громадян та підтримці ними соціальних зв'язків. У польській педагогічній літературі переконливо узasadнюється, що ідея активної старості має відчутні переваги як для літніх громадян, так і для суспільства загалом (Frackiewicz, 2002, s. 233–234). Тож протягом 1990 – 2000-х рр. у Польщі постало й функціонує майже 110 таких навчальних закладів, в яких сукупно навчається близько 25 000 охочих (Szyszka, 2010).

Університети третього віку є, безсумнівно, відповіддю на суспільні потреби в освіті людей похилого віку, тож результати їхньої роботи не можна недооцінювати. Йдеться про те, що швидкозмінна соціально-економічна реальність подекуди може насторожувати й дезорієнтувати людей похилого віку, а зростаюча залежність суспільства від новітніх технологій означає, що старше покоління відстає у соціальному житті, що поглиблює міжпоколінневий розрив. Тому допитливість літніх громадян та їхня готовність вивчати нові практики комунікації заслуговують всебічної підтримки. Водночас залучення до навчання є формою терапії самотності у людей похилого віку, можливістю познайомитися з новими людьми, а це загалом сприяє поліпшенню самопочуття й соціальної конвенгенції. Тож кількість та масштаби діяльності Університетів третього віку, безсумнівно, розширюватимуться й надалі, що варто розглядати як позитивну ознаку впливу освіти на життя літніх громадян та їхніх сімей.

Зрозуміло, що будь-які реформи, а тим більше такі масштабні, завжди мають не лише відзначені вище позитивні, але й проблемні моменти при їх реалізації. Ці труднощі можна відноувати стосовно кожного зі згаданих освітніх сегментів. Так, передання дошкільної й шкільної освіти під опіку місцевої влади спричиняє нерівність

у її провадженні, зумовлену відмінною фінансовою кондицією різних регіонів (Szyszka, 2010). Ще одна проблема стосується декомунізації системи шкільництва: декларована деідеологізація нижчої й середньої освітніх ланок на практиці була замінена її масштабною католизацією, що нерідко не враховувала конфесійної специфіки багатокультурного польського суспільства. Не менше проблем було і в справі модернізації сектору вищої освіти. Стрімке зростання кількості вишів зіткнулося із кадровим голодом, що нерідко супроводжувалося падінням якості освітніх послуг. А надмірна формалізація при оцінці діяльності вузівських працівників принесла такі неприглядні явища, які в середовищі університетської корпорації іронічно були названі «грантозою» (абсолютизація кількості здобутих наукових працівником грантів) та «пунктозою» (фокусування єдино на вираженій в індексах цитування кількісній стороні наукової творчості й маргіналізація її якісного аспекту). Втім, відкрите й предметне обговорення в польському експертному середовищі й на різних громадських майданчиках цих та багатьох інших проблем дає підставу оптимістично планувати польські освітянські перспективи.

Висновки. Отже, після 1989 р. освіта в Польщі зазнала глибоких трансформацій, що стали наслідком політичних, соціальних та економічних змін у країні після падіння комуністичної системи. Політична трансформація створила умови для розвитку нової моделі освіти, заснованої на демократичних принципах вільного ринку та європейських стандартах якості освіти. Найважливішими напрямками змін були децентралізація системи, поглиблення автономії шкіл, адаптація навчальних програм до реалій ринкової економіки та впровадження нових організаційних структур. Реформа освіти також мала на меті підвищення ролі місцевих органів влади, які протягом 1990-х рр. взяли на себе відповідальність за управління та фінансування початкових і середніх шкіл. Це рішення мало на меті підвищити гнучкість освітнього менеджменту й адаптувати школу до потреб місцевих громад. Водночас школи отримали більшу навчальну та організаційну автономію, що уможливило краще реагувати на виклики сьогодення. У підсумку, створена освітня модель стала підґрунтям важливих суспільно-політичних змін і гарантією їхньої незворотності. Цей практичний досвід є цілком придатним для реалій сучасної України, яка тривалий час веде виснажливу екзистенційну війну. Тож повоєнне відновлення нашої держави й подальша її інтеграція до євроатлантичних структур має розпочатися саме з всебічної модернізації шкільництва всіх рівнів, враховуючи, серед іншого, і вироблений нашим західним сусідом досвід.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проекту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (державний реєстраційний номер: 0124U000787).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бочаров, С. В. (2009). Модернізація польської системи освіти на рубежі XX – XXI століть. *Наука. Релігія. Суспільство*, 3, 23–27.

Голуб, І. (2017). Польський досвід реформування системи вищої освіти у контексті європейської інтеграції. *Український педагогічний журнал*, 2, 27–34.

Гришук, Ю. (2016). Адаптація польського законодавства про вищу освіту до вимог Європейського Союзу. *Освітологія – Oświatologia*, 5, 75–79.

Карпуленко, М. О. (2009). Модернізація системи управління вищою освітою в Польщі в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. *Наукові праці*, 112, 99, 43–47.

Тельвак, В. (2025). Освіта як чинник повоєнного відновлення: польський досвід. *Вісник Черкаського університету: Серія Історичні науки*, 1, 19–25.

Федорик, Ю. В. (2005). Реформи польської освіти: досягнення й перспективи. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*, 1, 16–27.

Błaszczuk, K. (2007). *Szkoła wobec zmian (1999 – 2003)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M. (2006). *Szkoła a rynek pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., Szymański, M. J. (1998). *Edukacja w procesie przemian społecznych*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., Szymański, M. J. (1995). *System edukacji w Polsce: osiągnięcia, przemiany, dylematy*. Warszawa: IBE.

Dziedziczak-Foltyn, A. (2009). O reformowaniu szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1989 – 2009 i towarzyszącej temu debacie publicznej. *Przegląd Socjologiczny*, 58, 3, 51–75.

Frackiewicz, L. (2002). *Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów*. Katowice: Śląsk.

Kocór, M. (2006). *Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kruszewski, Z. (2000). *Odbudowa wyższych szkół niepaństwowych w Polsce i ich nowe funkcje społeczno-edukacyjne*. Płock.

Majewski, S. (1996). Przemiany oświaty i wychowania w Polsce w latach 1989 – 1995. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*, 11, 189–214.

Majorek, C., Johanninger, E. V. (comp.). (2000). *Educational Reform in International Perspectives: Past, Present and Future*. Kraków: Wyd. Oddziału Krakowskiego PAN.

Pawlak, R. (2004). *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*. Warszawa: Instytut Socjologii UW.

Pląsek, R. (2016). Przemiany szkolnictwa wyższego w Polsce po roku 1989 – w stronę komercjalizacji systemu? *Kwartalnik pedagogiczny*, 1 (239), 63–82.

Polska szkoła. (2019). Polska szkoła 30 lat po 1989 r. Dr Krystyna Starczewska: ważne są płace i autonomia nauczycieli. [Reжим доступу] <https://glos.pl/polska-szkola-30-lat-po-1989-r-dr-krystyna-starczewska-wazne-sa-place-i-autonomia-nauczycieli>

Ratajczak, M. (2011). Polityka państwa w Polsce wobec szkolnictwa wyższego po 1989 roku. *Zeszyty naukowe*, 173, 130–148.

Szczepanek, M. (2018). Przemiany polskiego systemu edukacji podstawowej od lat 80. XX wieku. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 4 (26), 524–528.

Szymański, M. J. (2001). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Szymański, M. J. (2004). *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Szyska, M. (2010). Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania. *Roczniki nauk społecznych*, 2(38), 255–274.

REFERENCES

- Bocharov, S. V.** (2009). Modernizatsiia polskoi systemy osvity na rubezhi XX – XXI stolit [Modernization of the Polish education system at the turn of the 20th and 21st centuries]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo – Science. Religion. Society*, 3, 23–27. [in Ukrainian].
- Holub, I.** (2017). Polskyi dosvid reformuvannia systemy vyshchoi osvity u konteksti yevropeiskoi intehratsii [Polish experience in reforming the higher education system in the context of European integration]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 27–34. [in Ukrainian].
- Hryshchuk, Yu.** (2016). Adaptatsiia polskoho zakonodavstva pro vyshchu osvitu do vymoh Yevropeiskoho Soiuzu [Adaptation of Polish legislation on higher education to the requirements of the European Union]. *Osvitohiia – Oświatologia*, 5, 75–79. [in Ukrainian].
- Karpulenko, M. O.** (2009). Modernizatsiia systemy upravlinnia vyshchoiu osvitou v Polshchi v konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Modernization of the higher education management system in Poland in the context of integration into the European educational space]. *Naukovi pratsi – Scientific Works*, 112, 99, 43–47. [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2025). Osvita yak chynnyk povoiennoho vidnovlennia: polskyi dosvid [Education as a factor in post-war recovery: Polish experience]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Serii Istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University: Historical Sciences Series*, 1, 19–25. [in Ukrainian].
- Fedoryk, Yu. V.** (2005). Reformy polskoi osvity: dosiahnennia y perspektyvy [Polish Education Reforms: Achievements and Prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky) – Collection of Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences)*, 1, 16–27. [in Ukrainian].
- Błaszczak, K.** (2007). *Szkola wobec zmian (1999 – 2003)* [School and Change (1999 – 2003)]. Toruń: Adam Marszałek Publishing House. [in Polish].
- Bogaj, A., & Kwiatkowski, S. M.** (2006). *School and the Labor Market* [School and the Labor Market]. Warsaw: PWN Scientific Publishing House. [in Polish].
- Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., & Szymański, M. J.** (1998). *Edukacja w procesie przemian społecznych* [Education in the Process of Social Change]. Warsaw: Institute of Educational Research. [in Polish].
- Bogaj, A., Kwiatkowski, S. M., & Szymański, M. J.** (1995). *System edukacji w Polsce: osiągnięcia, przemiany, dylematy* [The Education System in Poland: Achievements, Changes, Dilemmas]. Warsaw: IBE. [in Polish].
- Dziedziczak-Foltyn, A.** (2009). On the Reform of Higher Education in Poland in 1989 – 2009 and the Accompanying Public Debate [O reformowaniu szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1989 – 2009 i towarzyszącej temu debacie publicznej]. *Przegląd Socjologiczny – Przegląd Socjologiczny*, 58, 3, 51–75. [in Polish].
- Frackiewicz, L.** (2002). *Social Policy. Outline of a Lecture on Selected Problems* [Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów]. Katowice: Śląsk. [in Polish].
- Kocór, M.** (2006). *Teachers and Educational Changes in Poland* [Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce]. Rzeszów: Rzeszów University Press. [in Polish].
- Kruszewski, Z.** (2000). *The Reconstruction of Non-State Higher Education Institutions in Poland and Their New Socio-Educational Functions* [Odbudowa wyższych szkół niepaństwowych w Polsce i ich nowe funkcje społeczno-edukacyjne]. Płock. [in Polish].

Majewski, S. (1996). Transformations of Education and Upbringing in Poland in 1989 – 1995 [Przemiany oświaty i wychowania w Polsce w latach 1989 – 1995]. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne – Pedagogical Studies. Social, Educational and Artistic Problems, 11*, 189–214. [in Polish].

Majorek, C., & Johannngmeier, E. V. (comp.). (2000). *Educational Reform in International Perspectives: Past, Present and Future*. Kraków: Kraków Branch Publishing House of the Polish Academy of Sciences. [in English].

Pawlak, R. (2004). *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna* [Polish Education Reform and European Education Policy]. Warsaw: Institute of Sociology, University of Warsaw. [in Polish].

Płasek, R. (2016). Przemiany szkolnictwa wyższego w Polsce po roku 1989 – w stronę komercjalizacji systemu? [Transformations of Higher Education in Poland after 1989 – Towards Commercialization of the System?]. *Kwartalnik pedagogiczny – Pedagogical Quarterly, 1 (239)*, 63–82. [in Polish].

Polska szkoła. (2019). *Polska szkoła 30 lat po 1989 r. Dr Krystyna Starczewska: ważne są płace i autonomia nauczycieli* [Polish School 30 Years After 1989. Dr. Krystyna Starczewska: Teachers' Salaries and Autonomy Are Important]. URL: <https://glos.pl/polska-szkola-30-lat-po-1989-r-dr-krystyna-starczewska-wazne-sa-place-i-autonomia-nauczycieli> [in Polish].

Ratajczak, M. (2011). Polityka państwa w Polsce wobec szkolnictwa wyższego po 1989 roku [State Policy in Poland Towards Higher Education After 1989]. *Zeszyty naukowe – Scientific Papers, 173*, 130–148. [in Polish].

Szczepanek, M. (2018). Przemiany polskiego systemu edukacji podstawowej od lat 80. XX wieku [Transformations of the Polish primary education system since the 1980s]. *Edukacja – Technika – Informatyka – Education – Technology – Informatics, 4 (26)*, 524–528. [in Polish].

Szymański, M. J. (2001). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych* [Crisis and change. Studies on educational transformations in Poland in the 1990s]. Kraków: Pedagogical University Press. [in Polish].

Szymański, M. J. (2004). *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce* [In search of a way. Opportunities and problems of education in Poland]. Kraków: Pedagogical University Press. [in Polish].

Szyszka, M. (2010). Education in Poland – the need for reform and new challenges. [Education in Poland – the need for reform and new challenges]. *Annals of the Social Sciences – Annals of social sciences, 2(38)*, 255–274. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94:81'373:911.375(477):355.01(470+571)477»2014/...»
DOI 10.69550/3041-1467.9.357786

Ірина ТЕЛЕГУЗ

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії та етнології України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Освіти, 6, м. Київ, Україна, індекс 03037 (i.o.telehuz@udu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-5907-6347

Researcher ID: MFJ-2552-2025

Андрій ТЕЛЕГУЗ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та етнології України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Освіти, 6, м. Київ, Україна, індекс 03037 (a.v.telehuz@udu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-5310-3279

Researcher ID: MFJ-2631-2025

Ірина TELEHUZ

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo Dragomanov State University, 6 Osvity Street, Kyiv, Ukraine, postal code 03037 (i.o.telehuz@udu.edu.ua)

Andrii TELEHUZ

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo Dragomanov State University, 6 Osvity Street, Kyiv, Ukraine, postal code 03037 (a.v.telehuz@udu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Телегуз, І., Телегуз, А. (2026). Зміни в міських топонімах під час російсько-української війни: антропологічний вимір. *Axis Europae, Special Issue 2*, 132–144. doi: 10.69550/3041-1467.9.357786

Bibliographic Description of the Article: Telehuz, I., & Telehuz, A. (2026). Zminy v misykykh toponimakh pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: antropolohichni vymir [Changes in urban toponyms during the Russo-Ukrainian War: an anthropological dimension]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 132–144. doi: 10.69550/3041-1467.9.357786 [in Ukrainian].

**ЗМІНИ В МІСЬКИХ ТОПОНІМАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати перейменування міських топонімів в Україні під час російсько-української війни в антропологічному вимірі. *В основі методології* лежать порівняльно-історичний, а також загальнонауковий

методи аналізу та синтезу, принципи історизму і науковості з використанням міждисциплінарного підходу, поєднуючи історію, соціологію, антропологію. **Наукова новизна** дослідження полягає у спробі проаналізувати зміни в міських топонімах, які пов'язані як із учасниками цієї війни та волонтерами, так і тими діячами та військовими формуваннями, які боролися за українську державу в минулому столітті.

Висновки. Вплив сучасної російсько-української війни на процес перейменувань міських топонімів в масштабах України цілком очевидний. Внаслідок прийнятих законів про декомунізацію і деколонізацію, а також діяльності відповідних топонімічних комісій та активної участі громад на місцях символічний простір міст України зазнав значних змін після 2014 р. Повномасштабний напад Росії значно прискорив і активізував процес перейменування вулиць. Є потреба і запит суспільства на відображення національної самобутності у міському символічному просторі як вияв ствердження та збереження національної ідентичності. Здійснюється сакралізація конкретних постатей загальноукраїнського масштабу діяльності чи місцевих воїнів-захисників, які загинули в російсько-українській війні. По суті, під час війни відбувається відхід від імперського російського та радянського культурного простору і це прямо стосується топоніміки міст, які раніше мали прізвиська російських поетів, письменників, політичних діячів тощо. Прізвиська українських героїв, які загинули в боротьбі за Українську державу в сучасній війні, а також виборювали право мати власну державу понад сто років тому, практично одночасно з'являються в українському міському просторі. Відновлення історичної пам'яті про українських діячів культури, політиків, військових тощо минулих століть і оновлення топонімів міського простору відбувається на тлі найбільшої війни в Європі з часів Другої світової. Трансформацію свідомості суспільства цього періоду можемо наглядно побачити і при порівнянні карти міста до початку війни та після повномасштабного вторгнення. Цей процес є відображенням зміни етнопсихологічної системи цінностей українського соціуму.

Ключові слова: топоніміка, російсько-українська війна, історична пам'ять, національна ідентичність, антропологія, символічний простір.

CHANGES IN URBAN TOPONYMS DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR: AN ANTHROPOLOGICAL DIMENSION

Abstract. The article aims to analyze the renaming of urban toponyms in Ukraine during the Russo-Ukrainian War from an anthropological perspective. **The methodology** is based on the comparative-historical method, alongside general scientific methods of analysis and synthesis. It relies on the principles of historicism and scientific rigor, employing an interdisciplinary approach that combines history, sociology, and anthropology. **Scientific novelty.** The study's novelty lies in its attempt to analyze changes in urban toponyms associated both with participants and volunteers of the current war, and with figures and military formations that fought for the Ukrainian state in the past century. **Conclusions.** The impact of the contemporary Russo-Ukrainian War on the renaming of urban toponyms across Ukraine is undeniable. Following the adoption of decommunization and decolonization laws, alongside the work of toponymic commissions and the active participation of local communities, the symbolic space of Ukrainian cities has undergone significant transformations since 2014. Russia's full-scale invasion significantly accelerated and intensified this process. There is a clear societal demand to reflect national identity within the urban symbolic space as a means of affirming and preserving it. We observe the sacralization of specific prominent

national figures, as well as local defenders who have perished in the Russo-Ukrainian War. In essence, the war has catalyzed a departure from the imperial Russian and Soviet cultural spaces, directly affecting city toponyms previously named after Russian poets, writers, and political figures. The names of Ukrainian heroes who died defending the state in the current war, alongside those who fought for statehood over a century ago, are appearing almost simultaneously in the Ukrainian urban space. The restoration of historical memory regarding Ukrainian cultural, political, and military figures from past centuries, along with the renewal of urban toponyms, is unfolding against the backdrop of the largest war in Europe since World War II. The transformation of societal consciousness during this period is starkly evident when comparing city maps before 2014 and after the full-scale invasion. This process reflects a profound shift in the ethno-psychological value system of Ukrainian society.

Keywords: *toponymy, Russo-Ukrainian War, historical memory, national identity, anthropology, symbolic space.*

Постановка проблеми. Топоніми міст та інших населених пунктів сучасної України на момент відновлення незалежності у 1991 р. мали величезний спадок імперського російського та радянського впливу. Міський культурний простір, який оточував жителів та гостей того чи того міста, був своєрідним відтворенням історичного знання про наше минуле – значною мірою наповнений імперською пропагандою, він дійсно потребував значних змістовних коректив історичної та культурної пам'яті української нації загалом. Тривалий процес перейменувань засвідчив, що зміни в цій сфері залежали як від політичних рішень, так і відображали зміни в свідомості еліти та суспільства. На тлі подій російсько-української війни міська топоніміка почала активно позбуватися спадку, який за роки незалежності все ще був певним маркером радянської ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія міської топоніміки українських міст, а особливо зміни, пов'язані з процесами деколонізації та деколонізації, є об'єктом зацікавленень вітчизняних істориків, філологів, етнологів. Радянську топоніміку міст, на прикладі м. Вінниці, розглядає К. Кузіна і стверджує, що це був спосіб переписування історичної пам'яті (Кузіна, 2017). Дослідження Т. Кароєвої розкривають досвід деколонізації вулиць м. Вінниця та особливості роботи робочої групи (Кароєва, 2016; Кароєва, 2017). М. Тахтаулова здійснила спробу проаналізувати та скласти відповідну класифікацію топоніміки Харкова в пострадянський час (Тахтаулова, 2015). І. Павленко аналізує зміни на топонімічній карті Запоріжжя з 2015 р., акцентуючи увагу на філологічні аспекти в контексті формування історичної пам'яті (Павленко, 2018). Значну увагу київській топоніміці надавав І. Гирич (Гирич, 2013; Гирич, 2014). Стаття М. Андрійчук присвячена змінам топоніміки столиці в 2014 – 2020 рр. (Андрійчук, 2021). Питання матеріально-культурних аспектів увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни представлені у праці В. Ільницького та Р. Царика (Ільницький, Царик, 2024). Формування національної ідентичності українців, збереження історичної пам'яті народу на тлі викликів російсько-української війни розглядають І. Телегуз та А. Телегуз (Телегуз, Телегуз, 2025). Однак є потреба проаналізувати питання загальних тенденцій зміни міської топоніміки в контексті осмислення трансформацій колективної пам'яті, національної ідентичності українського соціуму та оновлення символічного простору міст України.

Мета статті – проаналізувати перейменування міських топонімів в Україні під час російсько-української війни в антропологічному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Трансформації символічного простору міст України в пострадянський час відбувалися з різною динамікою, поєднували прагнення позбутися радянського минулого, повернути місцеву та національну символіку в топонімах та водночас засвідчували масову присутність або навіть значну перевагу маркерів радянської ідентичності в міському просторі. Наприклад, у реєстрі Харкова на початок 2015 р. понад 72% урбанонімів становили радянські топоніми (Тахтаулова, 2025). Революція Гідності та події російсько-української війни з 2014 р. вплинули на зміни топоніміки міст України, значною мірою активізувавши їх. Хоча під час війни можна виділити два етапи: перший – від 2014 р і до повномасштабного вторгнення, а другий – після 24 лютого 2022 р. Це все відбувалося на тлі політики деколонізації та деколонізації і базувалося на відповідній законодавчій базі (Закон України, 2015, Закон України, 2023). Привертає увагу також, те, що до початку російсько-української війни (2014) в топонімах, які наповнювали життєвий простір міст, можна було зустріти радше прізвища радянських та російських діячів, ніж тих українців, які обстоювали право на власну державу в минулому, зокрема, і під час війн з більшовиками ХХ в ст. Напевно, багато хто з початком російсько-української війни жив на такій вулиці, яка під впливом радянської міської простору зазнала ідеологічного маркування і залишилася такою після 1991 р. Перейменування запустило процес забування маркерів імперського минулого, сакралізованих у міському просторі, у всеукраїнському масштабі.

Переєменування вулиць у столиці супроводжувалося дискусіями в публічному просторі, були приклади виступів проросійських організацій, іноді справа доходила і до судових позовів коли, наприклад, в Києві проспекти Московський та Миколи Ватутіна отримали нові назви – Степана Бандери та Романа Шухевича (Андрійчук, 2021, с. 209). Все ж таки, варто підкреслити, що в київській топоніміці ще до повномасштабного вторгнення з'явилися імена таких діячів, як Петро Болбочан, Марко Безручко, Михайло Омелянович-Павленко, В'ячеслав Липинський, Василь Тютюнник, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич, Василь Кук та ін. (Андрійчук, 2021, с. 211). Загалом Департамент суспільних комунікацій КМДА підготував брошуру, де було зібрано всі перейменовані об'єкти за 2014 – 2022 рр. і зафіксовано назви, які зберігали символічні маркери радянської до початку російсько-української війни ХХІ ст. (КМДА підготувала, 2022). За словами І. Павленка, у Запоріжжі станом на 2018 р. з'явилися вулиці, перейменовані на честь тих земляків, які «загинули в АТО: вулиці Івана Гутника-Залужного, Петра Третяка, Максима Прокуратова, Олександра Говорухи, Олексія Заїки, Олександра Пивоварова, Михайла Гончаренка, Богдана Завади, Василя Сергієнка, проїзди Сергія Бурлака, Віталія Тиліженка. Кілька вулиць назвали на честь військових підрозділів, що воюють на Сході: вулиці Героїв 93-ї бригади, Героїв 55-ї бригади, Героїв 37-го батальйону, Добровольчих батальйонів» (Павленко, 2018, с. 63). Тож логічним є висновок дослідника, який стверджує, що це – вагомий фактор смислового наповнення культурного простору міста, адже «у такий спосіб відбувається організоване стирання раніше освячених аспектів радянського минулого» (Павленко, 2018, с. 64). Переєменування виступає вагомою складовою трансформації топонімів як «місць пам'яті», але не єдиною у такому плані. Оновленню символічного простору міст сприяє діяльність місцевих громад та органів влади України щодо розміщення тисяч меморіальних дощок загиблим захисникам України (Ільницький, Царик, 2024). Загалом відбувається процес іншування країни-агресора за різними ознаками, з-поміж іншого, і через очищення символічного міського простору від присутності ворога на ментальному рівні, шляхом оновлення назв вулиць, провулків, площ і тощо.

Цей процес розгортається у містах з різною динамікою, зважаючи на настрої та дії на рівні місцевих громад.

Слушною є думка О. Калакури, що «друга хвиля перейменувань почалася в Україні після 24 лютого 2022 р. і має деколонізаційну спрямованість. Вона пов'язувалася з відмовою від назв, пов'язаних не стільки з комуністичним минулим, скільки з російською спадщиною загалом» (Калакура, 2023, с. 120). Численні публікації на тему деколонізації, дерусифікації та декомунізації топонімів в Україні (Радь, 2022; Позбуватися русифікованих топонімів, 2024; Дерусифікація топонімів, 2022; Каплун, 2022; Онищенко, 2023), які відтоді з'являються на сторінках періодичних видань, сайтах органів міської влади чи інтернет-ресурсах засвідчують небайдужість до цієї теми науковців, журналістів, громадських активістів та привертають увагу суспільства до питань, що визначають утвердження національних цінностей і формують національні особливості культурного наповнення міського символічного простору.

Очевидним є той факт, що топоніми впливають на історичну пам'ять та національну ідентичність. Водночас ставлення суспільства до перейменувань теж певною мірою віддзеркалює рівень його національної свідомості та ті зміни, які відбувалися чи не відбулися у системі національних цінностей. До прикладу, результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, проведені у серпні 2022 р., засвідчили, що в Україні підтримують ідею перейменування вулиць та площ, пов'язаних з РФ, Російською імперією та Радянським Союзом майже 57 % (Як трансформується ставлення, 2022). І тут важливим є такий момент цього соціологічного дослідження, який демонструє, що «негативне ставлення до перейменування переважає лише у південних областях країни: 42 % висловилися проти перейменування, 27 % підтримало перейменування, 18 % зазначили, що їм байдуже і 13 % не змогли відповісти на це питання. У східних областях (які не перебували на той момент під окупацією – Авт.) більшість підтримує декомунізацію та дерусифікацію вулиць, проти виступає вдвічі менше респондентів (24 %). У центральних та західних регіонах абсолютна більшість теж висловлюється за перейменування топонімів» (Як трансформується ставлення, 2022). Відповідно ці ж настрої впливали і на процес перейменувань на місцях. Тож не дивно, що досі маємо приклади непоодиноких відмов змінювати старі назви, навіть попри дію законів України, рекомендації Інституту національної пам'яті та звернення представників ГО «Деколонізація. Україна» (На Житомирщині, 2025, У місті на Миколаївщині, 2026), є також приклади відмові перейменовувати вулиці на честь загиблих захисників України (І знову “ні” (2023), а також має місце маніпуляція історичними фактами тощо.

Сучасні етнологи, аналізуючи топоніміку України минулих періодів, звертають увагу на те, що «топоніми є зашифрованими символами самоідентифікації мешканця, його способу мислення. В період значних змін в суспільстві напевне має змінюватися і спосіб мислення населення, його самовідчуття у просторі та часі» (Борисенко, 2001, с. 22). Очевидно, що в умовах російсько-української війни ХХІ ст. ми і живемо в той час, коли дійсно змінюється мислення суспільства і ця етнопсихологічна система цінностей відповідно відображається у реаліях міської топоніміки, учасники і свідками цих змін ми і є сьогодні. Зрозуміло, що в таких умовах можемо споглядати не стільки однастайність, скільки певну дискусійність у питаннях затвердження тих чи тих перейменувань у назвах. Безумовно, оновлення топонімів міського простору – це не просто маркер національної пам'яті, а невід'ємна частина нашого повсякденного життя. Можна погодитися думкою, що «поряд із процесом забування творяться механізми

нового сприйняття минулого та формування позитивного знання про сучасне, а певна назва простору міста сприяє формуванню та/або коригуванню історичної пам'яті його жителів» (Павленко, 2018, с. 65).

Якщо зважити на наведені вище соціологічні дослідження, які демонструють регіональні відмінності українського соціуму, крізь призму ставлення до перейменувань, то вважаємо, що варто взяти до увагу думку дослідників, які, на прикладі Миколаєва, приходять до висновку, що «для того, щоб процес декомунізації та деколонізації перетворив у символічному просторі радянську ідентичність в українську потрібен час і, можливо, навіть повна покоління. Сподіваємося, що саме декомунізаційні та деколонізаційні процеси стануть основою формування національної ідентичності, заснованої на українських маркерах історичної пам'яті» (Котляр, Ахієєва-Каркашадзе, 2026, с. 336). Роздуми про зміну поколінь напевно дійсно мають сенс, оскільки вже вищезгадане соціологічне опитування засвідчило, що позитивне ставлення до перейменувань, у контексті декомунізації та дерусифікації, переважає над негативним серед молодшого покоління (Як трансформується ставлення, 2022).

Подібні тенденції підтверджують матеріали іншого соціологічного опитування, проведеного серед студентської молоді у 2022 р., які засвідчили, що після повномасштабного нападу відбулися різкі зміни в ідеологічних поглядах студентів, їх своєрідна «декомунізація» та «дерусифікація», оскільки усе «радянське» сприймається як російське та вороже» (Клименко, Ягченко, Семенова, Фігурний, Шакурова, 2022, с. 49).

Вплив сучасної російсько-української війни на ці процеси та зміни всього суспільства і міської топоніміки, зокрема, є беззаперечним. Поява українських маркерів історичної пам'яті у міському просторі – це топоніми, які пов'язані як із учасниками цієї війни та волонтерами, так і тими діячами та військовими формуваннями, які боролися за Українську державу в минулому столітті. Активний процес зміни назв розгорнувся у столиці та багатьох інших містах. За офіційною інформацією КМДА, в місті 202 об'єкти були перейменовані 2022 р., після початку повномасштабного вторгнення, в рамках процесу дерусифікації за окремою процедурою (Київнам підготували брошуру, 2022). У Києві внаслідок перейменувань 2022 – 2023 рр. зафіксовані такі назви: Героїв Маріуполя, Українських Героїв, Романа Ратушного, Морських піхотинців, Гетьмана Павла Скоропадського, Сірожупанників, Андрія Мельника тощо (Перелік вулиць). Наприклад, офіційний сайт міської ради в м. Біла Церква подає інформацію про те, що у результаті перейменування 2022 році з'явилися такі вулиці, пов'язані із теперішньою війною з Росією: Zenітного полку, Ігоря Каплуненка, Добровольчих батальйонів, Героїв 72-ї Бригади, Героїв Маріуполя, Волонтерська, а також із подіями боротьби за власну державу у ХХ ст., зокрема про більшовиків: Козачої ради, Чорних Запорозжців, Петра Дяченка, Якова Гандзюка, Павла Скоропадського, Михайла Сидорянського, Героїв УПА, Василя Вишиваного та ін. (Перейменування вулиць). У міських громадах Харківської області також активізувався процес перейменування у 2023 р. і навіть «вперше на території громади з'явилися вулиці Бандери та Шухевича» (Деколонізація топонімії, 2023). В м. Ізюм внаслідок перейменування у зафіксовано такі назви: 25-ї Січеславської бригади, 93-ї Холоднорської бригади, Олега Куцина, Захисників України, Володимира Вакуленка, Полку “Азов”, Олександра Махова, Сергія Сови, Максима Маришчака, Петра Болбочана, Павла Скоропадського, Січових Стрільців, Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Романа Шухевича та ін. (Список перейменованих, 2025). В контексті очищення міського

простору Одеси від колоніальних топонімів у 2025 р. там з'явилися вулиці, назви яких зберігають пам'ять про загиблих захисників нашої держави, які народилися в Одесі: В'ячеслава Кирилова та Олександра Свіща (Ківва, 2025). Під впливом декомунізації та деколонізації топоніми Вінниці зазнали значних змін, однак наприкінці грудня 2025 року розпочалося громадське обговорення з перейменування топонімів з метою увічнення пам'яті про Героїв України, військовослужбовців, які захищали суверенітет і територіальну цілісність нашої країни (Три вулиці та сквер, 2025).

Наведені приклади не є вичерпними і відображають загальну тенденцію трансформацій у масштабах всієї держави, але є відмінності на окупованих територіях, що цілком зрозуміло. З часу початку війни у 2014 р. символічний простір міст України значно змінився і далі цей процес триває, оскільки в громадах знаходять необхідну підтримку для дотримання необхідних процедур, щоб міська топоніміка зафіксувала прізвища полеглих воїнів, наших Героїв України як знак вдячності, шани та пам'яті.

Голова Українського інституту національної пам'яті О. Алфьоров нещодавно зазначив, що «до початку повномасштабного вторгнення було декомунізовано понад 50 тисяч топонімів – назв вулиць, площ, провулків, бульварів, скверів. За часів вторгнення було декомунізовано близько 25 тисяч... декомунізацію в Києві ми тільки-тільки закінчили. Стосовно ж регіонів, то до нас в Інститут досі надсилають звернення громадяни, які фіксують назви, що не пройшли декомунізацію» (Даниленко, 2026). Тож процес певною мірою ще триває, хоч значний обсяг роботи в цій царині було вже здійснено. Принаймні питання меморіалізації героїв російсько-української війни ХХІ ст. в міському символічному просторі продовжується, як і сама війна. Але вже зараз можемо стверджувати, що перейменування міських топонімів – це поява вулиць, провулків проспектів, площ, які мають прізвища видатних українських діячів, зокрема, і героїв війни, безумовно, сприяє заповненню простору українськими національно-культурними смислами і цінностями, та тісно пов'язане з формуванням історичної пам'яті через такі зміни в міському середовищі.

Висновки. Вплив сучасної російсько-української війни на процес перейменувань міських топонімів у масштабах України цілком очевидний. Внаслідок прийнятих законів про декомунізацію та деколонізацію, а також діяльності відповідних топонімічних комісій і активної участі громад на місцях символічний простір міст України зазнав значних змін після 2014 р. При цьому варто наголосити, що повномасштабний напад Росії значно прискорив і активізував процес перейменування вулиць. Є потреба і запит суспільства на відображення національної самобутності у міському символічному просторі як вияв ствердження та збереження національної ідентичності, а також потреби сакралізації конкретних постатей загальноукраїнського масштабу діяльності чи місцевих воїнів-захисників, які загинули в російсько-українській війні. По суті, під час війни відбувається відхід від імперського російського та радянського культурного простору і це має прямо стосуватися змін в топоніміці міст, які раніше мали прізвища російських поетів, письменників, політичних діячів тощо. Прізвища українських героїв, які загинули в боротьбі за Українську державу в сучасній війні, а також виборювали право мати власну державу понад сто років тому, практично одночасно з'являються в українському міському просторі. Відновлення історичної пам'яті про українських діячів культури, політиків, військових тощо минулих століть і оновлення топонімів міського простору відбувається на тлі найбільшої війни в Європі з часів Другої світової. Трансформацію свідомості суспільства цього періоду можемо наглядно побачити і при порівнянні карти міста до початку війни та після повномасштабного вторгнення.

Декомунізація та деколонізація міського простору в умовах війни є відображенням зміни етнопсихологічної системи цінностей та ідентичності українського соціуму. Процес перейменувань ще триває, тож подальших досліджень і наукової уваги заслуговують питання комплексного переосмислення зміни топонімів як частини символічного культурного простору міст та сіл в Україні у взаємозв'язку з соціокультурними та політичними процесами на даному етапі розвитку української політичної нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Андрійчук, М. (2021). Дискурс пам'ятей в назвах київських вулиць та площ (2014 – 2020 роки). *Обрії друкарства*, 1–2(9–10), 193–216. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1\(9\).240622](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1(9).240622)

Борисенко, М. (2001). Топоніміка України 1920 – 1930-х років (історичний аналіз). *Етнічна історія народів Європи*, 8, 21–25. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/8/articles/4.pdf>

Гирич, І. Б. (2013). Сучасна київська топоніміка як вияв історичної свідомості. *Національна та історична пам'ять*, 8, 33–141.

Гирич, І. (2014). Топонімія Києва як відбиття історичної пам'яті. *Пам'ятки України: історія та культура*, 5, 62–71.

Даниленко, Т. В. (2026). В Україні росіянам потрібні лише два ресурси: історія та діти – голова Українського інституту нацпам'яті Алфьоров. *Українська правда*, 10 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2026/02/10/8020217/>

Деколонізація топонімії: як відбуваються перейменування в міських громадах Харківської області. (2023). *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/558884_dekolonizatsiya_toponimii_yak.html

Дерусифікація топонімів Києва. (2022). *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/toponimy-kyieva/>

І знову “ні” від депутатів: у Кривому Розі бойкотують перейменування вулиць на честь загиблих героїв. (2023). URL: <https://krivbass.city/news/view/i-znovu-ni-vid-deputativ-u-krivomu-rozi-bojkotuyut-perejmenuvannya-vulits-na-chest-zagiblih-geroiv>

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116>

Закон України. (2015). Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 26, 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

Закон України. (2023). Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 65, 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

Калакура, О. Я. (2023). Історико-культурна спадщина як цивілізаційна цінність і пріоритет етнічної пам'яті українського народу. *Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та у повоєнний період: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Україна, Київ, 25 травня 2023 року*, (с. 118–123) / За загальною редакцією Стадника М. М. Відповідальний редактор: Ятченко В. Ф.; організаційний секретар: Сцібан О. Є. Київ: НДІУ.

Каплун, О. (2022). *Деколонізація топонімів виходить на фінішну пряму: у Вінниці та на приєднаних територіях громади змінити назву мають ще 52 об'єкти*. URL: <https://new.vmr.gov.ua/dekolonizatsiia-toponimiv-vykhodyt-na-finishnu-priamu-u-vinnytsi-ta-na-priednanykh-terytoriiakh-hromady-zminyty-nazvu-maiut-ishche-52-ob-iekty>

Каросва Т. (2017). З досвіду робочої групи щодо «декомунізації» публічного міського простору Вінниці: погляд історика. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*, 2, 196–206. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_17

Каросва, Т. (2016). *Вулиці Вінниці: з історії декомунізації: довідник*. Вінниця: Віндрук, 64 с.

Киянам підготували брошуру з назвами перейменованих у 2014 – 2022 роках вулицями. (2022). *Радіо Свобода*, 28 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyiv-broshura-vulytsi/32197690.html>

Ківва, І. (2025). *Історія змін на мапі міста. Які вулиці перейменували в Одесі і чому: 2025 рік*. URL: <https://moreliudei.media/teksty/istoriia-zmin-na-mapi-mista-yaki-vulytsi-pereimenuvaly-v-odesi-i-chomu-2025-rik/>

Клименко, О., Ятченко, В., Семенова, О., Фігурний, Ю., Шакурова, О. (2022). Вплив повномасштабної агресії Росії проти України на сучасний етнокультурний і національно-патріотичний розвиток українського студентства: соціологічний вимір. *Українознавство*, 4(85), 49–64. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.268294](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.268294)

КМДА підготувала брошуру з новими назвами перейменованих вулиць. (2022). *Укрінформ*, 28 грудня. <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3642542-kmda-pidgotuvala-brosuru-z-novimi-nazvami-perejmenovanih-vulic.html>

Котляр, Ю., Ахієсва-Каркашадзе, В. (2025). Роль декомунізації та деколонізації у формуванні національної ідентичності: випадок Миколаїва. *Емінак: Науковий кварталний журнал*, 4(52), 335–353. [https://doi.org/10.33782/eminak2025.4\(52\).834](https://doi.org/10.33782/eminak2025.4(52).834)

Кузіна, К. (2017). Радянська топоніміка міст як спосіб переписування історичної пам'яті (на прикладі Вінниці 1920 – 30-х рр.). *Історичні і політологічні дослідження*, 1(60), 40–50. URL: <https://jhpr.donnu.edu.ua/issue/view/103>

На Житомирщині лишаються непереєменованими близько 40 вулиць: чому їх не перейменували та що з ними буде далі. (2025). *Суспільне Житомир*. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/1049633-na-zitomirsini-lisautsa-neperejmenovanimi-blizko-40-vulic-comu-ih-ne-perejmenuvali-ta-so-z-nimi-bude-dali/>

Онищенко, В. (2023). *Дерусифікація українських міст: вісім найгостріших запитань до експертів*. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/derusyifikatsiya-ukrayinskykh-mist-visim-najgostrishyh-zapytan-do-ekspertiv/>

Павленко, І. Я. (2018). Урбаноніми як засіб формування історичної пам'яті. *Мова. Література. Фольклор*, 2, 58–66. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/philology/article/view/606>

Перейменування вулиць. (б. д.). *Білоцерківська міська рада*. URL: <https://bc-rada.gov.ua/node/5527>

Перелік вулиць у місті Києві, які перейменовані протягом 2022 – 2023 років. (б. д.). *Офіційний портал Києва. Київська міська рада*. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9845.pdf>

Позбуватися русифікованих топонімів. (2024). *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/derusyfikatsiia-toponimiv/>

Радь, Т. (2022). Дерусифікація свідомості або українська нарація міського простору. *Історична правда*. 21 квітня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/>

Список перейменованих вулиць у місті Ізюмі – 2022 – 2023 рр. (2025). URL: <https://city-izyum.pp.ua/list-of-renamed-streets-in-the-city-of-izyum-202257594-2/>

Тахтаулова, М. (2015). Топоніміка сучасного Харкова: реалії та перспективи. *Historians*, 14 серпня. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1587-mariia-takhtaulova-toponimika-suchasnoho-kharkova-realii-ta-perspektyvy>

Телегуз, І., Телегуз, А. (2025). Українська ідентичність у часі та просторі: історична пам'ять, інтерпретація минулого та сучасні виклики війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія, 51, 79–87. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-51-79-87>

Три вулиці та сквер на честь Героїв України. (2025). Рішенням виконкому з 25 грудня у Вінниці розпочнеться громадське обговорення з перейменування/найменування топонімів. *Вінницька міська рада*. URL: <https://new.vmr.gov.ua/try-vulytsi-ta-skver-na-chest-heroiv-ukrainy-rishenniam-vykonkomu-z-25-hrudnia-u-vinnytsi-rozpochnetsia-hromadske-obhovorennia-z-pereimenuvannia-naimenuvannia-toponimiv>

У місті на Миколаївщині відмовилися перейменовувати вулицю «40 років Перемоги». (2026). URL: <https://history.rayon.in.ua/news/866355-u-misti-namikolaivshchini-vidmivilisy-pereymenovuvati-vulitsyu-40-rokiv-peremogi>

Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. (2022). URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu>

REFERENCES

Andriichuk, M. (2021). Dyskurs pamiatei v nazvakh kyivskykh vulyts ta ploshch (2014–2020 roky) [Discourse of memories in the names of Kyiv streets and squares (2014–2020)]. *Obrii drukarstva*, 1–2(9–10), 193–216. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1\(9\).240622](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1(9).240622) [in Ukrainian].

Borysenko, M. (2001). Toponimika Ukrainy 1920 – 1930-kh rokiv (istorychnyi analiz) [Toponymy of Ukraine in the 1920s – 1930s (historical analysis)]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 8, 21–25. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/8/articles/4.pdf>

Нурч, І. В. (2013). Suchasna kyivska toponimika yak vyivav istorychnoi svidomosti [Modern Kyiv toponymy as a manifestation of historical consciousness]. *Natsionalna ta istorychna pamiat*, 8, 133–141. [in Ukrainian].

Нурч, І. (2014). Toponimii Kyieva yak vidbyttia istorychnoi pamiaty [Toponymy of Kyiv as a reflection of historical memory]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*, 5, 62–71. [in Ukrainian].

Danylenko, T. V. (2026). V Ukraini rosiiianam potribni lyshe dva resursy: istoriia ta dity – holova Ukrainskoho instytutu natspamiaty Alferov [In Ukraine, Russians need only two resources: history and children – Alferov, head of the Ukrainian Institute of National Remembrance]. *Ukrainska Pravda*, 10 liutoho. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2026/02/10/8020217/> [in Ukrainian].

Dekolonizatsiia toponimii: yak vidbuvaiutsia pereimenuvannia v miskykh hromadakh Kharkivskoi oblasti. (2023). [Decolonization of toponymy: how renaming takes place in urban communities of Kharkiv region]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/558884_dekolonizatsiya_toponimii_yak.html [in Ukrainian].

Derusyfikatsiia toponimiv Kyieva. (2022). [Derussification of Kyiv toponyms]. *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/toponimy-kyieva/> [in Ukrainian].

I zнову «ni» vid deputativ: u Kryvomu Rozi boikotuiut pereimenuvannia vulyts na chest zahyblykh heroiv. (2023). [And again «no» from deputies: in Kryvyi Rih they boycott the renaming of streets in honor of fallen heroes]. URL: <https://krivbass.city/news/view/i-znovu-ni-vid-deputativ-u-krivomu-rozi-bojkotuyut-perejmenuvannya-vulits-na-chest-zagiblih-geroiv> [in Ukrainian].

Inytskyi, V., & Tsaryk, R. (2024). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiati ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024). [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia istorychni nauky*, 2, 105–116. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2015). Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystychnoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky» [Law of Ukraine «On the condemnation of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 26, 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2023). Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennia ta zaboronu propahandy rosiiskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiiu toponimii». [Law of Ukraine «On the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 65, 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> [in Ukrainian].

Kalakura, O. Ya. (2023). Istoryko-kulturna spadshchyna yak tsyvilizatsiina tsinnist i priorytet etnonatsionalnoi pamiati ukrainskoho narodu. [Historical and cultural heritage as a civilizational value and priority of the ethno-national memory of the Ukrainian people]. *Problemy identychnosti kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny ta u poviennyi period: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, Ukraina, Kyiv, 25 travnia 2023 roku*, (pp. 118–123) / Za zahalnoi redaktsiieiu Stadnyka M. M. Vidpovidalnyi redaktor: Yatchenko V. F.; orhanizatsiinyi sekretar: Stsiban O. Ye. Kyiv: NDIU. [in Ukrainian].

Kaplun, O. (2022). *Dekolonizatsiia toponimiv vykhodyt na finishnu priamu: u Vinnytsi ta na pryiednanykh terytoriiakh hromady zminyty nazvu maiut ishche 52 obiekty* [The decolonization of toponyms is reaching the finish line: in Vinnytsia and the annexed territories of the community, 52 more objects have to change their names.]. URL: <https://new.vmr.gov.ua/dekolonizatsiia-toponimiv-vykhodyt-na-finishnu-priamu-u-vinnytsi-ta-na-pryiednanykh-terytoriiakh-hromady-zminyty-nazvu-maiut-ishche-52-ob-iekty>. [in Ukrainian].

Karoieva, T. (2017). Z dosvidu robochoi hrupy shchodo «dekomunizatsii» publickoho miskoho prostoru Vinnytsi: pohliad istoryka [Abstract of practical activity of a workgroup on «decommunization» of public area of the town of Vinnytsia: historian's view]. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii*, 2, 196–206. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_17 [in Ukrainian].

Karoieva, T. (2016). *Vulytsi Vinnytsi: z istorii dekomunizatsii: dovidnyk* [Streets of Vinnytsia: from the history of decommunization: a guide]. Vinnytsia: Vindruk. [in Ukrainian].

Kyianam pidhotuvaly broshuru z nazvamy pereimenovanykh u 2014 – 2022 rokakh vulytsiamy. (2022). [A brochure with the names of streets renamed in 2014 – 2022 was prepared for Kyiv residents]. *Radio Svoboda*, 28 hrudnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyiv-broshura-vulytsi/32197690.html> [in Ukrainian].

Kivva, I. (2025). *Istoriia zmin na mapi mista. Yaki vulytsi pereimenuvaly v Odesi i chomu: 2025 rik* [History of changes on the city map. Which streets were renamed in Odessa and why: 2025]. URL: <https://moreliudei.media/teksty/istoriia-zmin-na-mapi-mista-yaki-vulytsi-pereimenuvaly-v-odesi-i-chomu-2025-rik/> [in Ukrainian].

Klymenko, O., Yatchenko, V., Semenova, O., Fihurnyi, Yu., & Shakurova, O. (2022). Vplyv povnomasshtabnoi ahresii Rosii proty Ukrainy na suchasnyi etnokulturnyi i natsionalno-patriotychnyi rozvytok ukrainskoho studentstva: sotsiologichnyi vymir [Impact of the Full-Scale Aggression of Russia Against Ukraine on the Modern Ethno-Cultural and National-Patriotic Development of Ukrainian Students: Sociological Dimension]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 4(85), 49–64. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.268294](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.268294). [in Ukrainian].

KMDA pidhotuvala broshuru z novymi nazvamy pereimenovanykh vulyts. (2022). [The Kyiv City State Administration has prepared a brochure with the new names of the renamed streets]. *Ukrinform*, 28 hrudnia. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3642542-kmda-pidgotuvala-brosuru-z-novimi-nazvami-perejmenovanih-vulic.html> [in Ukrainian].

Kotliar, Yu., & Akhicieva-Karkashadze, V. (2026). Rol dekomunizatsii ta dekolonizatsii u formuvanni natsionalnoi identychnosti: vypadok Mykolaiva [The role of Decommunization and Decolonization in the Formation of National Identity: the Case of Mykolaiv]. *Eminak: Naukovyi kvartalnyi zhurnal*, 4(52), 335–353. DOI: [https://doi.org/10.33782/emina2025.4\(52\).834](https://doi.org/10.33782/emina2025.4(52).834) [in Ukrainian].

Kuzina, K. (2017). Radianska toponimika mist yak sposib perepysuvannia istorychnoi pamiaty (na prykladi Vinnytsi 1920 – 30-tykh rr.) [Soviet toponymy as the method of rewrite historical memory: the example of Vinnytsya 1920 – 30's]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, 1(60), 40–50. URL: <https://jhrp.donnu.edu.ua/issue/view/103> [in Ukrainian].

Na Zhytomyrshchyni lyshaiutsia nepereimenovanymi blyzko 40 vulyts: chomu yikh ne pereimenuvaly ta shcho z nymy bude dali. (2025) [About 40 streets remain unrenamed in the Zhytomyr region: why they were not renamed and what will happen to them next]. *Suspilne Zhytomyr*. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/1049633-na-zitomirsini-lisautsa-neperejmenovanymi-blizko-40-vulic-comu-ih-ne-perejmenuvali-ta-so-z-nimi-bude-dali/> [in Ukrainian].

Onyshchenko, V. (2023). *Derusyfikatsiia ukrainskykh mist: visim naihostrishykh zapytan do ekspertiv* [Derussification of Ukrainian cities: eight most pressing questions for experts]. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/derusyfikatsiya-ukrayinskykh-mist-visim-najgostrishykh-zapytan-do-ekspertiv/> [in Ukrainian].

Pavlenko, I. Ya. (2018). Urbanonimy yak zasib formuvannia istorychnoi pamiaty [Urbanonyms as a means of forming historical memory]. *Mova. Literatura. Folklor*, 2, 58–66. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/philology/article/view/606> [in Ukrainian].

Pereimenuvannia vulyts. (n. d.). [Renaming streets]. *Bilotserkivska miska rada*. URL: <https://bc-rada.gov.ua/node/5527> [in Ukrainian].

Perelik vulyts u misti Kyievi, yaki pereimenovani protiahom 2022 – 2023 rokiv. (n. d.). [List of streets in the city of Kyiv that were renamed during 2022 – 2023]. *Ofitsiinyi*

portal Kyieva. *Kyivska miska rada*. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9845.pdf> [in Ukrainian].

Pozbuvatysia rusyfikovanykh toponimiv. (2024). [Get rid of Russified toponyms]. *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/derusyfikatsiia-toponimiv/> [in Ukrainian].

Rad, T. (2022). Derusyfikatsiia svidomosti abo ukrainska naratsiia miskoho prostoru [Derussification of consciousness or the Ukrainian narrative of urban space]. *Istorychna Pravda, 21 kvitnia*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/> [in Ukrainian].

Spysok pereimenovanykh vulyts u misti Izyumi – 2022 – 2023 rr. (2025). [List of renamed streets in the city of Izyum – 2022 – 2023]. URL: <https://city-izyum.pp.ua/list-of-renamed-streets-in-the-city-of-izyum-202257594-2/> [in Ukrainian].

Takhtaulova, M. (2015). Toponimika suchasnoho Kharkova: realii ta perspektyvy [Toponymy of modern Kharkiv: realities and prospects]. *Historians, 14 serpnia*. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1587-mariia-takhtaulova-toponimika-suchasnoho-kharkova-realii-ta-perspektyvy> [in Ukrainian].

Telehuz, I., & Telehuz, A. (2025). Ukrainska identychnist u chasi ta prostori: istorychna pamiat, interpretatsiia mynuloho ta suchasni vyklyky viiny. [Ukrainian identity in time and space: historical memory, interpretation of the past and contemporary challenges of war]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Istoriia. Vyp. 51. Zbirnyk naukovykh prats, 79–87*. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-51-79-87> [in Ukrainian].

Try vulytsi ta skver na chest Heroiv Ukrainy. Rishenniam vykonkomu z 25 hrudnia u Vinnytsi rozpochnetsia hromadske obhovorennia z pereimenuvannia/naimenuvannia toponimiv. (2025). [Three streets and a square in honor of the Heroes of Ukraine. By decision of the Executive Committee, a public discussion on renaming/naming toponyms will begin in Vinnytsia on December 25]. *Vinnytska miska rada*. URL: <https://new.vmr.gov.ua/try-vulytsi-ta-skver-na-chest-heroiv-ukrainy-rishenniam-vykonkomu-z-25-hrudnia-u-vinnytsi-rozpochnetsia-hromadske-obhovorennia-z-pereimenuvannia-naimenuvannia-toponimiv> [in Ukrainian].

U misti na Mykolaivshchyni vidmovylysia pereimenovuvaty vulytsiu «40 rokiv Peremohy». (2026). [A city in the Mykolaiv region refused to rename the street «40 Years of Victory»]. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/866355-u-misti-na-mikolaivshchyni-vidmovylysia-pereymenovuvati-vulitsyu-40-rokiv-peremogi> [in Ukrainian].

Yak transformuietsia stavlennia ukrainsiv do dekomunizatsii, UPTs MP ta natsionalizmu pid chas viiny z Rosiieiu. (2022). [How Ukrainians' attitudes towards decommunization, the UOC-MP, and nationalism are transforming during the war with Russia]. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukrainsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13 грудня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94(477) «20»:341.48:502.17
DOI 10.69550/3041-1467.9.357793

Інна ЛЕВЧЕНКО

докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри теорії та методики професійної підготовки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. В. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, індекс 08401 (inna.lewchenko2000@ukr.net)

ORCID: 0009-0007-7193-2680

Марія ДМИТРЕНКО

докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна, індекс 18003 (dmytrenko-@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-8338-4032

Researcher ID: AAG-4180-2020

Scopus-Author ID : 57220049813

Яніна ФЕДОРЕНКО

докторка історичних наук, професорка, доцентка кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна, індекс 18003 (yanava@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5206-0705

Researcher ID: O-8901-2019

Scopus-Author ID : 58010308500

Inna LEVCHENKO

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of Theory and methods of professional training, Hryhory Skovoroda University in Pereiaslav, 30 V. Suhomylnyskyi Street, Pereiaslav, Kyiv Region, Ukraine, postal code 08401 (inna.lewchenko2000@ukr.net)

Mariia DMYTRENKO

PhD hab. (Philosophy), Professor, Professor at the Department of Social and Humanitarian disciplines of National University of Civil Protection of Ukraine, 8 Onoprijenko Street, Cherkasy, Ukraine, postal code 18003 (dmytrenko-@ukr.net)

Yanina FEDORENKO

PhD hab. (History), Professor, Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian disciplines of National University of Civil Protection of Ukraine, 8 Onoprijenko Street, Cherkasy, Ukraine, postal code 18003 (yanava@ukr.net)

Bibliographic Description of the Article: Levchenko, I. & Dmytrenko, M., Fedorenko, Y. (2026). Ekotsyd v konteksti rosiisko-ukrainskoi viyni: istorychnyi aspekt [Ecocide in the context of the Russian-Ukrainian war: a historical aspect]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 145–155. doi: 10.69550/3041-1467.9.357793 [in English].

Бібліографічний опис статті: Левченко, І., Дмитренко, М., Федоренко, Я. (2026). Екоцид в контексті російсько-української війни: історичний аспект. *Axis Europae, Special Issue 2*, 145–155. doi: 10.69550/3041-1467.9.357793 [in English].

ECOCIDE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: A HISTORICAL ASPECT

Abstract. *The purpose of the research is to analyze and substantiate that ecocide in the context of the Russian-Ukrainian war is not an accidental consequence of hostilities, but a systemic cyclical policy of the aggressor, which has deep historical roots in the imperial and Soviet practice of predatory use of Ukrainian natural resources. The scientific novelty of the research lies in the comprehensive justification and historical-retrospective analysis of the ecocide committed by the Russian Federation on the territory of Ukraine, which is essentially a direct continuation of the predatory imperial-Soviet policy aimed at using Ukrainian lands exclusively as a resource base without taking into account long-term environmental consequences. The research methodology is based on the use of such methods as historical, problem-chronological, and systemic. An interdisciplinary approach is also applied, involving legal, military-technical and environmental data to analyze the consequences. Conclusions.* *The authors have proven that the current actions of the Russian Federation are a direct continuation of the political line focused on the systematic destruction of the ecological potential of Ukraine. The aggressor's widespread practice has been the transformation of ecological zones into degraded, unfit for management and habitation territory. The main acts of ecocide recorded during the Russian-Ukrainian war include the deliberate undermining of the Kakhovka hydroelectric power station, the targeted flooding of mines and chemical contamination of soils, water resources and atmospheric air with heavy metals and toxic emissions from hostilities. The consequences of these actions led to irreversible environmental damage, which falls under the legal term of ecocide, which has become an integral part of the military aggression of the Russian Federation and should be recognized as the fifth international crime to hold the perpetrators accountable and prevent similar disasters in the future.*

Keywords: *ecocide, Russian-Ukrainian war, historical retrospective, Kakhovka hydroelectric power station, imperial policy, ecological degradation, man-made aggression.*

ЕКОЦИД В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Мета дослідження – проаналізувати й обґрунтувати, що екоцид у контексті російсько-української війни є не випадковим наслідком бойових дій, а системною циклічною політикою агресора, що має глибоке історичне коріння в імперській та радянській практиці хижацького використання українських природних ресурсів. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні та історико-ретроспективному аналізі екоциду, скоєного Російською Федерацією на*

території України, що, по-суті, є прямим продовженням хіжсацької імперсько-радянської політики, спрямованої на використання українських земель як тільки ресурсної бази без урахування довгострокових екологічних наслідків. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні таких методів, як історичний, проблемно-хронологічний, системний. Також застосовано міждисциплінарний підхід із залученням юридичних, військово-технічних та екологічних даних для аналізу наслідків. **Висновки.** Автори довели, що сучасні дії Російської Федерації є прямим продовженням політичної лінії, сфокусованої на системному знищенні екологічного потенціалу України. Поширеною практикою агресора стало перетворення екологічних зон на деградовану, непридатну для господарювання та проживання територію. Основні акти екоциду, що фіксуються протягом російсько-української війни включають: навмисний підриг Каховської ГЕС, цілеспрямоване затоплення шахт і хімічне забруднення важкими металами й токсичними викидами від бойових дій ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря. Наслідки цих дій призвели до незворотної екологічної шкоди, яка підпадає під юридичний термін «екоцид», що став невід'ємною складовою військової агресії Російської Федерації та має бути визнаний п'ятим міжнародним злочином для притягнення винних до відповідальності й запобігання подібним катастрофам у майбутньому.

Ключові слова: екоцид, російсько-українська війна, історична ретроспектива, Каховська ГЕС, імперська політика, екологічна деградація, техногенна агресія.

Problem Statement. One of the catastrophic consequences of the war launched by Russia against Ukraine was the largest environmental disaster in Europe, starting from the period of the Chernobyl nuclear power plant accident. Such events as coalmines flooding, Kakhovka hydroelectric power station undermining, protected areas destruction, soil, water resources and atmosphere pollution require a thorough legal and historical qualification as ecocide. The international crime involves the mass destruction of flora or fauna, poisoning of the atmosphere or water resources, as well as the commission of other actions that can cause an environmental disaster.

A historical analysis of the problem indicated by the authors will help to prove the fact that the actions of the Russian Federation are not accidental consequences of hostilities. On the contrary, they remained a purposeful policy aimed at destroying the ecological potential of Ukraine. The policy has its roots in the past and is a vivid testimony to the efforts of the aggressor country aimed at continuing its own imperial directive on the predatory use and destruction of Ukrainian natural resources and ecosystems with military tactics of «scorched earth», as well as the transformation of occupied territories into raw material supplements. In addition, understanding the historical causes and consequences of ecological destruction in Ukraine is the basis for developing effective programs for environmental security and its post-war reconstruction. It is this fact that determined the authors' desire to turn to the study of this topic.

Review of Research and Publications. The proposed topic is at the epicenter of modern Ukrainian history and is closely related to the large-scale tragic consequences of military aggression. Currently, historiographical developments on the environmental situation in Ukraine are actively being formed and accumulated. In particular, the legal and international legal aspects of the problem are covered in the papers by domestic lawyers, for example, in the publication of O. Borshchevska (Borshchevska, 2023), in which the author analyzed the public law and private law aspects of defining the ecocide during military

aggression. This problem is also the subject of scientific research by military scientists. Thus, V. Kuzmenko, N. Tretyak, V. Chornay, I. Yarysh (Kuzmenko et al, 2024) classified the crimes of military ecocide, assessed the damage caused to the environment, and determined the consequences of the enemy's use of missiles and shells on the territory of Ukraine. As for historical research, this topic is partially covered in the study by T. Chubina and Ya. Fedorenko (Chubina, Fedorenko, 2025), where the authors conclude that the Russian-Ukrainian war became the main catalyst for the deterioration of the environmental situation in the Ukrainian countryside in the 21st century. Therefore, despite the availability of valuable publications in the legal and military-technical spheres, a comprehensive historical study of the coverage of ecocide during the Russian-Ukrainian war in the historical perspective requires further systematization and in-depth analysis, which led the authors to address this topic.

The Purpose of the Article. The purpose of the article is to study the historical aspect of ecocide in the context of the Russian-Ukrainian war to substantiate the fact of the purposeful policy of the Russian Federation aimed at destroying the ecological potential of Ukraine and to develop effective environmental security programs in the future.

Research Results. The most terrible event in the life of every modern Ukrainian was the full-scale invasion of the Russian Federation troops into the territory of Ukraine. The war dealt a triple blow to Ukrainians: it caused thousands of civilian and military deaths, purposefully destroyed infrastructure, and led to significant environmental damage and the destruction of entire ecosystems. According to data announced by the Deputy Minister of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine for European Integration Olga Yukhymchuk at a meeting with representatives of the Italian Ministry of Foreign Affairs in Rome, since the beginning of the full-scale invasion, the aggressor country has committed more than 7 thousand environmental crimes in Ukraine, the losses from which exceed €72.9 billion (Ukrinform, 2025).

The beginning of large-scale environmental crimes by Russia on the territory of Ukraine dates back to 2014, i.e. the period of the undeclared war in the East of our country. It was then that the invaders began implementing one of their greatest environmental crimes – the gradual flooding of coalmines in the occupied parts of Donetsk and Luhansk regions. Initially, local collaborationist authorities stopped pumping out water from mines that were deemed «unprofitable». Direct disregard for the region's technogenic safety has led to a critical environmental and radiation threat, as the gradually closed and flooded mines will fill with water containing dissolved heavy metal salts, minerals, radioactive elements and other dangerous chemicals. Over time, these toxic mine waters will rise to the surface and enter groundwater, wells and rivers, in particular the Severskyi Donets, which is currently a source of drinking water for a significant part of the region and flows into the Sea of Azov, posing a threat to the wider Black Sea region. Another negative consequence of such destructive actions, according to scientists, will be subsidence of the soil. After all, the process of flooding in the near future may lead to the collapse of mine shafts and displacement of the soil, which in turn will cause subsidence and flooding of large areas, making the land unsuitable for construction and agriculture. The third dangerous consequence will be the release of poisonous methane gas, which is contained in mine workings and as a result its accumulation in basements, cellars and sewers, which will create an additional risk of explosions and fires.

One of the most dangerous flooded mines was the Yuny Kommunar mine, where, incidentally, an experimental underground nuclear explosion was carried out in 1979 (Ukrinform, 2023). Since 2014, this mine, located near the settlement of Bunge, has been under Russian occupation, and in 2018, local leaders-collaborators decided to flood it. Their

actions were directly dangerous, since the lifting of mine waters from the Yuny Kommunar posed a threat of radioactive isotopes being brought to the surface and could lead to radioactive contamination of soil and water in the entire Donetsk region.

In 2018, when the consequences of the flooding of mines and the destruction of natural objects in Donbas became obvious and critical (in particular, due to the increase in the radiation and chemical threat), Ukrainian ecologists, human rights activists and public organizations began to actively use the term of ecocide to qualify environmental crimes generated by the war. This term was used to designate all large-scale and targeted actions of the Russian Federation and its occupation administrations, which led, according to the content of Article 441 of the Criminal Code of Ukraine, to an environmental catastrophe in the Eastern region. Human rights activists demanded and still insist on the need to recognize ecocide as the fifth international crime (Borshchevska, 2023, p. 124) to bring the perpetrators to justice. This requirement is justified by the fact that, according to many scientists, the Donetsk region is facing an irreversible ecological catastrophe in the near future, as a result of which large areas will become uninhabitable (Tereshchenko, 2019).

The ecological situation has significantly worsened not only in the East, but throughout Ukraine after February 24, 2022, when during the conduct of hostilities, critical infrastructure facilities, industrial enterprises, water resources, nature reserves, agricultural lands and soils, as well as atmospheric air were mercilessly damaged. Investigating the rapid ecological degradation, environmental scientists, politicians, public figures and historians (Strilets, 2022) began to argue about the inevitable cyclical nature of the consequences of environmental problems, which will become obvious and tangible in the future.

In particular, studying and analyzing the destructive actions of the aggressor country, historians and public activists, have come to the conclusion that the modern ecocide was not just an accidental consequence of the war. It is a cyclical continuation of imperial and Soviet policies aimed at the predatory depletion of Ukrainian natural resources and the transformation of occupied territories into a raw material appendage without taking into account long-term environmental consequences. A vivid example of such destructive actions was the events of June 6, 2023, when the Russian occupiers deliberately blew up the Kakhovka hydroelectric power station, which scientists consider the largest environmental disaster of the 21st century in Ukraine. If we look at the event from a historical perspective, it becomes obvious that all large-scale hydro technical projects of the USSR, including the construction of a cascade of hydroelectric power plants on the Dnipro, were carried out without due consideration of environmental consequences. They were based only on short-term economic benefits, and subsequently led to the flooding of fertile agricultural lands, the destruction of unique ecosystems, and contributed to the degradation of the Sea of Azov.

That is why the demolition of the Kakhovka hydroelectric power station in 2023 became one of the most brutal acts of modernized imperial policy of Russia. Since it was not just the destruction of infrastructure, but in fact, a repeated, catastrophic destruction of the ecosystem of the Dnipro and Southern Ukraine. The death of people, the flooding of dozens of settlements, the erosion of cemeteries (in two villages of the Kherson region their contents were simply taken out into the Black Sea) (Santora, 2023), cattle cemeteries, the destruction of tens of thousands of hectares of not only agricultural land, but also protected areas, the loss of the irrigation system of part of the Dnipropetrovsk and Zaporizhia regions and the entire Kherson region – this is far from a complete list of the negative environmental consequences of the demolition of the Kakhovka HPS.

This disaster was an act of ecocide with unpredictable long-term consequences. The devastating impact on food security and water supply in Southern Ukraine was one of the critical humanitarian disasters caused by the war. After the terrorist attack on the Kakhovka hydroelectric power station, entire sectors of the region's agriculture were on the verge of survival. Not only thousands of hectares that were directly flooded, but also significant areas dependent on irrigation suffered severe damage. In particular, 10 thousand hectares of agricultural land on the right bank, controlled by Ukraine, were rendered inoperable. In addition, the cessation of water supply through irrigation canals that served over 1.2 million acres (about 485 thousand hectares) of agricultural land threatened the cultivation of strategic crops (Kravchenko, 2023). These lands, which previously yielded crops of corn, soybeans, rapeseed, wheat, and vegetables, became potentially unsuitable for agribusiness due to desertification. The volume of lost land in the occupied left-bank territories remained unknown (Chubina & Fedorenko, 2025, p. 80), but most experts agreed with the conclusion that a significant part of the agrarian potential of the Kherson region was practically lost due to the war after this act of ecocide.

The consequences of the destruction of the reservoir went far beyond agriculture. The loss of the Kakhovka reservoir as the main source of water created a drinking water crisis for hundreds of thousands of people in the region, including cities and industrial centers. The massive flow of water carried into the Black Sea not only garbage and infrastructure remnants, but also tons of soil, chemicals, heavy metals, and pathogenic organisms. This caused catastrophic pollution of the marine area and directly threatened fish resources and biodiversity, as well as water security of the entire Black Sea region. Given these facts, we can argue that the environmental damage from the destruction of the Kakhovka hydroelectric power station was the largest act of ecocide recorded by Ukraine in the entire history of independence.

In the context of our research, it is necessary to pay attention to the aspect that the entire political line, first of the Russian Empire, and later of the Soviet Union, was based on considering Ukrainian lands as an exclusively resource base. This led to excessive, irrational and environmentally dangerous industrialization on the territory of Ukraine.

That is why from a historical perspective, the modern actions of the Russian Federation have become a direct continuation of this imperial-Soviet political line, focused on the systematic destruction of the economic and environmental potential of the territory of Ukraine. A common practice for the aggressor has been to transform territories that could not be incorporated into a degraded zone unsuitable for farming and living.

A direct and tangible manifestation of this destructive policy is the catastrophic impact of hostilities on the quality and condition of soils, which have already lost about 30% of the accumulated humus over the previous 100 years (Kuzmenko et al, 2024, p. 64). The explosions of mines, enemy missiles, guided aircraft bombs and artillery shells have already contaminated and continue to contaminate the land with heavy metals, such as nickel, lead, titanium, strontium, cadmium, etc., turning it into a degraded, unusable territory. It is worth noting that during the explosion, all substances undergo complete oxidation, and the products of the chemical reaction are released into the atmosphere. The main ones, carbon dioxide and water vapor, are not directly toxic but are harmful in the context of climate change, since both are powerful greenhouse gases. In addition, in the atmosphere, sulfur and nitrogen oxides can cause acid rain, which changes the structure of the soil and causes burns to plants, to which conifers are particularly sensitive. Acid rain also has a negative effect on the human body, other mammals and birds, affecting the condition of mucous tissues and respiratory organs. In addition to gaseous products, metal fragments of shells that fall into the environment pose a

significant danger. They are not completely inert. Cast iron with steel impurities, which is the most common material for the production of ammunition casings, contains not only standard iron and carbon, but also sulfur and copper. These dangerous substances enter the soil, can migrate to groundwater and, as a result, enter the food chain, affecting the health of animals and people in the long term. According to scientists, these processes may in the near future provoke the creation of an ecological bomb with a long-term toxic effect.

In addition, soil contamination with fuels and lubricants and other petroleum products also occurs as a result of intensive movement and damage to land military equipment in the combat zone. In soils soaked with petroleum products during the war water permeability has sharply decreased, oxygen has been displaced. Moreover, consequently, biochemical and microbiological processes have been disrupted, which leads to disruption of plant root nutrition, inhibition of their growth and development and, ultimately, to death. In addition to soils, water resources, air and protected forest areas also suffer. Thus, it has become common practice for Russian troops to carry out attacks aimed at destroying port infrastructure along the coast of the Black and Azov Seas and ships at anchor. Such actions inevitably lead to water pollution and the spread of toxic substances into the sea. Oil products negatively affect marine biocenosis, forming films on the water surface, which disrupts the exchange of energy, heat, moisture and gases between the sea and the atmosphere. In addition, they directly affect the physicochemical and hydrological conditions, causing the death of fish, seabirds and microorganisms. All components of oil are toxic to marine organisms. That is why ecologists from Bulgaria and Turkey have noticed cases of mass fish kills and dolphin deaths in the Black Sea (Shinkarenko, 2023).

During the massive missile and artillery shelling of Ukraine, especially its industrial facilities, all toxic substances that are released undergo a process of chemical oxidation and pollute the atmosphere, significantly worsening air quality and, therefore, negatively affecting human health (Lubinet, 2023).

The shelling of industrial facilities and critical infrastructure, which has been ongoing since the first days of the full-scale invasion and continues to this day, has constantly caused large-scale fires, which have become a source of additional, complex pollution of soil, water and air. The combustion products released into the air consist of highly toxic gases, soot and dioxins.

The risks associated with damage to communications, enterprises and other objects that pose an increased environmental hazard, starting with the full-scale invasion in 2022, have acquired a special, critical importance. In conditions of prolonged hostilities, limited control and opportunities to promptly eliminate negative consequences, these phenomena have significantly increased the scale of the negative impact, which creates all the prerequisites for a technogenic and environmental disaster. We can take as an example the events that took place in the first two weeks after the large-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine. Thus, on February 27, 2022, the Russian military hit an oil depot in the Vasytkiv district of the Kyiv region with a ballistic missile. As a result of the missile strike, a fire broke out on the territory of the oil depot near the village of Kryachky. As a result, 10 tanks of 2,000 m³ of gasoline and diesel fuel caught fire, causing significant damage not only to infrastructure but also to environmental safety. The enemy used the same tactics in the cities of Okhtyrka, Chernihiv, Zhytomyr, and the village of Chernyakhiv (Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, 2022). Similar enemy attacks also covered other industrial facilities with a high risk of chemical contamination. In particular, on March 3, 2022, in the village of Chaiky near Kyiv, a shell hit a warehouse with

polyurethane foam, which caused a fire in the warehouse and in an adjacent office building (Roshchina, 2022). The tactics of destroying potentially important industrial facilities for environmental safety (destruction of energy infrastructure facilities, attacks on oil depots and chemical warehouses) by the aggressor country continue to this day.

That is why incidents related to the burning of polymers and chemicals, which are a direct source of toxic gases and carcinogenic particulate matter, further worsen the state of atmospheric air, cause poisoning of animals and people, and contribute to the appearance of acid rain. In turn, the danger of acid rain lies in the fact that they cause plant burns. This leads to a decrease in biomass in agricultural crops, as well as to the weakening of wild plants and forest crops. Weakened forests can quickly be affected by pests, which in turn contributes to an increase in the amount of dead wood in the forest and the spread of fires in ecosystems (Omelchuk & Sadohurska, 2022). In general, according to the Accounting Chamber of Ukraine, as of the end of 2022, 3 million hectares of forests in the country had already been affected by occupation and hostilities, which amounted to about 30 percent of the total forest area of Ukraine. As of 2024, the Armed Forces of Ukraine in the process of de-occupying the territory had liberated 2.2 million hectares of forest massifs. However, at the same time, it is worth noting that a large number of these territories are mined (about 700 thousand hectares) and require restoration, and some consist of trees damaged by debris and broken by explosions (Nalyotov, 2024). More than 850 thousand hectares of forests remain occupied.

Conclusions. Thus, we can conclude that ecocide in the context of the Russian-Ukrainian war has a deep historical basis and is not an accidental consequence of hostilities, but a systemic cyclical policy of the aggressor.

Firstly, modern acts of ecocide are a direct continuation of imperial and Soviet policies, which considered Ukrainian lands exclusively as a resource base. This led to excessive, irrational industrialization without due consideration of long-term environmental consequences.

Secondly, during the course of the Russian-Ukrainian war, a strategy of systematic destruction by the aggressor of not only the economic, but also the ecological potential of the territories that could not be incorporated was followed. The transformation of these zones into degraded, unsuitable for management and habitation territory became a common practice.

Thirdly, man-made aggression (the targeted destruction of potentially environmentally hazardous infrastructure), the deliberate undermining of the Kakhovka hydroelectric power station, the pollution of soil, atmospheric air, water resources, and the destruction of forests have led to irreversible environmental damage. This damage falls under the legal term of ecocide, which has become an integral part of the Russian Federation's military aggression and should be recognized as the fifth international crime to hold those responsible accountable and prevent similar disasters in the future.

Acknowledgement. We express sincere gratitude to all editorial board members for the consultations provided during the preparation of the article for publication.

Funding. The authors did not receive any funding for conducting the research and publishing the article.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Борщевська, О. М. (2023). Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*, (49), 113–129. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>

Кравченко, А. (2023). Підрив Каховської ГЕС: трагедія, яка змінить сільське господарство півдня та всієї України. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3721075-pidriv-kahovskoi-ges-tragedia-aka-zminit-silске-gospodarstvo-pivdnata-vsiei-ukraini.html>

Кузьменко, В., Третяк, Н., Чорнай, В., Яриш, І. (2024). Воєнний екоцид в Україні як згубний наслідок застосування російських ракет та снарядів. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*, 1(19), 62–72. DOI: <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.19.2024.08> [in Ukrainian]

Лубінець, Д. (2023). Довкілля – мовчазна жертва війни: як російська армія вчиняє екологічні злочини й порушує права людини. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_viyini_yak.html

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. (2022). Інформація про наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 9 березня 2022 року. URL: <https://mepr.gov.ua/informatsiya-pro-naslidky-dlya-dovkillya-vid-rosijskoyi-agresiyi-v-ukrayini-24-lyutogo-9-bereznia-2022-roku-2/>

Нальотов, Д. (2024). Екологічне спустошення від війни: проблеми, які будуть вирішуватись поколіннями. *Українська правда*. URL: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2024/09/26/7476908>

Омельчук, О., Садогурська, С. (2022). Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. *Екодія*. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

Рошіна, О. (2022). У Чайках під Києвом снаряд влучив у склад із монтажною піною – пожежа. *Українська правда*. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2022/03/03/7327894/>

Стрілець, Р. (2022). Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні. *Українська правда*. URL: <https://life.ppravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/>

Терещенко, О. (2019). Екологічна катастрофа: чому половина території Донбасу може стати непридатною для життя. *Громадське радіо*. URL: <https://hromadske.radio/publications/ekologichna-katastrofa-chomu-polovyna-terytoriyi-donbasu-mozhe-staty-neprydatnoyu-dlya-zhyttya>

Укрінформ. (2023). *Згадати все: нищення довкілля України росіянами почалося у 2014 році*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3724877-zgadati-vse-nisenna-dovkillia-ukraini-rosianami-pocalosa-u-2014-roci.html>

Укрінформ. (2025). *В Україні за час повномасштабної війни зафіксували понад сім тисяч екологічних злочинів РФ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3951207-v-ukraini-za-cas-povnomasstabnoi-vijni-zafiksuvali-ponad-sim-tisac-ekologicnih-zlociniv-rf.html>

Чубіна, Т., Федоренко, Я. (2025). Екологічні проблеми в українському селі періоду незалежності: історичний контекст. *Український селянин*, 34, 72–82. DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Chubina-Fedorenko>

Шинкаренко, І. (2023). У Чорному морі через війну могло загинути 50 тисяч дельфінів. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/u-chornomu-mori-cherез-viiny-zagynuly-50-tysiach-delfiniv/7116878.html/>

Santora, M. (2023). Zelensky Signals Ukraine's Counteroffensive Has Begun. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2023/06/10/world/europe/ukraine-russia-dam-fighting.html>

REFERENCES

Borshchevska, O. M. (2023). Publichno-pravovi ta pryvatnopravovi aspekty vyznachennia definitsii «ekotsyd» pid chas viiskovoi ahresii [Public Law and Private Law Aspects of Defining the Definition of «Ecocide» during Military Aggression]. *Pravova derzhava*, (49), 113–129. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017> [in Ukrainian].

Chubina, T., & Fedorenko, Ya. (2025). Ekolohichni problemy v ukrainskomu seli periodu nezalezhnosti: istorychnyi kontekst [Environmental problems in the Ukrainian village during the period of independence: historical context]. *Ukrainskyi selianyn*, 34, 72–82. DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Chubina-Fedorenko> [in Ukrainian].

Kravchenko, A. (2023). Pidryv Kakhovskoi HES: trahediia, yaka zminyt silske hospodarstvo pivdnia ta vsiiei Ukrainy [Kakhovka HPS undermining: a tragedy that will change the agriculture of the south and all of Ukraine]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3721075-pidriv-kahovskoi-ges-tragedia-aka-zminyt-silske-gospodarstvo-pivdna-ta-vsiei-ukraini.html> [in Ukrainian].

Kuzmenko, V., Tretiak, N., Chornai, V., & Yarysh, I. (2024). Voiennyi ekotsyd v Ukraini yak zhubnyi naslidok zastosuvannia rosiiskykh raket ta snariadiv [War Ecocide in Ukraine as a Devastating Consequence of the Use of Russian Missiles and Shells]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho naukovo-doslidnoho instytutu vyprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniki*, 1(19), 62–72. DOI: <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.19.2024.08> [in Ukrainian].

Lubinets, D. (2023). Dovkillia – movchazna zhertva viiny: yak rosiiska armiia vchyniaie ekolohichni zlochyny y porushuie prava liudyny [The environment is a silent victim of war: how the Russian army commits environmental crimes and violates human rights]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_viyni_yak.html [in Ukrainian].

Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. (2022). Informatsiia pro naslidky dlia dovkillia vid rosiiskoi ahresii v Ukraini 24 liutoho – 9 bereznia 2022 roku [Information on the consequences for the environment from the Russian aggression in Ukraine February 24 – March 9, 2022]. URL: <https://mepr.gov.ua/informatsiya-pro-naslidky-dlya-dovkillya-vid-rosijskoyi-agresiyi-v-ukrayini-24-lyutogo-9-bereznia-2022-roku-2/> [in Ukrainian].

Naliotov, D. (2024). Ekolohichne spustoshennia vid viiny: problemy, yaki budut vyrishuvatsy pokolinniamy [Ecological devastation from the war: problems that will be solved by generations]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/09/26/7476908/> [in Ukrainian].

Omelchuk, O., & Sadohurska, S. (2022). Pryroda ta viina: yak viiskove vtornhennia Rosii vplyvaie na dovkillia Ukrainy [Nature and war: how Russia's military invasion affects the environment of Ukraine]. *Ekodiia*. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> [in Ukrainian].

Roshchina, O. (2022). U Chaikakh pid Kyievom snariad vluchyv u sklad iz montazhnoiu pinioiu – pozhezha [In Chaika near Kyiv, a shell hit a warehouse with mounting foam – a

fire]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/03/7327894/> [in Ukrainian].

Santora, M. (2023). Zelensky Signals Ukraine's Counteroffensive Has Begun. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2023/06/10/world/europe/ukraine-russia-dam-fighting.html> [in English].

Shynkarenko, I. (2023). U Chornomu mori cherez viinu mohlo zahynuty 50 tysiach delfiniv [50 thousand dolphins could have died in the Black Sea due to the war]. *Holos Ameryky*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/u-chornomu-mori-cherez-viiny-zagynuly-50-tysiach-delfiniv/7116878.html> [in Ukrainian].

Strilec, R. (2022). Bomba spovilnenoi dii: chomu svit ne mozhe ignoruvaty ekolohichni naslidky viiny v Ukraini [Time bomb: why the world cannot ignore the environmental consequences of the war in Ukraine]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/> [in Ukrainian].

Tereshchenko, O. (2019). Ekolohichna katastrofa: chomu polovyna terytorii Donbasu mozhe staty neprydatnoiu dlia zhyttia [Ecological catastrophe: why half of the territory of Donbas may become unsuitable for life]. *Hromadske radio*. URL: <https://hromadske.radio/publications/ekologichna-katastrofa-chomu-polovyna-terytoriyi-donbasu-mozhe-staty-neprydatnoyu-dlya-zhyttia> [in Ukrainian].

Ukrinform. (2023). *Zhadaty vse: nyschennia dovkillia Ukrainy rosianamy pochalosia u 2014 rotsi* [Remember everything: the destruction of the environment of Ukraine by Russians began in 2014]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3724877-zgadati-vse-nisenna-dovkilla-ukraini-rosianami-pocalosa-u-2014-roci.html> [in Ukrainian]

Ukrinform. (2025). *V Ukraini za chas povnomasshtabnoi viiny zafiksuvaly ponad sim tysiach ekolohichnykh zlochyniv RF* [Over seven thousand environmental crimes of the Russian Federation were recorded in Ukraine during the full-scale war]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3951207-v-ukraini-za-cas-povnomasstabnoi-vijni-zafiksuvali-ponad-sim-tisac-ekologicnih-zlociniv-rf.html> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 2 жовтня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 30.04.2026.*

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94:069:908(477)«2014/2025»
DOI 10.69550/3041-1467.9.357783

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу етнології та історії України Науково-дослідного інституту українознавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, Україна, індекс 01135(ukr.etnolog_fus@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-6463-0920
Scopus-Author ID: 58682079700
ResearcherID: EWL-0987-2022)

Yuriy FIHURNYI

PhD (History), Senior Researcher, Senior Research Fellow of the Department of Ethnology and History of Ukraine, Research Institute of Ukrainian Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 18 Isaakyan Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01135 (ukr.etnolog_fus@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Фігурний, Ю. (2026). Роль Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» у спростуванні російських фальсифікацій історії України в умовах агресії рашистів. *Axis Europae, Special Issue 2*, 156–168. doi: 10.69550/3041-1467.9.357783

Bibliographic Description of the Article: Fihurnyi, Yu. (2026). Rol Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav» u sprostuvanni rosiiskykh falsyfikatsii istorii Ukrainy v umovakh ahresii rashystiv [The role of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» in refuting Russian falsifications of the history of Ukraine in the conditions of rashist aggression]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 156–168. doi: 10.69550/3041-1467.9.357783 [in Ukrainian].

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ» У СПРОСТУВАННІ
РОСІЙСЬКИХ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АГРЕСІЇ РАШИСТІВ**

Анотація. Мета дослідження – проаналізувати роль Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» у спростуванні російських фальсифікацій історії України в умовах російської агресії. **Методологія дослідження** базується на комплексному і системному українознавчому підході, а також на принципах історизму, науковості, всебічності та системності. Використано метод історіографічного аналізу та синтезу, а також історико-порівняльний, хронологічний, структурно-функціональний, ретроспективний, історико-хронологічний та історико-ситуаційний методи. **Наукова новизна** полягає у постановці актуальної теми, яка в умовах російсько-української війни, ще не дістала всебічного й об'єктивного висвітлення,

а тому потребує системного опрацювання. У дослідженні вперше здійснено українознавчий аналіз діяльності Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» щодо спростування російських міфів і фальсифікацій історії України.

Висновки. Простежено прямий та опосередкований зв'язок між функціонуванням Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» в умовах повномасштабної російсько-української війни та спростуванням російських міфів і фальсифікацій історії України. Показано, що Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» став одним із дієвих чинників, який допомагає Україні та українцям зберігати і розвивати етнічну й національну ідентичності, історичну пам'ять та заперечувати російські міфи і фальсифікації історії України. З'ясовано, що співробітники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» сприяють українському етнотворенню, державотворенню, націєтворенню та етнокультуротворенню. Виявлено, що працівники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» в умовах повномасштабної російсько-української війни активно долучилися до спротиву російським окупантам і своєю системною та комплексною працею сприяють консолідації українців для перемоги над російськими загарбниками.

Ключові слова: Україна, українці, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», спростування російських міфів і фальсифікацій історії України, «русский мир», російсько-українська війна, «рашизм».

THE ROLE OF THE NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RESERVE «PEREYASLAV» IN FACILITATING RUSSIAN FALSIFICATIONS OF UKRAINIAN HISTORY IN THE CONDITIONS OF RASHIST AGGRESSION

Summary. *The purpose of the study* is to analyze the role of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» in refuting Russian falsifications of the history of Ukraine in the context of rashist aggression. **The research methodology** is based on a comprehensive and systematic Ukrainian studies approach, as well as on the principles of historicism, scientificity, comprehensiveness, and systematicity. The method of historiographic analysis and synthesis, as well as historical-comparative, chronological, structural-functional, retrospective, historical-chronological and historical-situational methods, was used. **The scientific novelty** lies in the formulation of a topical topic, which, in the conditions of the Russian-Ukrainian war, has not yet received comprehensive and objective coverage, therefore it requires systematic study. The study is the first to conduct a Ukrainian-scientific analysis of the activities of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» in refuting Russian myths and falsifications of Ukrainian history. **Conclusions.** The direct and indirect connection between the functioning of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war and the refutation of Russian myths and falsifications of the history of Ukraine has been traced. It is shown that the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» has become one of the effective factors that helps Ukraine and Ukrainians preserve and develop ethnic and national identity, historical memory, and deny Russian myths and falsifications of Ukrainian history. It was found that employees of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» contribute to Ukrainian ethnogenesis, state formation, nation formation, and ethnocultural formation. It was revealed that employees of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav» actively participated in the resistance to the Russian

occupiers during the full-scale Russian-Ukrainian war and, through their systematic and comprehensive work, contributed to the consolidation of Ukrainians for victory over the Russian invaders.

Key words: *Ukraine, Ukrainians, the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav», refutation of Russian myths and falsifications of the history of Ukraine, «Russian world», Russian-Ukrainian war; «rashism».*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна – екзистенційний виклик для України й українців, оскільки вона ведеться засобами не лише воєнними, але й інформаційно-пропагандистськими. Ворог прагне не тільки перемогти Українську державу на полі бою, але й переконати її громадян у меншовартості й нікчемності. Для цієї мети рашисти використовують «русский мир», рашизм та численні імперські міфи, зокрема, про «єдиний православний братній народ» і «єдинокровних братів – росіян й українців». Зі свого боку, Україна й українці можуть успішно протистояти цій інформаційно-пропагандистській агресії використовуючи, з-поміж іншого, величезні надбання історико-культурної спадщини створеної як українським народом так і представниками інших етнічних спільнот, які мешкали протягом багатьох тисячоліть на Богом благословенній землі.

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (далі – НІЕЗ «Переяслав»), став однією із таких дієвих інституцій, які допомагають Україні та українцям не лише зберігати історичну пам'ять про минувшину, але й активно долучилися до творення сучасної української політичної нації, спростовуючи при цьому численні імперські, радянські й путінські міфи й фальсифікації історії України й українців.

Актуальність заявленої тематики полягає в осмисленні вагомої ролі НІЕЗ «Переяслав» у спростуванні російських міфів і фальсифікацій історії України під час російсько-української війни задля посилення української національної ідентичності й національної безпеки та згуртування українців для перемоги над російськими загарбниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи фахові дослідження, можемо стверджувати, що проблема системного осмислення ролі НІЕЗ «Переяслав» у спростуванні російських міфів і фальсифікацій історії України в умовах сучасної російсько-української війни, поки ще не стала об'єктом спеціального вивчення, а тому заслугоує на більш глибоке та всебічне висвітлення. Водночас деякі важливі аспекти цієї проблеми активно вивчають науковці. Зокрема, це питання активного просування в український гуманітарний простір неоімперської геополітичної доктрини «русский мир», осмислення антиукраїнської діяльності агентів Кремля та спростування російських фальсифікацій історії України.

Питаннями дослідження сутності й генези «русского мира», причини конструювання цього політико-ідеологічного проекту, його ролі у гуманітарній експансії Росії на українських теренах зокрема й на політико-економічні інтеграційні процеси на пострадянському просторі загалом, а також осмисленням реакції на цей антиукраїнський концепт в українському суспільстві активно займаються С. Здіорук, В. Яблонський, В. Токман, А. Астаф'єв, О. Валевський, С. Зубченко, А. Іщенко, О. Литвиненко (Здіорук, Яблонський, Токман, 2014). Я. Потапенко досліджував історико-політичні й соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції «русский мир» в сучасний гуманітарний простір України (Потапенко, 2013);

вивчав міфологеми «русского мира» як ідеологічну зброю російського імперіалізму та його шлях від кабінетної теорії до геноцидних практик рашизму (Потапенко, 2016). Ю. Фігурний осягає роль і місце українознавства як дієвого чинника у боротьбі з агресивно-неоімперіалістичним «русским миром» Російської Федерації (далі – РФ) (Фігурний, 2015), аналізує передісторію та технологію розвитку й поширення псевдоідеї «русский мир», яка мала на меті обґрунтувати і реінкарнувати Росію як наддержаву у кордонах 1914 р. (Фігурний, 2016), а також осмислює концептуальні засади геополітичної доктрини «русский мир», що стала політичною ідеологією й підґрунтям гібридної агресії РФ проти України (Фігурний, 2021).

Російські міфи про територію та цивілізаційний код України, українську державність, походження українців та української мови, українсько-російські стосунки, українську церкву, Голодомор 1932 – 1933 рр., українське козацтво, Івана Мазепу та Крим, які спрямовані на підриг національної безпеки та знищення української державності, характеризує В. Брехуненко (Брехуненко, 2017). Л. Якубова розглядає специфіку політтехнології антиукраїнської геополітичної доктрини «русский мир» як інструмента військової агресії, його історію, випробування на Донбасі та в Криму і негативного впливу на українську національну безпеку (Якубова, 2018). В. Смолій разом з Л. Якубовою розкривають історичний контекст формування проекту «русский мир», показують його злочинну роль у творенні суспільно-політичного підґрунтя так званої «русской весны», оприлюднюють хід та наслідки експансії Росії в Криму та на Донбасі та висловлюють свої пропозиції щодо подолання деструктивних наслідків «русского мира» (Смолій, Якубова, 2018).

Учені В. Крисаченко, Ю. Фігурний, О. Чирков вивчають зародження, становлення, розвиток і сучасний стан Українського Православ'я, та характеризують злочинну роль «русского мира» в асиміляції українства (Крисаченко, Фігурний, Чирков, 2022, с. 162–168).

Розвиток Українського Православ'я в умовах реваншистської політики РФ проти України аналізують Ю. Фігурний, О. Семенова, Л. Отрошко, О. Шакурова (Figurnyi, Semenova, Otroshko, Shakurova, 2022). В. Крисаченко, А. Задорожня, Ю. Лебедева, Ю. Фігурний характеризують дії Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) як апологета сучасної російської агресії проти України й українців (Krysachenko, Zadorozhnyia, Lebedeva, Figurnyi, 2023). Зі свого боку, Р. Додонов, А. Фесенко, В. Глазунов, І. Капріцин, О. Столярчук досліджують релігійну ситуацію на тимчасово окупованій території Донецької області й ті пропагандистські фейки, які продукують загарбники (Dodonov, Fesenko, V Glazunov, Kapritsyn, Stoliarchuk, 2025). О. Предко й М. Птиця осмислюють особливості функціонування релігійної віри в контексті російсько-української війни (Predko, Pytysia, 2025).

Завершуючи цей стислий історіографічний огляд, ще раз наголосимо на потребі якісного і кількісного збільшення публікацій присвяченій цій проблемі.

Мета дослідження – аналіз вагомості ролі НІЕЗ «Переяслав» у спростуванні російських міфів і фальсифікацій історії України під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи вивчення цієї важливої наукової проблеми, передовсім дамо визначення базових засадничих понять, на яких ґрунтується наше дослідження.

По-перше, «Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав”» – потужний українознавчий центр, культурно-освітній та науково-дослідний заклад, який зберігає, вивчає, осмислює історико-культурну спадщину України, передусім, у сфері

дослідження історії зародження, розвитку, сучасного стану й перспектив музейної справи, з метою деколонізації української культури, пропагування загальнолюдських цінностей, всебічної підтримки державної, суспільної, громадянської та культурної діяльності, яка вповні забезпечує просвітницькі, культурні потреби громадян Української держави.

По-друге, «спростування російських міфів і фейків» – створення й актуалізація цілісної системи контрнарративів інформаційно-пропагандистській кампанії, спрямованої на дискредитацію України й українців, яка включатиме як структурні компоненти, насамперед науковий, освітньо-педагогічний, виховний тощо, так і їхнє функціонально-практичне спрямування й впровадження та постійний моніторинг виконання і успішності, оскільки для цілковитої перемоги та остаточного знищення Української держави й української політичної нації, Росія використовує окрім мілітарних, економічних, дипломатичних, фінансових ресурсів також інформаційно-гуманітарну складову, спрямовану на розкол країни, розмивання національної ідентичності та свідомості українців, їхню світоглядну дезорієнтацію, продукуючи для цього маніпулятивні міфи й фейки та фальсифікуючи тим самими історію України.

По-третє, «русский мир» – це путінська геополітична доктрина, що має на меті теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «Великої історичної Росії» у кордонах Російської імперії на 1914 р. Саме «русский мир» став вагомим елементом неоімперської політичної ідеології – «рашизму», інструментом для російської авторитарної влади «путінізму» й ідеологічним нарративом спочатку гібридної російсько-української війни, а згодом і повномасштабної агресії Росії проти України.

По-четверте, «російсько-українська війна» – це цивілізаційне й екзистенційне протистояння між авторитарією та демократією, між євразійською російською неоімперією та європейською Українською державою. Вона характеризується такими особливостями: комплексністю, екстенсивністю; інтенсивністю та агресивністю. Рашисти задля досягнення свого стратегічного завдання, а саме, ліквідації Української держави й української політичної нації, проводять в Україні геноцидну політику.

По-п'яте, «рашизм» – путінська неоімперська політична ідеологія та соціокультурна практика російського державного утворення, яке виникло на руїнах Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), у 1991 р. Провайдером цієї злочинної ідеології є керівництво та переважна більшість населення РФ, так званий «глибинний народ», які прагнуть відновити СРСР 2.0 у форматі «Великої історичної Росії».

Варто ще раз зазначити, що окупаційна й геноцидна війна РФ проти України ведеться не лише традиційними збройними засобами, так званими «конвенційними», але й із залученням модерних інноваційних технологій. Агресор системно здійснює потужну інформаційно-пропагандистську кампанію з дискредитації України й українців, насаджуючи у гуманітарному просторі маніпулятивні фейки та фальсифікації історії України (міфи про: «братські російський й український народи»; «непричетність України до Київської Русі та пропагування її виключної “російськості”»; «Переяславську угоду 1654 р. як “віковичний добровільний акт” возз'єднання України з Росією»; «імперський проєкт “Новоросія” як споконвічні російські землі»; «створення державності України особисто В. Леніним», «голод 1932 – 1933 рр., став трагедією для всього радянського народу, а не виключно геноцидом для українців і був не спланований Й. Сталіним, він став наслідком тимчасових продовольчих труднощів, викликаних погодними аномаліями й помилками влади на місцях»; «Україна як

невід’ємна частина “русского мира”», «про “неканонічність” Православної церкви України» тощо), завдяки яким рашисти намагаються легітимізувати та виправдати свої загарбницькі цілі.

Переважає більшість громадян Української держави під час війни відчували себе по-справжньому українськими патріотами, у них з’явилася потреба мати більше правдивих історичних знань. Усе це посприяло пробудженню інтересу до української минушини: до проблем походження українського народу, історії Руси-України, козаччини, культурно-національного відродження XIX ст., буремних подій XX – початку XXI ст. тощо. Завдячуючи достовірним історичним знанням, громадяни Української держави намагаються усвідомити, як наші предки боролися за незалежність, чому іноді програвали й зазнавали дошкульних невдач та куди нам треба рухатися у нинішніх воєнних умовах.

Одними з надзвичайно важливих інституцій, які зберігають історичну пам’ять, передають історичні знання від покоління до покоління та формують стійку національну ідентичність, є музеї.

Так, у Закон України «Про музеї і музейну справу» від 29.09.1995 р. зазначено: «Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам’яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини» (Закон України, 1995).

Зі свого боку, працівники НІЕЗ «Переяслав» в умовах повномасштабної російсько-української війни активно долучилися до спротиву рашистам, сприяючи своєю системною діяльністю консолідації української політичної нації для перемоги над російськими загарбниками.

Наразі у структурі НІЕЗ «Переяслав» активно діють 24 унікальні музеї, кожен з яких, прямо й опосередковано долучається до протидії рашистській пропаганді й системному запереченні російських міфів, фейків і фальсифікацій історії України в умовах російсько-української війни.

Символічно, що НІЕЗ «Переяслав» – музейна перлина України й світу, створена свого часу Патріархом української культури, Подвижником музейної справи, Людиною й Громадянином, Героєм України – Михайлом Івановичем Сікорським (13.10.1923 – 27.09.2011), продовжує функціонувати і розвиватися, незважаючи на труднощі й умови воєнного часу.

Протягом 2022–2023 рр. Україна й українці відзначали сумну дату – 90-ті роковини Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр. Офіційна влада РФ і російські пропагандисти не втомлюються повторювати, що не було ніякого штучно організованого Голодомору в Україні у 1932 – 1933 рр., голод охопив більшу частину СРСР. Так звані «продовольчі труднощі» мали місце не лише в Україні, але й на Поволжі, Кубані, Північному Кавказі, Південному Уралі, Західному Сибірі, Казахстані тощо, й були не спланованою акцією, а наслідком неминучих і виправданих історією заходів задля індустріалізації СРСР і перетворення її на потужну, першу у світі соціалістичну державу. У зв’язку з цим, В. Путін 4 грудня 2008 р. впевнено заявив: «Ми не підіймаємо питання надуманого характеру, типу Голодомору, політизуючи ці спільні проблеми минулого» (Брехуненко, 2017, с. 155).

Також рашисти наголошують, що Голодомор не був геноцидом єдино українців, це була «спільна трагедія» всього багатонаціонального радянського народу, інші етноси теж дуже постраждали від «вимушених продовольчих труднощів», але найголовніше

те, що вони заперечують сам факт спланованого наміру більшовицької Росії шляхом цілеспрямованої організації Голодомору свідомо знищити частину українців, а саме українських селян як носіїв української ідентичності, мови, культури, національних звичаїв і традицій. У зв'язку з цим, Державна Дума РФ 2 квітня 2008 р оприлюднила Заяву «Пам'яті жертв голоду 30-х рр. на території СРСР», у якій, зокрема, наголошувалося: «... немає жодних історичних свідчень того, що голод організовувався за етнічною ознакою» (Брехуненко, 2017, с. 161).

На протривагу цим фальсифікаторам історії України, українські дослідники, опираючись на архівні документи й свідчення очевидців цієї страшної трагедії, свідчать, що комуністичний тоталітарний режим у 1932 – 1933 рр. вчинив геноцид українців з метою ліквідації національно-визвольного руху, нищення української нації та недопущення відновлення Української держави, під час вчинення цього особливо тяжкого злочину було знищено 10 млн 500 тис. українців (Витяг, 2020, с. 219).

У НІЕЗ «Переяслав» є унікальний Музей хліба, його створення й відкриття у 1984 р. ініціював М. Сікорський. Оскільки, у тоталітарну добу тема Голодомору в Україні у 1932 – 1933 рр. перебувала під повною забороною, ні М. Сікорський, ні М. Жам (перший очільник Музею хліба й відомий український музеєзнавець), не мали можливості розповісти про цей жахливий злочин комуністів, а натомість, мали створювати експозиції, де прославлялася аграрна політика Комуністичної партії Радянського Союзу й виконання так званої «Продовольчої програми» (Вовкодав, 2023, с. 326–335).

Лише з відновленням Української держави у 1991 р. українські історики змогли вивчити причини й наслідки Голодомор-геноциду 1932 – 1933 рр., а музеєзнавці унаочнили результати їхніх досліджень у новостворених експозиціях. Так, кандидат історичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Музею хліба Науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав» О. Жам (одна з найкращих в Україні та Європі фахівчинь із млинознавства) створила музейну експозицію, яка повною мірою розкриває всі ті жахіття, через які змушені були пройти українці, щоби зберегти життя собі й своїм рідним. На превеликий жаль, мільйони українського люду померли у страшних муках...

Співробітники НІЕЗ «Переяслав» активно займаються не лише музейними справами, фондовою роботою, проведенням екскурсій, науковими дослідженнями тощо, але й виступають перед громадянами України з лекціями, прямо і опосередковано пов'язаними з актуальними питаннями українських етнічних, державотворчих, націєтворчих й етнокультурних процесів (Фігурний, 2024, с. 148).

Так, 15 травня 2025 року до Дня Вишиванки у Музеї українського рушника пройшов патріотичний захід «Вишиваємо Перемогу!». На свято завітали дитячі колективи, ветерани музейної справи, гості Переяслава. Розпочали захід хвилиною мовчання, а опісля присутні виконали Гімн України.

Це спільний проєкт НІЕЗ «Переяслав» та Закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Переяславський професійний коледж». Здобувачі освіти та педагоги Переяславського закладу професійно-технічної освіти першими долучилися до Акції, саме вони перенесли ескіз малюнка на полотно, заклавши символічний початок рушника (Заїка, 2025).

Тричі хвилиною мовчання вшановували учасники заходу пам'ять полеглих захисників. Волонтерка Інна Марченко звернулася до всіх: «Я завжди пояснюю, що

кожен, хто хоч трішки допоміг, – це вже волонтер, а ми просто координуємо те, чим ви допомагаєте. Хоча ми не воюємо, але бачимо, як там тяжко нашим хлопцям, і коли приїздимо додому, стараємося про це всім розповісти. Після повернення складно бачити, що тут життя ніби триває, але для того наші хлопці там і стоять. Наша увага – їхнє життя, тому прошу не забувати про них. Молодь, пишіть листи, малюйте малюнки, їм дуже приємно все це отримувати» (Заїка, 2025).

Також у травні 2025 р. у приміщенні Меморіального музею Г. С. Сковороди відбулася Презентація культурно-мистецького проєкту «Рушник зцілення». Спільну роботу – вишивання рушника за зразком давнього переяславського – ініціаторки заходу пропонують виконувати разом у теплому жіночому колі мамам і дружинам полеглих Героїв (Калінович, 2025).

Виконувачка обов'язків генерального директора НІЕЗ «Переяслав» М. Навальна наголосила: «Поки наші чоловіки воюють на фронті, ми, жінки, воюємо тут – словом, вишивкою, пам'яттю, і ця зброя не менш сильна і дієва. Музеї та бібліотеки теж активно допомагають українцям психологічно утриматися в непростих обставинах сьогодення» (Калінович, 2025).

21 серпня 2025 р. в Музеї Заповіту Т. Г. Шевченка з нагоди відзначення Дня Незалежності України відбулася лекція на тему «Державотворчий процес на теренах України: історія та сучасність». Учасниками заходу стали представники Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної поліції м. Переяслав, музейні працівники НІЕЗ «Переяслав» та містяни. Відкрила захід виконувачка обов'язків генерального директора НІЕЗ «Переяслав» Марина Навальна, котра зазначила, що в умовах сучасної російсько-української війни важливим напрямком роботи культурних закладів є просвітницька національно-патріотична робота, яка значно посилює інформаційну складову Української держави. «День Незалежності України – це не лише одне із найважливіших свят нашої держави, воно нас спонукає вкотре згадати діячів, які творили нашу державність» (Тарапон, 2025).

Лектор, завідувач науково-дослідного відділу нематеріальної культурної спадщини, кандидат історичних наук, доцент О. Тарапон, всебічно окреслила актуальні питання історії державотворення України, які на всіх етапах боротьби за українську державність ставили перед українцями проблеми цивілізаційного вибору. Коротко охарактеризувала етапи державотворення, указавши на риси, які сформувала і успадкувала Україна на кожному історичному етапі свого розвитку від часів Русі до сучасності. Акцентувала увагу на переломних моментах історії, зовнішніх факторах, які стимулювали чи гальмували державницькі устремління українців, підкреслила європейський вектор суспільно-політичного, економічного та культурного розвитку, наголосила на ролі військово-політичної еліти в процесі формування державності (Тарапон, 2025).

Лекторка акцентувала увагу присутніх, що в умовах, коли визвольні змагання йдуть на спад, державницька робота переноситься у сферу культури та збереження національної ідентичності. Це підтверджує українська історія XIX ст., коли в умовах колонізаторської політики Російської імперії, покріпачення і національного гноблення українська інтелігенція розгорнула колосальну роботу щодо формування національної пам'яті, історичної свідомості та патріотизму. Результати цієї діяльності проявилися в період розпаду імперії, заклали основи державницької роботи XX ст. З кінця XIX ст. почалася радикалізація молодіжного руху, формування військово-патріотичних організацій, скаутського руху, що стало основою підготовки патріотичного покоління,

котре взяло активну участь у розбудові української державності. Національно-визвольні та державницькі змагання першої половини ХХ ст. засвідчили відчайдушні спроби українських патріотів в умовах світових воєнних конфліктів та перерозподілу сфер впливу вписати Україну в геополітичний простір Європи як політичний суб'єкт. В умовах збройної та політичної боротьби визначалися форми національної держави, створювалися правові й управлінські органи, було відроджено національну символіку часів Русі, яку, зрештою, успадкувала сучасна Україна, утверджувалася національна ідея, продовжувалися визвольні змагання українців. Зрештою, відновлення незалежності України 1991 р. стало закономірним процесом багатомісячної боротьби українців за власну національну ідею та державність. «Мусимо пам'ятати, якою ціною нам дається свобода і які жертви кладуться за право бути собою, зберегти свою історичну сутність і мати можливість обирати майбутнє», – наголосила виступаюча (Тарапон, 2025).

Висновки. Здійснивши українознавчий аналіз ролі НІЕЗ «Переяслав», у спростуванні російських міфів і фальсифікацій історії України під час російсько-української війни ми прийшли до таких висновків: 1. Прослідковується прямий та опосередкований зв'язок між функціонуванням НІЕЗ «Переяслав» в умовах російсько-української війни та консолідацією української політичної нації. 2. НІЕЗ «Переяслав» став одним із дієвих чинників, який допомагає Україні та українцям зберігати і розвивати етнічну й національну ідентичності, історичну пам'ять та заперечувати російські міфи і фальсифікації історії України. 3. Співробітники НІЕЗ «Переяслав» власною діяльністю всебічно сприяють українському етнотворенню, державотворенню, націєтворенню та етнокультуротворенню. 4. Працівники НІЕЗ «Переяслав» в умовах повномасштабної російсько-української війни активно долучилися до спротиву російським окупантам і своєю системною та комплексною працею сприяють консолідації українців для перемоги над російськими загарбниками. 5. Осмислення ролі НІЕЗ «Переяслав» у спростуванні російських міфів і фальсифікацій історії України під час російсько-української війни є важливою, тому заслуговує на подальше комплексне осмислення.

Подяка. Автор дослідження висловлює велику вдячність старшому науковому співробітникові Музею Космосу науково-дослідного філіалу «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» НІЕЗ «Переяслав» Сергієві Вовкодаву, який фахово займається наповненням й функціонуванням офіційного сайту НІЕЗ «Переяслав».

Фінансування. Ця праця підготовлена у ході виконання фундаментальної науково-дослідної роботи «Викриття російських фальсифікацій і міфів історії України як складова гуманітарної безпеки держави» (№ 0125U002252).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Брехуненко, В. (2017). Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ.

Витяг. (2020). Витяг із висновку комплексної судової історико-криміналістичної експертизи від 10. 12. 2020 р. № 979. *Масові штучні голоди: пам'ятаємо, вшановуємо. Матеріали міжнародного форуму (м. Київ, 7 вересня 2021 року). Пам'яті жертв Голодомору-геноциду українців 1932 – 1933 рр., до 100-х роковин масового штучного голоду 1921 – 1923 рр., 75-х роковин масового штучного голоду 1946 – 1947 рр.* Харків: Право, 213–219.

Вовкодав, С. (ред.). (2023). Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Переяслав – Кам'янець-Подільський.

Зайка, Н. (2025). «Вишиваємо Перемогу» (до Дня Вишиванки). URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3173-vyshyvayemo-peremohu-do-dnya-vyshyvanky.html>

Закон України. (1995). Закон України «Про музеї і музейну справу» від 29.09.1995 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80/ed19950629#Text>

Здіорук, С., Яблонський, В., Токман, В. (2014). Україна та проект «руського мира»: аналітична доповідь. Київ: НІСД

Калінович, О. (2025). «Рушник зцілення» відтепер вишиватимуть у Переяславі. URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3174-rushnyk-ztsilennya-vidteper-vyshyvatymut-u-pereyaslavi.html>

Крисаченко, В., Фігурний Ю., Чирков, О. (2022). Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси. Київ: НДІУ.

Потапенко, Я. (2013). Історико-політичні та соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції «руського міра» в сучасній Україні. *Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей, 33*, 291–297.

Потапенко, Я. (2016). П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації). Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В».

Смолій, В., Якубова, Л. (2018). Історичний контекст формування проекту руский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка). Київ.

Тарапон, О. (2025). Лекція до дня незалежності України. URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3213-lektsiya-do-dnya-nezalezhnosti-ukrayiny.html>

Фігурний, Ю. (2021). Доктрина «руського мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство, 4 (81)*, 72–88. DOI: 10.30840/2413-7065.4(81).2021.247961

Фігурний, Ю. (2024). Роль Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України під час російсько-української війни. *ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», 26 (28)*, 146–153.

Фігурний, Ю. (2015) Українознавство – дієвий чинник у боротьбі з агресивно-неоімперіалістичним «руським миром» РФ. *Бандерівські читання. (Матеріали перших та других Бандерівських читань)*, (с. 184–192). Київ – Івано-Франківськ: Місто НВ.

Фігурний, Ю. (2016). «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство, 3 (60)*, 40–59.

Якубова, Л. (2018). «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: Видавництво «Кліо».

Dodonov, R., Fesenko, A., Glazunov, V., Kaprityn, I., Stoliarchuk, O. (2025). Religious Situation in the Occupied Territory of Donetsk Region. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 45(6)*, 83–109. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2644>

Figurnyi, Y., Semenova, O., Otroshko, L., Shakurova, O. (2022). Development of the Ukrainian Orthodoxy in the Conditions of the Revanchist Policy of the Russian Federation against Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 42(4)*, 27–46. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2351>

Krysachenko, V., Zadorozhnyia, A., Lebedeva, Y., Figurnyi, Y. (2023). Russian Orthodox Church as Apologist for the Current Russian Aggression. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 43(4), 1–19. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2426>

Predko, O., Ptytsia, M. (2025). Religious Faith in the Context of the Russian-Ukrainian War: Challenges and Risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), 147–157. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639>

REFERENCES

Brekhunenko, V. (2017). *Viina za svidomist. Rosiiski mify pro Ukrainu ta yii mynule* [War for consciousness. Russian myths about Ukraine and its past]. Kyiv. [in Ukrainian].

Vytiah. (2020). Vytiah iz vysnovku kompleksnoi sudovoi istoriko-kryminalistychnoi ekspertyzy vid 10. 12. 2020 r. № 979. [Excerpt from the conclusion of a comprehensive forensic historical and forensic examination dated 10. 12. 2020 No. 979]. *Masovi shtuchni holody: pamiataiemo, vshanovuiemo. Materialy mizhnarodnoho forumu(m. Kyiv, 7 veresnia 2021 roku). Pamiati zhertv Holodomoru-henotsydu ukrainsiv 1932 – 1933 rr., do 100-kh rokovyn masovoho shtuchnoho holodu 1921 – 1923 rr., 75-kh rokovyn masovoho shtuchnoho holodu 1946 – 1947 rr.* [Mass artificial famines: we remember, we honor. Materials of the international forum (Kyiv, September 7, 2021). In memory of the victims of the Holodomor-genocide of Ukrainians of 1932–1933, to the 100th anniversary of the mass artificial famine of 1921 – 1923, 75th anniversary of the mass artificial famine of 1946 – 1947], (pp. 213–219). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Vovkodav, S. (Ed). (2023). *Narysy z istorii muzeiv Natsionalnoho istoriko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»* [Essays on the history of museums of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. Pereiaslav–Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].

Zaika N. (2025). «Vyshyvaemo Peremohu» (do Dnia Vyshyvanky) [«We Embroider Victory» (for Vyshyvanka Day)]. URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3173-vyshyvaemo-peremohu-do-dnya-vyshyvanky.html> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (1995). *Zakon Ukrainy «Pro muzei i muzeinu spravu» vid 29.09.1995 r.* [Law of Ukraine «On Museums and Museum Affairs» of September 29, 1995]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80/ed19950629#Text> [in Ukrainian].

Zdioruk, S., Yablonskyi, V., & Tokman, V. (2014). *Ukraina ta proekt «russkoho myra»: analitychna dopovid* [Ukraine and the «Russian world» project: an analytical report]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

Калінович, О. (2025). «Rushnyk ztsilennia» vidteper vyshyvaymut u Pereiaslavi [The «Healing Towel» will now be embroidered in Pereiaslav].

URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3174-rushnyk-ztsilennia-vidteper-vyshyvaymut-u-pereiaslavi.html> [in Ukrainian].

Krysachenko, V., Fihurnyi Yu., & Chyrkov, O. (2022). *Ukrainske khrystyanstvo: utverdzhennia identychnosti. Kontseptualni narysy* [Ukrainian Christianity: affirmation of identity. Conceptual essays]. Kyiv: NDIU [in Ukrainian].

Potapenko, Ya. (2013). Istoryko-politychni ta sotsiokulturni naslidky vprovadzhennia psevdorelihiinoi kontseptsii «russkoho mira» v suchasni Ukraini. [Historical, political and socio-cultural consequences of the introduction of the pseudo-religious concept of the «Russian world» in modern Ukraine]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii. Zbirnyk naukovykh statei*, 33, 291–297. [in Ukrainian].

Potapenko, Ya. (2016). *Piata rosiisko-ukrainska viina: vid maidanu do skhidnoho frontu (pidkhody, otsinky, interpretatsii)* [The fifth Russian-Ukrainian war: from the Maidan to the Eastern Front (approaches, assessments, interpretations)]. Pereiaslav-Khmelnyskyi: «Vydavnytstvo K S V». [in Ukrainian].

Smolii, V., & Yakubova, L. (2018). *Istorychnyi kontekst formuvannia proektu russkyi myr ta praktyka yoho realizatsii v Krymu y na Donbasi (Analitychna zapyska)* [Historical context of the formation of the Russian World project and the practice of its implementation in Crimea and Donbas (Analytical note)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Tarapon, O. (2025). *Lektsiia do dnia nezalezhnosti Ukrainy* [Lecture on the occasion of the Independence Day of Ukraine]. URL:

<https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/3213-lektsiya-do-dnya-nezalezhnosti-ukrayiny.html> [in Ukrainian].

Fihurnyi, Yu. (2021). Doktryna «russkoho myra» yak politychna ideolohiia ahresii Rosii proty Ukrainy [The doctrine of «Russian peace» as a political ideology of Russia's aggression against Ukraine]. *Ukrainoznavstvo*, 4 (81), 72–88. [in Ukrainian].

Fihurnyi, Yu. (2024). Rol Muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Serednoi Naddnpianshchyny u vprovadzhenni natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v osvittii ta humanitarnyi prostir Ukrainy pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny [The role of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Dnieper Region in the introduction of national-patriotic education into the educational and humanitarian space of Ukraine during the Russian-Ukrainian war]. *PERELASLAVKA: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoriko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*, 26 (28), 146–153. [in Ukrainian].

Fihurnyi, Yu. (2015) *Ukrainoznavstvo – diievyi chynnyk u borotbi z ahresyvno-neoimperialistychnym «russkym myrom» RF* [Ukrainian studies is an effective factor in the fight against the aggressive neo-imperialist «Russian peace» of the Russian Federation]. *Banderivski chytannia. (Materialy pershykh ta druhykh Banderivskykh chytan)*, (pp. 184–192). Kyiv-Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].

Fihurnyi, Yu. (2016). «Russkyi myr» – vazhlyvyi chynnyk ahresii Rosiiskoi Federatsii suproti Ukrainy y ukraintiv [«Russian world» is an important factor in the aggression of the Russian Federation against Ukraine and Ukrainians]. *Ukrainoznavstvo*, 3 (60), 40–59. [in Ukrainian].

Yakubova, L. (2018). «*Russkyi myr*» v Ukraini: na kraiu prirvy [«Russian Peace» in Ukraine: on the edge of the abyss]. Kyiv: Vydavnytstvo «Klio». [in Ukrainian].

Dodonov, R., Fesenko, A., Glazunov, V., Kapritsyn, I., & Stoliarchuk, O. (2025). Religious Situation in the Occupied Territory of Donetsk Region. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), 83–109. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2644> [in English].

Figurnyi, Y., Semenova, O., Otroshko, L., & Shakurova, O. (2022). Development of the Ukrainian Orthodoxy in the Conditions of the Revanchist Policy of the Russian Federation against Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 42(4), 27–46. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2351> [in English].

Krysachenko, V., Zadorozhnyia, A., Lebedeva, Y., & Figurnyi, Y. (2023). Russian Orthodox Church as Apologist for the Current Russian Aggression. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 43(4), 1–19. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2426> [in English].

Predko, O., & Ptytsia, M. (2025). Religious Faith in the Context of the russian-Ukrainian War: Challenges and Risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), 147–157. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639> [in English].

Стаття надійшла до редакції 29 грудня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94:061.2(100=161.2):[355.1(477):614.88]
DOI 10.69550/3041-1467.9.357778

Руслана ПОПП

кандидатка історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана
Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5370-1770

ResearcherID: F-9444-2018

Scopus-Author ID: 57222035521

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor of the Department of the Ukrainian History and Law,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych,
Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Попп, Р. (2026). Діяльність Світового Конгресу
Українців у забезпеченні збройних сил України засобами тактичної медицини. *Axis
Europae, Special Issue 2*, 169–180. doi: 10.69550/3041-1467.9.357778

Bibliographic Description of the Article: Popp, R. (2026). Diialnist Svitovoho
Konhresu Ukraintsiv u zabezpechenni zbroinykh syl Ukrainy zasobamy taktychnoi medytsyny
[Activities of the Ukrainian World Congress in providing the armed forces of ukraine with
tactical medical supplies]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 169–180. doi: 10.69550/3041-
1467.9.357778 [in Ukrainian].

**ДІЯЛЬНІСТЬ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ЗАСОБАМИ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ**

Анотація: Мета статті полягає у висвітленні діяльності Світового Конгресу
Українців щодо надання допомоги Збройним Силам України у сфері забезпечення
сучасними засобами тактичної медицини, медичним обладнанням та організації
відповідних навчальних програм для військовослужбовців. **Методологія дослідження**
базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму,
методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна.** Полягає
в аналізі діяльності Світового Конгресу Українців, як одного з ключових суб'єктів
міжнародної підтримки України у сфері тактичної медицини в умовах російсько-
української війни. доповнено наукові підходи до вивчення ролі української діаспори
у підтримці України у боротьбі проти російського агресора. **Висновки.** Діяльність
Світового Конгресу Українців у забезпеченні Збройних Сил України засобами
тактичної медицини засвідчує високий рівень організованості української діаспори
та її здатність оперативно реагувати на виклики воєнного часу. СКУ виступає

ефективним координатором міжнародної допомоги, об'єднуючи ресурси українських громад у різних країнах світу для підтримки українських військових. Ключовими напрямками діяльності СКУ є закупівля та постачання індивідуальних аптечок, турнікетів, засобів зупинки кровотечі, медичного обладнання, а також організація навчань із тактичної медицини. Важливим аспектом є співпраця з міжнародними партнерами, благодійними фондами та медичними організаціями, що дозволяє забезпечувати високі стандарти якості допомоги. Діяльність СКУ є важливим чинником підвищення ефективності медичного забезпечення Збройних Сил України, сприяє збереженню життя військових та зміцненню обороноздатності держави в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: українська діаспора, Світовий Конгрес Українців (СКУ), засоби тактичної медицини, Збройні Сили України, військовослужбовці.

ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN WORLD CONGRESS IN PROVIDING THE ARMED FORCES OF UKRAINE WITH TACTICAL MEDICAL SUPPLIES

Abstract. *The research methodology* is to highlight the activities of the Ukrainian World Congress in providing assistance to the Armed Forces of Ukraine in the field of supplying modern tactical medicine equipment, medical devices, and organizing relevant training programs for military personnel. **The research methodology** is based on generally accepted principles of scientific rigor, objectivity, historicism, as well as methods of external and internal source criticism. The scientific novelty lies in the analysis of the activities of the Ukrainian World Congress as one of the key actors of international support for Ukraine in the field of tactical medicine in the context of the Russian-Ukrainian war. The study further develops scholarly approaches to examining the role of the Ukrainian diaspora in supporting Ukraine in its struggle against Russian aggression. **Conclusions** indicate that the activities of the Ukrainian World Congress in providing the Armed Forces of Ukraine with tactical medical supplies demonstrate a high level of organization within the Ukrainian diaspora and its ability to respond promptly to the challenges of wartime. The Ukrainian World Congress acts as an effective coordinator of international aid, consolidating the resources of Ukrainian communities worldwide to support Ukrainian military personnel. Key areas of its activity include the procurement and supply of individual first aid kits, tourniquets, hemorrhage control devices, medical equipment, as well as the organization of tactical medicine training. An important aspect is cooperation with international partners, charitable foundations, and medical organizations, which ensures high standards of aid delivery. The activities of the Ukrainian World Congress are an important factor in improving the effectiveness of medical support for the Armed Forces of Ukraine, contributing to saving the lives of soldiers and strengthening the country's defense capacity in the context of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: *Ukrainian diaspora, Ukrainian World Congress, tactical medicine, Armed Forces of Ukraine, military personnel.*

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна суттєво актуалізувала проблему ефективного медичного забезпечення військовослужбовців, зокрема, впровадження сучасних стандартів тактичної медицини у діяльність Збройних Сил України. Умови інтенсивних бойових дій вимагають швидкого надання домедичної допомоги безпосередньо на полі бою, що значною мірою впливає на збереження життя та здоров'я поранених військових.

Важливу роль у забезпеченні українського війська сучасними засобами тактичної медицини, медичним обладнанням та навчальними програмами відіграють міжнародні партнери й українські діаспорні організації. Серед них особливе місце займає Світовий Конгрес Українців (СКУ), який реалізує масштабні гуманітарні ініціативи, спрямовані на підтримку українських військових. У цьому контексті висвітлення діяльності СКУ щодо підтримки Збройних Сил України у сфері розвитку та впровадження засобів тактичної медицини є важливим як для дослідження міжнародної солідарності з Україною, так і для вивчення ролі української діаспори у зміцненні обороноздатності держави.

Аналіз останніх досліджень. Російсько-українська війна постає як одна з ключових проблем сучасної історичної науки, привертаючи значну увагу дослідників. У контексті сучасних історичних розвідок війна розглядається як складне багатовимірне явище, що поєднує військовий, політичний, інформаційний та соціокультурний виміри. (Галів, Ільницький, 2023; Галів, Ільницький, Карпенко, 2024; Ільницький, Царик, 2024, 2025; Ільницький, Куцька, 2023; Ільницький, Старка, Галів, 2022; Ільницький, Тельвак, Талалай, 2024; Pnytskyi, Telvak, 2024; Telvak, Pnytskyi, 2023; Галів, Свійонтик, 2023; Галів, Гранд, Бойчин, 2024; Галів, Карпенко, 2024; Haliv, Pnytskyi, 2021; Pnytskyi, Haliv, 2022; Haliv, Pnytskyi, 2023).

У статті О. Грачевської, Д. Ахмаджанової висвітлено вагому роль української діаспори у наданні всебічної допомоги батьківщині в умовах воєнного стану (Грачевська, Ахмаджанова, 2023). Практичні заходи СКУ щодо підтримки України в умовах російсько-української війни розкривають А. Кононенко, Р. Попп (Кононенко, 2016; Попп, 2022; Попп, 2025).

Мета статті полягає у висвітленні діяльності Світового Конгресу Українців щодо надання допомоги Збройним Силам України у сфері забезпечення сучасними засобами тактичної медицини, медичним обладнанням та організації відповідних навчальних програм для військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Світовий Конгрес Українців (СКУ) як координаційна організація представляє сьогодні інтереси понад 25 мільйонів українців через організовані громади у понад 80 країнах світу (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025). Після початку широкомасштабної агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. СКУ суттєво активізував та розширив напрями своєї діяльності. Одним із ключових напрямків стала допомога українським збройним силам. Тому у лютому 2022 р. СКУ започаткував ініціативу «Unite with Ukraine». Ця глобальна кампанія СКУ задумувалася спочатку для організації допомоги Силам територіальної оборони України. Директор «Unite with Ukraine» Андрій Потічний зазначав, що такий акцент було зроблено, через те, що територіальна оборона «була нова структура, і її було визначено як таку, яка, ймовірно, не має бюджету інших структур, а також не має масової підтримки, яку міжнародні партнери надають збройним силам» (Підтримка України у найважчі часи. Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2022, С. 8.). У межах цієї програми, зокрема, здійснюється закупівля та передача українським військовим сучасних засобів тактичної медицини, безпілотних систем, захисного спорядження та іншого необхідного обладнання.

Велика увага в рамках ініціативи «Unite with Ukraine» надається безпосередньо тактичній медицині. Адже в умовах інтенсивних бойових дій важливу роль відіграє саме система надання домедичної допомоги безпосередньо на полі бою, яка спрямована на збереження життя поранених до моменту їх евакуації у медичні заклади. Тому значна

увага приділяється забезпеченню українських військових структур індивідуальними аптечками, турнікетами, гемостатичними засобами, медичними рюкзаками та іншими засобами домедичної допомоги. Це дає можливість військовослужбовцям швидко реагувати при пораненнях та надавати першу допомогу до прибуття медиків. На перше вересня 2022 р. завдяки ініціативи СКУ було закуплено і доставлено українським захисникам 7275 індивідуальних аптечок першої допомоги (ІФАК), 100000 бандажів виробництва Ізраїлю, 10500 назофаренгіальних трубок, 42100 турнікетів, 650 рюкзаків для парамедиків, 1000 оклюзійних пов'язок (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024, 6).

Влітку 2023 р. у рамках ініціативи СКУ «Unite with Ukraine», а також завдяки підтримці партнерів з Saint Javelin, українські бойові медики інтернаціонального легіону отримали чергову партію допомоги. До складу переданого обладнання входили індивідуальні аптечки (ІФАК), бойові турнікети САТ 7-го покоління, гемостатичні засоби Celox, оклюзійні пов'язки для лікування поранень грудної клітки, декомпресійні голки, а також спеціалізовані пристрої для контролю масивної кровотечі. Такі засоби дозволяють швидко зупинити кровотечу, що є однією з основних причин смертності на полі бою. Крім того було доставлено в зону бойових дій сучасні набори для проведення кріотиреотомії, ларингеальні повітроводи та інші засоби забезпечення прохідності дихальних шляхів (СКУ закупив першу партію тактичного медобладнання для українських бойових медиків, 2023).

Для підсилення домедичної допомоги на фронті, Ініціатива «Unite with Ukraine» СКУ спільно зі спеціалістами військової розвідки України, сформувала та передала в 2024 р. пакет допомоги для Головного управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР) на суму 51 мільйон гривень (1,22 мільйона доларів США). До нього увійшли 4465 індивідуальних аптечок першої допомоги (ІФАК), 20 портативних кисневих концентраторів Saros, 40 кровоспинних аплікаторів X-Stat Hemostasis, а також турнікети, гідрогелеві перев'язки, повітропроводи та тактичні носі. Надані медичні засоби, як зауважував начальник медичного управління ГУР, Олег Щепінський: «рятують не лише життя бійців, але й зберігають серця та душі тих, хто їх рятує» (Світовий Конгрес Українців передав ГУР допомогу на 1,22 мільйона доларів для порятунку життів на фронті, 2024).

За рік з жовтня 2023 р. по жовтень 2024 р. «Unite with Ukraine» СКУ передало українським військовим 41 850 одиниць різноманітного медичного тактичного обладнання (До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців, 2024). Щодо його якості СКУ керується правилом: «Жодних компромісів» та тісно комунікує щоб визначити необхідне з парамедиками, які рятують життя на полі бою (В єдності наша сила! Світовий Конгрес Українців, 2024, 18).

У співпраці з Фондацією Maple Hope, Ініціатива СКУ «Unite with Ukraine» передала в 2025 р. військовим 30 мобільних систем життєзабезпечення MOVES SLC загальною вартістю 5,98 млн канадських доларів (177 млн грн). Ці передові системи спеціально розроблені канадською компанією Thornhill Medical для надання екстреної медичної допомоги важкопораненим військовим безпосередньо на полі бою. Вони є єдиною в світі мікроінтегрованою портативною системою життєзабезпечення, яка містить в собі більшу частину лікування та моніторингу, що відбувається у реанімаційному відділенні лікарні (Україна в умовах хиткої геополітики: роль громад, 2025). 23 лютого 2026 р. та Maple Hope Foundation передали ще 50 мобільних систем життєзабезпечення MOVES® SLC™ Силам оборони України. Навчання,

яке проводиться компанією Thornhill Medical, Maple Hope Foundation спрямоване на підготовку українських медичних працівників до ефективного використання цих сучасних систем життєзабезпечення та надання допомоги у бойових умовах, адже ці портативні системи поєднують вентиляцію, кисневу підтримку, моніторинг і аспірацію в одному пристрої (Передача ще 50 систем життєзабезпечення MOVES® SLC™ в Україну, 2025). У співпраці з фондами «Повернись живим», Saint Javelin та Adore Creative ініціатива СКУ «Unite with Ukraine» передала також 80 мобільних кисневих концентраторів SAROS 3000 для Корпусу «Азов» та Корпусу «Хартія» Національної гвардії України (Фонд «Повернись живим», Світовий Конгрес Українців та Saint Javelin передали рятувальне обладнання українським медикам, 2025).

У 2025 р. ініціатива «Unite with Ukraine» збрала понад 20 мільйонів канадських доларів для критично важливого обладнання, засобів медичної допомоги та технологій, що рятують життя українських захисників. Кошти надходили через онлайн-платформи, банківські перекази, чеки, а також у вигляді великих безпосередніх пожертв обладнанням. Загалом на в межах ініціативи від донорів із понад 70 країн світу для допомоги різним українським силовим структурам із 2022 р було зібрано 108, 5 млн. канадських доларів (75,3 млн доларів США, або 3.1 млрд гривень) (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025). Як зазначив Президент Світового Конгресу Українців Павло Грод: «Кожна поставка – від мобільних систем життєзабезпечення до медичного гелікоптера – спільна й рішуча підтримка від тисяч жертводавців з усіх континентів». Андрій Потічний, директор ініціативи «Unite with Ukraine» СКУ наголошує, що «Кожен зібраний нами долар перетворюється на захист, мобільність і можливості порятунку життя для тих, хто відстоює свободу» (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025).

З лютого 2022 р. по жовтень 2025 р. було передано в Україну такі прилади високоякісної тактичної медицини: 101675 биндажів, 2094 систем запобігання гіпотермії, 1 систему для аналізу крові, 58 285 трінікетів CAT, 1250 оклюзійних пов'язок, 200000 одиниць індивідуальних розхідних матеріалів такмеду, 15 775 аптекоч ІФАК, 700 рюкзаків бойового медика, 4000 індивідуальних протихімічних костюмів, 12150 назофарингеальних повітроводів, 154 портативних концентраторів SAROS, 80 MOVES SLC (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025). Масштаб допомоги складає майже 396 000 одиниць обладнання й матеріалів, що є колосальною підтримкою для тактичної медицини і дозволило зберегти життя багатьох українських військових.

Завдяки «Unite with Ukraine» п'ятеро українських лікарів в 2023 р. підвищили свою кваліфікацію в найкращій клініці Латинської Америки – Hospital Israelita Albert Einstein у Сан-Паулу (Бразилія) (СКУ в 2023: пригадуємо рік, що минає, 2023). Охочих пройти навчальну програму було 35 на одне місце. Медики з України пройшли вишкіл з невідкладної допомоги на догоспітальному/госпітальному етапах при травмах військових та цивільних (PHTLS, ATLS, BOGTS, eFAST, blood and difficult airway management), а також стажування з психічної та фізичної реабілітації, розбудови системи охорони здоров'я у часи кризи. Учасники отримали сертифікат міжнародного зразка ATLS та посвідку після проходження кожного курсу окремо (Проект Unite with Ukraine СКУ: українські лікарі почали навчання в Бразилії).

Завдяки співпраці Компанії «Helijet International» з консорціумом канадських та українських неурядових організацій – Фондом Maple Hope, ініціативою «Unite with Ukraine» СКУ та Initiative E+, на початку 2025 р. до України було передано медичний

гелікоптер Sikorsky S-76A вартістю понад 700 доларів. Організація доставки літака тривала протягом восьми місяців, а двоє українських пілотів та двоє інженерів пройшли навчання у Канаді з керування та обслуговування цього літального апарату. Гелікоптер Sikorsky S-76A пожертвувала американська компанія «Sikorsky Aircraft». Сергій Сікорський (син засновника компанії Ігоря Сікорський, який народився у Києві та згодом емігрував до США), продовжувач авіаційної спадщини родини, з цього приводу зазначав: «Прізвище Сікорських стало синонімом інновацій у сфері будовання гелікоптерів впродовж 100 років, і тепер воно буде частиною цієї щедрої ініціативи, яка повертається на батьківщину, щоб допомогти нинішньому поколінню» (Світовий Конгрес Українців та Фонд Maple Hope отримали медичний гелікоптер від Helijet International для українських медиків, 2025).

Проект СКУ «Unite With Ukraine» продемонстрував ефективну взаємодію між громадянським суспільством і військовими структурами, інтегрувавши міжнародну підтримку в офіційні механізми оборони. Ініціатива реалізувалася у тісній взаємодії з вищим військово-політичним керівництвом України, зокрема, з Міністерством оборони, Головним управлінням розвідки, Службою безпеки України та Генеральним штабом Збройних Сил України, вона стала одним із ключових стратегічних рушіїв зміцнення національної оборони та стійкості України. Усі ключові напрями діяльності попередньо погоджувалися з урахуванням потреб оборонного планування та актуальних оперативних пріоритетів. Ініціатива «Unite With Ukraine» СКУ стала одним із ключових стратегічних рушіїв зміцнення національної оборони та стійкості України (Річний звіт Світового Конгресу Українців, 2025).

10 березня 2026 р. СКУ ініціював новий проект «Fight Like a Ukrainian» – нову глобальну кампанію, спрямовану на підтримку бойових медиків на передовій шляхом надання тактичної підготовки, спеціалізованих медичних комплектів та критично необхідного обладнання для роботи у бойових умовах. Президент СКУ Павло Грод, з цього приводу наголосив, що: «Українські захисники щодня демонструють надзвичайну мужність», що «Fight Like a Ukrainian» дозволяє світовій українській спільноті та друзям України об'єднатися на підтримку тих, хто рятує життя на полі бою» («Fight Like a Ukrainian»: Світовий Конгрес Українців запускає глобальну кампанію на підтримку бойових медиків на передовій, 2026). Партнерами ініціативи стали Saint Javelin, медичні служби 1-го корпусу Національної гвардії України «Азов», 2-й корпус НГУ «Хартія», а також медична служба «УЛЬФ» 108-го окремого батальйону «Вовки Да Вінчі» Збройних сил України. Ярослав Головченко, керівник відділу фандрейзингу та постачання бригади «Азов», наголошує, що «На полі бою виживання пораненого солдата часто залежить не лише від мужності бійця, а й від того, наскільки швидко та професійно працює система медичної допомоги» («Fight Like a Ukrainian»: Світовий Конгрес Українців запускає глобальну кампанію на підтримку бойових медиків на передовій, 2026). Метою кампанії є «підтримка навчань з тактичної медицини на рівні бригад і корпусів, постачання спеціалізованих навчальних комплектів з симуляторами поранень та навчальних матеріалів, індивідуальних аптечок для захисників на передовій (IFAK), Combat Medic Trauma Packs для надання допомоги при масових пораненнях, портативних медичних систем, зокрема кисневих генераторів, апаратів вентиляції, ультразвукових систем та підігрівачів крові, обладнання для евакуації та стабілізації під час бойової евакуації, обслуговування, витратні матеріали та запасні частини для підтримки медичного обладнання в робочому стані» («Fight Like a

Ukrainian»: Світовий Конгрес Українців запускає глобальну кампанію на підтримку бойових медиків на передовій, 2026).

Висновки. Діяльність Світового Конгресу Українців у забезпеченні Збройних Сил України засобами тактичної медицини засвідчує високий рівень організованості української діаспори та її здатність оперативно реагувати на виклики воєнного часу. СКУ виступає ефективним координатором міжнародної допомоги, об'єднуючи ресурси українських громад у різних країнах світу для підтримки українських військових. Ключовими напрямками діяльності СКУ є закупівля та постачання індивідуальних аптечок, турнікетів, засобів зупинки кровотечі, медичного обладнання, а також організація навчань із тактичної медицини. Важливим аспектом є співпраця з міжнародними партнерами, благодійними фондами та медичними організаціями, що дозволяє забезпечувати високі стандарти якості допомоги. Діяльність СКУ є важливим чинником підвищення ефективності медичного забезпечення Збройних Сил України, сприяє збереженню життя військових та зміцненню обороноздатності держави в умовах російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

В єдності наша сила! Світовий Конгрес Українців. (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf

Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р. (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1), 52–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>

Галів, М., Льницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*, 13/55, 47–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>

Галів, М., Льницький, В., Карпенко, О. (2024). Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба*, 12, 75–96. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2024-12-75-96>

Галів, М., Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022 – 2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.5>

Галів, М., Свійонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3 (211), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.27719>

Грачевська, Т. О., Ахмаджанова, Д. В. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 15 (1), 109–119. DOI: <https://doi.org/10.15421/3523>

До перемоги з Україною. Світовий Конгрес Українців. (2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf

Льницький, В., Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*, 13/55, 162–177.

Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

Ільницький, В., Тельвак, В., Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146.

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*, 2, 105–116.

Ільницький, В., Царик, Р. (2024). Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 81 (2), 4–13.

Ільницький, В., Царик, Р. (2025). Формування історико-меморіального наративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*, 17(59), 213–224.

Кононенко, А. (2016). Світовий Конгрес Українців у контексті підтримки суверенітету України та непорушності її кордонів. *Українознавчий альманах*, 19, 129–133.

Лікарі України в Бразилії: «Готуємося передавати знання для ЗСУ». (2023). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/likari-ukrayiny-v-brazylii-hotuyemosia-peredavaty-znannia-dlya-zsu>

Передача ще 50 систем життєзабезпечення MOVES® SLC™ в Україну. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-https://www.maplehopefoundation.org/uk/updates/delivering-another-50-moves-slc-medical-systems-to-ukraine/>

Підтримка України у найважчі часи. Річний звіт Світового Конгресу Українців. (2022). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/uafin-copy-1_compressed.phttps://tccc.org.ua/?utm_source=chatgpt.com

Попп, Р. (2022). Гуманітарні ініціативи Всесвітнього Конгресу Українців у допомозі Україні (2014 – 2021 рр.). *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, (pp. 637–645). Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-76>

Попп, Р. (2025). Освітня діяльність Світового Конгресу Українців (2022 – 2025 рр.). *Axis Europae*, 6, 141–155. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326257>

Проект Unite with Ukraine SKU: українські лікарі почали навчання в Бразилії. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/proyekt-unite-with-ukraine-sku-ukrayinski-likari-pochaly-navchannia-v-brazylii/>

Річний звіт Світового Конгресу Українців. (2025). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf

Світовий Конгрес Українців передав ГУР допомогу на 1,22 мільйона доларів для порятунку життів на фронті. (2025) URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovyi-konhres-ukrayinciv-peredav-hur-dopomohu-na-122-miliona-dolariv-dlia-poriatunku-zhyttiv-na-fronti/>

Світовий Конгрес Українців та Фонд Maple Hope отримали медичний гелікоптер від Helijet International для українських медиків. (2025). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovyi-konhres-ukrayinciv-ta-fond-maple-hope-otrymaly-medychnyi-helikopter-vid-helijet-international-dlia-ukrayinskykh-medykiv/>

СКУ в 2023: пригадаємо рік, що минає. (2023). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-v-2023-pryhaduyemo-rik-shcho-mynaye/>;

СКУ закупив першу партію тактичного медобладнання для українських бойових медиків. (2023) URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3772995-sku-zakupiv-persu-partiu-takticnogo-medobladnanna-dla-ukrainskih-bojovih-medikiv.html>

Україна в умовах хиткої геополітики: роль громад. (2026). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukrayina-v-umovah-hytkoyi-heopolityky-rol-hromad/>

Фонд «Повернись живим», Світовий Конгрес Українців та Saint Javelin передали рятувальне обладнання українським медикам. (2026). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-krainianworldcongress.org/ua/fond-povernyszhyvym-svitovyi-konhres-ukrayinciv-ta-saint-javelin-peredaly-riatuvalne-obladnannia-ukrayinskym-medykam/>

Haliv, M., Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.9671>

Haliv, M., Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. – Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: <https://doi.org/10.29302/auash.2021.25.1.14>

Ilnytskyi, V., Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).591](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).591)

Ilnytskyi, V., Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344>

Telvak, V., Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.28155>

«Fight Like a Ukrainian»: Світовий Конгрес Українців запускає глобальну кампанію на підтримку бойових медиків на передовій. (2026) URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/fight-like-a-ukrainian-svitovyi-konhres-ukrayinczv-zapuskaie-hlobalnu-kampaniiu-na-pidtrymku-boiovykh-medykiv/>

REFERENCES

V yednosti nasha syl! Svitovyi Konhres Ukraintsiv. (2024). [Our strength is in unity! Ukrainian World Congress]. Kyiv-Briusel-Toronto-Niu-York. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/ar_2023_2024-1.pdf [in Ukrainian].

Haliv, M., Grand, M., & Boychyn, R. (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.). [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 72(1). 52–60. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichniy diskurs [The Nature of the Modern Russian-Ukrainian War (2014 – 2023): Domestic Historiographical Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istorii, 13/55, 47–73.* [in Ukrainian].

Haliv, M., Ilytskyi, V., & Karpenko, O. (2024). Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022 – 2024) [The issue of the genocide of Russia against Ukrainians in the Ukrainian mass media (2022 – 2024)]. *Novitnia doba, 12, 75–96.* [in Ukrainian].

Haliv, M., & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022 – 2024): za materialamy vitchyznianykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022 – 2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii, Spetsvypusk – Problems of the humanities. Series: History, Special Issue, 62–76.* DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.5> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiysko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia [Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: legal principles, problems, experience and tasks]. *Molod i rynek – Youth & market, 3 (211), 25–31.* DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194> [in Ukrainian].

Hrachevska, T. O., & Akhmadzhanova, D. V. (2023). Rol ukrainskoi diaspory u pidtrymtsi Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [The role of the ukrainian diaspora in supporting Ukraine in the face of russian aggression]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury, 15(1), 109–119.* DOI: <https://doi.org/10.15421/352313> [in Ukrainian].

Do peremohy z Ukrainoiu. Svitovyi Konhres Ukrainsiv. (2024). [To victory with Ukraine. World Congress of Ukrainians.]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/12/zvit_kinecz24f3-1.pdf [in Ukrainian].

Ilytskyi, V., & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2022) v ukrainskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2022) in Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, 13/55, 162–177.* [in Ukrainian].

Ilytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M. (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 5, 43–55.* DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian].

Ilytskyi, V., Telvak, V., & Talalai, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022 – 2024) [The Modern Russian-Ukrainian War in the Columns of «The British Army Review» (2022 – 2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii, Spetsvypusk, 130–146.* [in Ukrainian].

Ilytskyi V., & Tsaryk, R. (2024). Materialno-kulturni aspekty uvichnennia pamiaty ukrainskykh zakhysnykiv i zakhysnyts pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2024) [Material-cultural aspects of commemorating the memory of the Ukrainian defenders during the russo-ukrainian war (2014 – 2024)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii istorychni nauky, 2, 105–116.* [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., & Tsaryk, R. (2025). Formuvannya istoryko-memorialnoho naratyvu suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Cognitive, informational and educational measures to honor the memory of participants and victims of the Russian-Ukrainian war (2014 – 2024)]. *Ukrainski istorychni studii*, 17(59), 98–115. [in Ukrainian].

Kononenko, A. (2016). Svitovyi Konhres Ukraintiv u konteksti pidtrymky suverenitetu Ukrainy ta neporushnosti ii kordoniv [World Congress of Ukrainians in the Context of Support of Ukraine's Sovereignty and Inviolability of its Borders]. *Ukrainoznavchyyi almanakh*, 19, 129–133. [in Ukrainian].

Likari Ukrainy v Brazylii: «Hotuiemosia peredavaty znannia dlia ZSU» (2023). [Ukrainian doctors in Brazil: «We are preparing to transfer knowledge to the Armed Forces of Ukraine»]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/likari-ukrayiny-v-brazylii-hotuyemosia-peredavaty-znannia-dlya-zsu/> [in Ukrainian].

Peredacha shche 50 system zhyttiezabezpechennia MOVES® SLC™ v Ukrainu. (2025). [Delivery of 50 MOVES® SLC™ safety systems to Ukraine]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf <https://www.maplehopefoundation.org/uk/updates/delivering-another-50-moves-slc-medical-systems-to-ukraine/> [in Ukrainian].

Pidtrymka Ukrainy u naivazhchi chasy. Richnyi zvit Svitovoho Konhresu Ukraintiv. (2022). [Supporting Ukraine in the most difficult times. Annual report of the Ukrainian World Congress]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2024/07/uafin-copy> [in Ukrainian].

Popp, R. (2022). *Humanitarni initsiatyvy Vsesvitnoho Konhresu Ukraintiv u dopomozi Ukraini (2014 – 2021 rr.)* [Humanitarni initsiatyvy Vsesvitnoho Konhresu Ukraintiv u dopomozi Ukraini (2014 – 2021 rr.)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 637–645. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-76> [in Ukrainian].

Popp, R. (2025). Osvitnia diialnist Svitovoho Konhresu Ukraintiv (2022 – 2025 rr.) [Educational activities of the Ukrainian World Congress (2022 – 2025)]. *Axis Europae*, 6, 141–155. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.6.326257> [in Ukrainian].

Richnyi Zvit Svitovoho Kongresu Ukraintiv. (2025). [Annual Report of the Ukrainian World Congress]. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2025/10/report_2025_ua.pdf [in Ukrainian].

Svitovyi Kongres Ukraintiv peredav HUR dopomohu na 1,22 miliona dolariv dlia poriatunku zhyttiv na fronti. (2025). [The World Congress of Ukrainians has provided the HUR with \$1.22 million in aid to help the frontline]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovyi-konhres-ukrayinciv-peredav-hur-dopomohu-na-122-miliona-dolariv-dlia-poriatunku-zhyttiv-na-fronti/> [in Ukrainian].

Svitovyi Kongres Ukraintiv ta Fond Maple Hope otrymaly medychnyi helikopter vid Helijet International dlia ukrainskykh medykyv. (2025). [The Ukrainian World Congress and the Maple Hope Foundation received a medical helicopter from Helijet International for Ukrainian medics.]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovyi-konhres-ukrayinciv-ta-fond-maple-hope-otrymaly-medychnyi-helikopter-vid-helijet-international-dlia-ukrayinskykh-medykyv/> [in Ukrainian].

SKU v 2023: pryhaduiemo rik, shcho mynaie. (2023). [UWC in 2023: We remember the passing year]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/sku-v-2023-pryhaduyemo-rik-shcho-mynaye/> [in Ukrainian].

SKU zakupyv pershu partiiu taktychnoho medobladnannia dlia ukrainskykh boiovykh medykyv. (2023). [The UWC purchased the first batch of tactical medical equipment for Ukrainian combat medics]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3772995-sku-zakupiv-persu-partiu-takticnogo-medobladnanna-dla-ukrainskih-bojovih-medikyv.html> [in Ukrainian].

Ukraina v umovakh khytkoi heopolityky: rol hromad. (2026). [Ukraine in the context of unstable geopolitics: the role of communities]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukrayina-v-umovah-hytkoyi-heopolityky-rol-hromad/> [in Ukrainian].

Fond «Povernys zhyvym», Svitovyi Kongres Ukrainsiv ta Saint Javelin peredaly riaturalne obladdnannia ukrainskym medykom. (2026). [The «Return Alive» Foundation, the Ukrainian World Congress, and Saint Javelin donated life-saving equipment to Ukrainian medics]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-krainianworldcongress.org/ua/fond-povernys-zhyvym-svitovyi-konhres-ukrayinciv-ta-saint-javelin-peredaly-riaturalne-obladdnannia-ukrayinskym-medykam/> [in Ukrainian].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*, 24 (2), 123–139. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.9671> [in English].

Haliv, M., & Ilnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: <https://doi.org/10.29302/auash.2021.25.1.14> [in English].

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 3 (39), 66–80. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).591](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).591) [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts’ Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344> [in English].

Telvak, V., & Ilnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281552> [in English].

«Fight Like a Ukrainian»: Svitovyi Kongres Ukrainsiv zapuskaie hlobalnu kampaniiu na pidtrymku boiovykh medykyv na peredovii. (2026). [«Fight Like a Ukrainian»: The Ukrainian World Congress launches a global campaign in support of combat medics on the front lines]. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/fight-like-a-ukrainian-svitovyi-konhres-ukrayinciv-zapuskaie-hlobalnu-kampaniiu-na-pidtrymku-boiovykh-medikyv/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28 листопада 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 19.03.2026.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Axis Europae
Вісь Європи

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК 2
SPECIAL ISSUE 2

Головний редактор
Лідія Лазурко

Співредактори
Микола Галів
Василь Ільницький

Літературне редагування
Ірина Невмержицька

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Дизайн обкладинки
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 20.05.2026 р. Підписано до друку 22.05.2026 р.

Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 18,5. Зам. № 1450

Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.